

B
9(L)27

A. Sakse un F. Sudrabkalns

**PAR
VĀCU FAŠISTISKO
BRIEŠMONU ZVĒRĪBĀM
PADOMJU LATVIJĀ**

**GRĀMATU APGĀDS
RĪGĀ 1945**

1953

M

B₂
9(4)27

A. SAKSE UN J. SUDRABKALNS

PAR VĀCU
FAŠISTISKO BRIESMONU ZVĒRĪBĀM
PADOMJU LATVIJĀ

60.

Valsts bibliotēka
513.699

GRĀMATU APGĀDS
RĪGĀ 1945

А. Саксе и Я. Судрабалис
О немецко-фашистских зверствах
в Советской Латвии

На латышском языке

Atbildīgā redaktore J. Bērziņa.

Techniskā redaktore M. Krasovska.

Korektore O. Avota.

Nr. JT 001252. Parakstīta iespiešanai 1945. g. 29. aprīlī. Papīra formāts 61 × 86 cm.
Metiens 20.000 eks. Lokšņu skaits 6.

Iespiesta VAPP PT tipografijā Nr. 3, Rīgā. Pasūt. Nr. 572.

PAGĀTNES ĒNAS

Tas ir vecs stāsts, visiem zināms, bet tomēr vienmēr tas jāatgādina par jaunu.

12. gadsimteņa otrā pusē Daugavā sāka arvien biežāk iepeldēt no jūras vācu kuģi. Pirmie brauca tirgoņi, tad nāca mūki un mūkiem tūliņ pa pēdām karotāji. Kopš tiem laikiem vāci mūsu zemei piezīdušies kā dēles, — laiki un valdnieki mainījušies, bet vāci palikuši. Mēs, latvieši, varam droši sacīt, ka vāciešus pazīstam labi, no seniem laikiem. Un kad nu sastopamies ar zvēriem līdzīgajiem hitleriešiem, mēs pārļaižam acis savas pazīšanās gadsimteņiem un tūliņ pārlicināmies, ka tie ir tie paši mūsu sensenie paziņas, kas 20. gadsimteņa vidū laupa, dedzina, melo, musina uz naidu, spīdzina, moka un slepkavo ļaudis kā esesiešu senči tālajā pagātnē. Tā ir drūma atziņa, kas liek mums notrīsēt un pilda mūsu sirdis ar sašutumu un naidu pret vāciešiem, jo pa astoņiem gadsimtiem pasaulē taču notikušas lielas pārmaiņas, tikumi kļuvuši cilvēcīgāki, zinātnei un mākslai radušies jauni, cilvēcības apstaroti mērķi, — kā gan vācieši palikuši tādi paši slepkavas kā viduslaikos? Ja bērņus uzduņ šauteņu durkļos cilvēks ar augstskolas izglītību, kas lepins uz saviem lielajiem gariem, dižodamies ar Ģēti un Šilleru, Bēthovenu un Vagneru, Dīreru un Beklinu, Hēgeli un Kantu, viņa briesmu darbs ir gan vēl tūkstoškārt baigāks. Ja šturmfīrers, mātes acu priekšā iemetis degošas mājas liesmās viņas dēlu, savā siltajā istabā liek patafonam spēlēt Bēthovena Devīto simfoniju, kuņas noslēgumā lielais skaņu meistars Šillera vārdiem skubina apkāmpēt miljonus un sajūsmā ilgojas skūpstīt visu pasauli, mūs sagrābj šausmas un riebums. Mēs lūkojam izsekot, kā radušies tādi ciniski liekuļi, izdzimumi un slepkavas, un no visām pusēm mūs apstāj pagātnes ēnas.

Baltijas vāciešiem nekad nav patīcis, ka latvietis ar sāpēm un dusmām runā par septiņiem verdzības gadsimtiem, jo vācietis pasaules priekšā allaž mēģinājis izpušķoties par Baltijas kultūras nesēju. Ulmaņa laikos arī latviešu buržuazijas ideo-

logi sāka raukt pieri par šiem septiņiem drūmajiem mūžiem, jo latviešu tirgoņiem un baņķieŗiem, budŗiem un aizsargiem bija kopŗgi veikali ar vācieŗiem, kam tie izpārdeva Latviju un kam to gribēja no jauna atdot verdzībā. Nevajaga tik bieŗi atgādināt par vergu laikiem, — mācija ulmanieŗi, jo tas esot kauns latvieŗiem. Kāds latvieŗu vēstures un rakstniecības pētnieks Atskaŗu chronikas priekŗvārdā rakstija: „Latvju lasītājam nebūs ar īgnām lasīt asiņainās vēstures lapas, skatīt paŗa celtās lielās mūŗa pilis, kuŗas vienīgi latvis vai igaunis spēj uzcelt, ne skaitā mazais ordenis. Latvim nebūs ļaunā pieminēt nodevas un klausas, kas domātas zemes apsardzībai pret slavu jūŗu un purvu, kuŗā latvietis būtu noslīcis.“¹ Tā runāja ļaudis, kas gribēja iemidzināt tautu, novērst viņas uzmanību no vācu briesmām. Septiņi gadsimti nav latvieŗu, bet gan vācu kauns, septiņas degoŗas Kaina zīmes vācu iebrucēju pierē. Un mēs ņos asiņainos laikus neaizmirsīsim nekad, ņīs atmiņas mūs iedvesmo izcīnīt un nodroŗināt iekārtu, kuŗā nav vietas vācu varmākām.

Visā īsumā pavērsimies drūmajās pagātnes ēnās.

Vāci 13. gadsimteŗa sākumā, iebrukdami Latvijā un Igaunijā, iesāka lauzties uz austrumiem, vēlāk aizsappodamies līdz pat Klusam okeanam. Tie nebija kultūras nesēji, tie bija laupītāji un slepkavas, vācu imperiālistu senči, Hitlera avangards. Ārprātīgās Drang nach Osten dziņas trakojuŗas vācu asinīs visos laikos, līdz nu tām pienācis gals. Bīskaps Alberts nemaz nepulcināja misionārus, sludinātājus vai skolotājus, bet gan dēkaiŗus, karstgalvīgus pārdroŗniekus, pa lielākai tiesai bruŗnieku jaunākos dēliŗus, kuŗiem nebija lēŗu un kas nespēja nodoties nekādam miermīlīgam darbam. „Krustneŗu starpā bija arī ne mazums laupītāju un noziedznieku, kuŗiem bazņica solīja piedot visus grēkus par viŗu nopelniem ticības labā,“ atgādina pazīstamais vēsturnieks Roberts Vipers. Kā krustneŗi izplatīja kultūras gaismu, par to vaŗsirdīgi pastāsta Indriķis savā Livonijas chronikā. Vācieŗi „pie ieejas alā iekurināja uguni ar dūmiem un, kūpinot nakti un dienu, visus, kā vīrieŗus, tā sievietes, nosmacēja. Pēc tam, izvelkot no alām vienus slāpstoŗus, oŗus tikko dzīvus, treŗos miruŗus, viŗi dzīvos vai nu nosita, vai aizveda gūstā, bet visu mantu, naudu un apģērbus un visu lielo laupījumu sagrāba.“² Atskaŗu chronists piebalso: „Ciemus viŗi atdeva liesmām, un dega mājas kā salmu kūļi; vīrieŗu lielāko daļu viŗi apkāva, bet sievietes un bērņus aizveda gūstā. Un karotāji bija varen līksmi.“

¹ Atskaŗu chronika, Rīgā, 1936., XX lpp.

² Vēstures atziņas un tēlojumi, 1937., 121. lpp.

Laupītāju, dedzinātāju, izvarotāju un slepkavotāju liksmība mums liekas laikmetīga un raksturīga, tā taču izpaužas visur, kur iebrūk hitlerieši. Tepat pusastota gadsimteņa tradīcijas saista mūslaiku vergu tirgoņus ar senajiem. Jau minētais vēsturnieks (Vipers) raksta: „Bruninieku varoņdarbu sekas bija tādas, ka Baltijas jūrā attīstījās nedzirdēti plaša vergu tirdzniecība, ņemot ļaudis no zemēm abos Daugavas krastos. Brēmenes, Lībekas un citi vācu tirgotāji un kuģu īpašnieki vareni iedzīvojās, pārdodami dzīvo precī, kuģu ieguva no spožajiem Kristus kaŗotājiem un paša bīskapa.” Tā vācu iebrocēji apgānīja baznīcu, evaņģeliju aptašķīdami asinīm, brīvus ļaudis mezdami vergu vaŗās.

Iekarpojuši Latviju, bruninieki pamazām apauga ar zemi, kļuva par muižniekiem. No vācu muiŗas kā no elles mums ņaujas pretī liesmas, skan nemitīgas vaimanas. Par elli tā nosaukta mūsu dainās, un pats barons tur ir elles kungs, velns, un latvietis zvērē: „Lai piedoŗu, kam piedoŗu, vācieŗam nepiedoŗu.” 15. gadsimtenī izauga un nostīprinājās dzimtbūŗana, un vācu muiŗnieks varēja savu dzimtcilvēku pērt līdz asinīm, apsmiet jaunavas un sievas, aplaupīt un nogalināt zemniekus. Paŗās 18. gadsimteņa beigās Garlībs Merķelis, atcerēdamies bīskapu Albertu, raksta „Vidzemes senatnē” (Kaudzītes Matīsa tulkojumā): „Visas negantības, kas seŗi simti gadus notiek Vidzemē, kuŗas vēl ņodien kaut kuŗā ņīs zemes kaktā kāds nievājams vājprātīgs varmāka drikst darīt, tāpēc ka viņŗ dzimis muiŗnieku kārtā; izmisēŗanas asaras, kas lietas no divdesmit paaudzēm, neizsakāmas vaimanas, kuŗas no viņa atnākŗanas līdz ņim cēluŗas uz debesīm, ar negodu apzīmē Alberta lielumu.” (Albertu vācieŗi izdaudzināja par lielu vīru). Merķelis atceras arī, ka kāds muiŗnieks reiz licis pērt kādu kurlmēmu zemnieku tik ilgi, līdz tas sākŗot runāt, bet kurlmēmais nomiris. Ja zemnieks bēga no kunga un bēgli notvēra, viņam iededzināja kauna zīmi uz pieres vai arī nogrieza degunu un ausis. Hitlera Vācijā, kas kļuvasi jaunlaiku vergu valsts, ar bēgļiem rīkojas tāpat un vēl drausmīgāk. Dzimtkungs, nirdzīgi uz pirmās nakts tiesībām atsaukdams, ņēma uz muiŗu katru sievieti, kas tam iepatikās, postīdams un apsmiedams visus cilvēciskos tikumus, zemnieka ģimenes dzīvi. Hitlerieŗi iekarotos apgabalos sadzina atklātās mājās jaunas meitenes, un mātes bērnu priekŗā lika izvarot zaldātiem. Cieŗas saites vieno hitlerieŗus ar Baltijas muiŗniekiem, viena un tā pati cīniskā, izvirtuŗā, neŗēlīgā vācu daba. Merķelis, riebuma un ņausmu sagrābts, savu slaveno „Latvieŗu” noslēgumā pravieto: „Lai būtu kāda būdama katastrofa, kuŗa izŗķirs latvieŗu likteni! Es nolieku ņo savu darbu cilvēcies acu priekŗā kā do-

kumentu tai lielajai prāvai, kuŗu nākotne agri vai vēlū iesāks iztiesāt pret manas tēvzemes apspiedējiem. Lai viņa tiesā! Viņa tiesās reiz!.. Drebiet, savu brāļu asinssūcēji! Briesmīgi viņa tiesās — drīzi!”

Tiesas diena nepienāca tik drīzi. Kad 1905. gadā augstu uz-bangoja revolūcija, latvieši domāja, ka jau situsi atmaksas stunda, un svilināja ienīstos muižnieku perekļus. Kaudzītes Matīss Vidzemes senaŗni pārtulkojis 1906. gadā, kad jau sāka trakot vācu baronu vadītās cara soda ekspedīcijas. Kopš kļaušu laikiem baroniem bija niezējušās rokas, viņi bija bi-juši spiesti apvaldīt savu asinskāri, nu tie atkal ļāva vaļu sa-vām sadistu dziņām, dedzināja, spīdzināja un slepkavoja. 13. gadsimteŗa bruņinieks un dzimtniecības laiku muižnieks atdzima 1906. un 1907. g. zēlbtšucniekā. Par vienu vācieti tas prasīja pakārt desmit Kārklīņus un Kalniņus, kas arī tika iz-pildīts.

Tam sekoja iekāŗotājs pirmā pasaules kaŗā, kad izauga sla-venās vācu koncentrācijas nometnes, kur mērdēja badā, mo-cīja un nobendēja tūkstošiem ļaužu. Tad kolonizātors sāka pāraugt par latviešu iznīcinātāju, kam kolonizēšana bija tikai pārejas pakāpe.

Pirmais pasaules kaŗš bija atraisījis vācu zvēģģās tieksmes un austrumu iekāŗošanas plānus. Pirmo reizi atkal pēc bruņi-nieku ordeŗa laikiem Baltijas vācieši bija satikušies un kopā darbojušies ar savas muterlandes-faterlandes junkuriem, kam baltieši bija bijuši uzticīgi visus gaŗos gadsimteŗus, poļu un zviedru karaļu un krievu ķeizaru laikos. Kopš Vilhelma iebru-kuma Krievijā, ne Baltijas, ne reicha vācieši vairs neslēpa sa-vus austrumu nodomus un savu zvēru dabu.

Tā izlauzās uz āru jau 1919. gadā, kad Latvijā trakoja Golca dzelzsdivīzija un Baltijas landesvērs. Vācieši nošāva katru pretimnācēju, kas tiem neiepatikās, un nogalināto liķi dienām ilgi gulēja pilsētās un ciemos. Liķu kaudzes krājās cietumu pagalmos un koncentrācijas nometnēs, visā zemē skanēja vai-manas. Vācieši spīdzināja, izvaroja un nogalināja sievietes, jaunas meitenes un mātes.

Zvēra vācietis tai pašā 1919. gadā plosījās Bermonta bandās. Kaŗa mūzejā bija redzamas latviešu kritušo kaŗavīru pēcnā-ves maskas, kas ar šausmu pilniem vaibstiem apsūdzēja vācie-šus. Tie bija gūstekņus spīdzinājuši un sakropļojuši, izgrie-zuši dzimumorganus, dzīvus cepinājuši. Atkāpdamies bermon-tieši dedzināja un laupīja. Jelgavā viņi izpostīja un nodedzi-nāja pili un daudzas citas ēkas. Vēlāk to tūkstoškārt plašākos apmēros darija hitlerieši. Vācu daba nemainījās.

Viduslaiku krustneši, kas ielauzās Latvijā, un viņu pēcteči muižnieki sasniedzas asiņainām rokām ar hitleriešiem. Nezvērs hitlerietis nav radies pēkšņi, viņa nežēlībai un negēlībai, viltībai un uzpūtībai, izvirtībai un rijībai ir tūkstošgadu saknes. Hitlerietis nav izņēmums, izlēciens, hitlerietis ir vācu tautas masas lielākās daļas pārstāvis. Gadsimteņiem augusi vācu varas un laupīšanas kāre, — zem spīdošās kultūras čaulas mājāja zvērs, kas nometa visas maskas, kad pie varas nāca nacionālsociālisti, kad par vācu tautas bībeli kļuva Hitlera asiņaino murgu grāmata „Mein Kampf“ un vāciešu jūtas un domas, mērķi un līdzekļi iemiesojās un izpaudās fašismā.

FAŠISMS

Kas ir fašisms? F. Oļeščuks raksta: „Fašisms ir ne tikai kara mašīna, ne tikai teroristiska organizācija, bet arī noteikta sociāli politiska iekārta, kuŗas mērķis ir nožņaupt un verdzināt tautas, zemes, valstis. Fašisms bez tam ir noteikta ideoloģija, pasaules uzskats. Fašistiskā ideoloģija ir pretzinātniska, reakcionāra ideoloģija, tā ir visdažādāko reakcionāru strāvu un pretzinātnisku jēdzienu raibs konglomerāts. Fašistiskās ideoloģijas pamats ir tā saucamā rasu teorija, kas apgalvo, it kā cilvēki dalītos pēc savām fiziskām un garīgām īpašībām nelīdzvērtīgās — augstākās un zemākās sugās. No rasu teorijas loģiski izriet fašistu šovinisms, savā nežēlībā nepieredzētais antisemitisms, pilnīgs morāles noliegums, par kultu pārvērstais laupīšanas, iebrukuma karš. Fašisma politiskā sistēma balstās uz pilnīgu tautas verdzināšanu, uz tā, ka nācijām noliedz jebkādas demokrātiskas tiesības un brīvības, ka fīrera varu pasludina par absolūtu. „Hitleriešu partija, — sacīja biedrs Staļins — ir imperiālistu partija, turklāt visplēsīgāko un laupītārāko imperiālistu partija starp visiem pasaules imperiālistiem.“ Hitleriskā partija, kā norādīja biedrs Staļins, ir demokrātisko brīvību ienaidnieku partija, viduslaiku reakcijas un melnsimtniecisko grautiņu partija. Šiem melnsimtnieciskajiem grāvējiem, kā zināms, izdevās saindēt daudz miljonu vāciešu apziņu un pārvērst viņus par citu tautu bendēm.“ („Propagandists un Aģitātors“, 1. 1944.)

Rakstā „Vācu šovinisma saknes“ Roberts Pelše saka: „Vācu agresīvajam šovinismam un imperiālismam — hitlerismam ir ļoti dziļas un plašas sociālās saknes un saites. 1913. gadā Leņins rakstīja, ka „katrā nacionālajā kultūrā ir, kaut arī neattīstīti, demokrātiskās un sociālās kultūras elementi.“ Bet blakus šiem progresīvās kultūras elementiem valdošā kultūra

visbiežāk ir melnsimtnieciska, reakcionāra. Tā mācīja Leņins. Tā tas bija arī Vācijā. Vācija — klasisks piemērs valdošās kultūras reakcionāriņai... „Padomju zinātnei nāksies par jaunu sijāt un novērtēt vācu garīgo kultūru visās tās sastāvdaļās.“ („Karogs“, 1—2, 1945.)

Tas jāpatur vērā katram, kas, sastapdamies pats vaigu vaigā ar hitleriešiem vai arī tikai lasīdams un dzirdēdams par viņu zvērdarbiem, nevar saprast, kā tie paši vācieši, kas radījuši kultūras vērtības, var būt tādi mežoni, izvirtuļi, laupītāji, un vēl ne pa vienam, kādi reti izņēmumi, bet pūļiem, armijām. Tāds vārīgs un neticīgs nesapraša, kas nesen klausījies Šūmaņa mūzikā vai lasījis Rilkes dzejoļus, izpleš rokas un negrib lāga ticēt pat tam, ko pats savām acīm redzējis. „Vācieši taču ir mūziķu, dzejnieku un filozofu tauta,“ neticīgais murmina, „tur ir kāda nesaskaņa“. Dažreiz tādi ļautiņi nemaz nevēlas ticēt, viņu glēvā, sentimentālā, ērtībām un vispārīgai saskaņai pakļautā daba necieš tādas briesmas, par kurām būtu jāuztraucas, pret kurām būtu jācīnās, kas izjauc viņu laimīgo egoistisko harmoniju, kad blakām Šilleram pēkšņi nostājas Hitlers. Tāds pašlabuma sargātājs, kabineta humānists aizver aciņās un aizspiež ausiņās, lai tur neielauztos asā tiešamība. Viņš kā Strauss iebāž galvu smiltīs. Pagājušo rudenī gadījās sastapt tādus ļaudis Rīgā. Tie, kas 1941. gadā bija atstājuši Latviju un tagad tur atgriezās, bija redzējuši izpostītās padomju pilsētas, bija runājuši ar ļaudīm, kas bija pārcietuši vācu briesmas, un paši redzējuši šo briesmu pēdas, ar izbrīnu klausījās vārīgajos, kas negribēja ne lasīt, ne dzirdēt par vācu briesmoņu zvērībām. „Es jau ticu, ticu, bet man riebas, es nevaru ne strādāt, ne gulēt naktī.“

Tāds cilvēks nav padomju cilvēks, tam nav sirds krūtīs, tas nesajūt miljonu ļaužu ciešanas Hitlera jūgā. Kā strādājuši ļaudis vācu klaušās, zaimoti, spīdzināti un badā mērdēti? Kas piecels no kapiem vācu nobendētos, kas atdos veselību nomicītiem? Kāds miegs ir remdinājis vācu moku kambaņos kverkšķinātos upurus, kad tie naktī pakrita uz mitra, ledaina akmens klona? Kādu miegu gulējušas sniega kupenā kailās, vācu izģērtās mātes, kam acu priekšā nodurti vai dzīvi iemesti liesmās bērni? Un kas paglābs cilvēci no jaunām briesmām, no jauniem kaņiem, no jauniem panģermāņu draudiem un ārprātīgiem nodomiem, ja visas pasaules tautas neraudzīsies notikumos vaļējām acīm, nenosodīs vāciešus un nesadosies cieši rokām, lai uz mūžīgiem laikiem novērstu kāskrustā uzbrukumu?

Par laimi, Latvijā nav visai daudz tādu nežēlīgu glēvuļu, tādu humānisma liekuļu, kas plāpā par vācu džentlmeņiem un

bēdājas par viņu likteni. Tie, kam rokas pašiem aplīpušas nevainīgo tautas brāļu asinīm, aizmukuši kopā ar vāciešiem, citi jau atraduši galu, citi saņems pelnīto sodu lielajā tiesas dienā. Un steigšus un līdz saknēm mums jāizdeldē vācu pamestais morālais lāsts.

Palicējiem, mums visiem, visai latviešu tautai jātur plaši vaļā acis, lai tās uztvertu visu, ko mums nodarījis vācietis. Mēs nedrīkstam aizmirst neko, ne sagrautās pilsētas, ne bērna matiņu. Mums jārunā ik dienas par pārciesto postu, lai mūsu sirdis nekļūtu mīkstas un aizmāršīgas. Baltijas baroniem un viņu ideologiem, kā jau teicām, nepatika, ka latvieši allaž rakstīja un runāja par septiņiem verdzības gadsimtiem vācu varā, — vajagot reiz tos aizmirst, kas bijis bijis. Protams, viņiem tāda aizmāršība būtu pa prātam, tad vieglāk, pavisam nemanot varētu izkalt latviešiem jaunas ķēdes. Kad Ulmaņa laikā sākās vācu repatriācija un latviešu avīzes aizbraucējus pavadīja diezgan stipriem vārdiem, gadījās dzirdēt, ka pašam Ulmaņim tas nemaz nepatīkot, — ko nu vairs, lai nu liekoties labāk mierā, tak jau nu vāci aizbraucot. Protams, vācu kalpam nevarēja patikt, ka aizbraucējus atšķēl no Latvijas ar zobenu, kas rūdīts vēstures ugunīs, bija taču jāatstāj laipa, pa kuŗu tie atkal varētu atgriezties atpakaļ. Tai pašā Ulmaņa laikā šovīnistiskie vēsturnieki un avīznieki arī šķendējās par septiņiem gadsimtiem, — nevajagot tik bieži atkārtot vienu un to pašu, ka latvieši, lūk, esot bijuši vācu vergi, tas taču mazinot viņu pašcieņu, latvieši taču esot tagad patstāvīgi ļaudis ar spožu nākotni. Protams, latviešu buržuazijai, kapitālistiem un viņu sulaiņiem ne acu galā nevarēja patikt, ka tika runāts par vācu kungu laikiem un latviešu vergošanu, — viņi taču gribēja būt paši kungi kopā ar vāciem, kā kangari viņi gatavojās pārdot vāciešiem latviešu tautu, lai varētu to izsūkt un dzīvot no tautas sviedriem un labuma. Latviešu buržuazijas intereses pilnīgi saskanēja ar hitleriešu interesēm.

Kā tumsa nostājas pretī gaismai, tā vāciešu un viņu latvisko kalpu nodomi un mācības nostājas pretī Latvijas darba tautas mērķiem un interesēm.

Mēs negribam un nedrīkstam aizmirst ne senos laikus, ne kur nenoslēpjamos septiņus vai astoņus gadsimtus, ne pēdējos vācu okupācijas gadus, lai nenoziegtos pret nākamām paaudzēm, pret tautu. Latviešu tautai, Padomju Savienībai un visai cilvēcei mums jāatbild par zemi un ļaudīm, kas pēc šausalīgām ciešanām atbrīvoti no vācu jūga, mums jāatbild par latviešu kultūras un valodas nākamību, par latviešu tautas

dzīvību. Un tā būs apdraudēta, kad aizmirsīsim par vācu briesmu darbiem.

Lūk, tādēļ mēs izklaudinām katru, kas var ko liecināt par vācu fašistu noziegumiem mūsu zemē. Tādēļ mēs ar vislielāko rūpību pierakstām katru ziņu par vācu iebrucēju zvērdarbiem. Ne jau aiz kādas sadistiskas kāres, ne tādēļ, lai nomelnotu vācu tautu. Kam gan var būt prieks peldēt asinīs, savākt kopā sašķaidītus miesas locekļus, stāvēt pie apdegušiem ģindeņiem, vērot neizdeldējamus asiņu plankumus cietumu sienās un asinīm un matiem aplīpušus moku rīkus? Kas spēs jautru prātu noklausīties simtiem stāstu par meitenēm, ko izvarojuši desmitiem vācu zaldātu un tad uzšķērduši, par mokām, zaimiem un nīrgām, kas izciestas gestapo kambaņos, par lopisku cinismu un asiņainiem meliem, par izsmieklu un pazemojumiem, kas pavadījuši katru vācu soli, katru žestu Latvijā? Kam gan nesāk derties, palaižot gaŗā rindā gaŗām zilzaļajos mundieņos iespīlētos vācu leitnantus un majorus, šturm-firerus un grupenfirerus, direktorus un reichskomisārus, kas meloja, acis hitleriski zem cepures naga paslēpuši, kas slepkavoja, monokli acī iesprauduši un vīna glāzi zamšādas cimdā iezmiegtā rokā pacēluši, kas nīrgājās par latviešu tēvu tēvu paražām, par latviešu valodu, rakstniecību, kas bija ieradusies, lai iznīcinātu pašu Latviju? Kam nepagurst sirds, noraugoties mūsu pilsētu un ciemu drupās? Un ar visu to mums jāstarpas šai grāmatā, tas kvēlo asins liecinieku un upuru piederīgo smadzenēs, tam jātiek iededzinātam katra latvieša smadzenēs — lai nekad vairs neatgrieztos drūmie vācu laiki, lai iznīktu vācu fašisms.

Vajaga tikai iedziļināties vācu vēsturē, lai pārliecinātos, ka hitlerieša sencis jau stāvējis blakus vācu apgaismības un klasiskā laikmeta rakstniekiem un filozofiem. Blakus darbiem, kas pauduši vācu tautas krietnākās īpašības un visai cilvēcei derīgas idejas, jau senis vācu tautā iepotētas šovინisma, pangermānisma domas, no kuŗām izauga fašisms un vācu vispasaules virskundzības nodomi. Jau sen vācieši audzināti par kungu tautu, valdītājiem. Ideālistiskais filozofs Johans Gotlībs Fichte savās Runās vācu tautai (Reden an die deutsche Nation, 1808) runā par vācu tautas audzināšanu, kas viscauri jāuztic valstij, tā vienīgā varot glābt nāciju no bojā ejas. Fichte šo audzināšanu iedomājas šauri nacionālistiskā gaŗā, viņa mācībā jau dzirdami ieskanas uzpūtīgais šovинisms, kas simts gadu vēlāk jau bija iesakņojies gandrīz visā vācu tautā. Viņa skubinājums darboties saskaņā ar uzdevumu, aicinājumu, likteni (Handle stets nach deiner Bestimmung) vēlāk pašķīra ceļu vislielākai patvaļai, iznīcināja visas tikumiskās nor-

mas. Ja jau vācu tautas sūtījums, uzdevums bija kļūt par Eiropas un pasaules valdītāju, ja vācu tauta bija pārāka par citām, ja visas citas tautas bija zemākas, tad jau vāciešiem viss bija atļauts, tad vāci varēja, nākdami saskarē ar citām tautām, pārkāpt visus starptautiskos likumus, visas cilvēciskās tiesības. Vēlāk hitleriēši šīs tezes lika savas rīcības pamatos un novadīja tās līdz pēdējām konsekvencēm — vācietis bija dievs, nevācietis — tikai dzīva zemes pika, vergs, kuŗa vienīgais uzdevums — sagādāt vācietim ērtu, bezrūpīgu kunga dzīvi. Šai virzienā vācu tauta tika vadīta visu 19. gadsimteni, tas tika turpināts 20. gadsimtenī. Vācietim iepotēja domu, ka dūre, spēks var visu, ka vācu dūre reiz satrieks visu pasauli, un tai pašā reizē viņu audzināja par mehānisku pavēļu izpildītāju, par skrūvīti prūšu militārisma mašīnā, auga „vācu agresīvais nacionālisms un suniskais verdziskums“ (R. Pelše). Pagājušā gadsimtena pirmā pusē Jēnas vēsturnieks Lūdēns mācīja saviem studentiem, ka vācu tauta labāka, pilnīgāka par visām. Vēsturnieks Šlēgels rakstīja, ka ģermāņi, satriekdami romiešus, laikā izglābuši pasauli. Vēsturnieks Rīss jūsmoja par viduslaikiem, jo tad neesot bijis ne pasta, ne avižu, ne ebrēju tirgoņu, ne izsmalcinātu tikumu. Heidelbergas vēsturnieks Leo pacēla lozungu par „svaigo, liksmo (atcerieties atskaņu chronistu!) kaŗu“ kā vācu jaunatnes un visas vācu tautas ideālu. Slavenais ekonomists Frīdrihs Lists mācīja, ka vāciešiem jānodibinot sava ekonomika nevis uz starptautiskiem pamatiem, uzturot sakarus ar citām tautām, bet uz tīri nacionāliem pamatiem. Tādēļ nevajagot meklēt kolonijas viņpus jūrām, bet tiekties tepat uz austrumiem. Lista domas izpaudās vācu apmātīgā saucienā — uz austrumiem, iedvesmoja Drang nach Osten kustību. Čehu zinātnieks Zdeneks Nejedlijs raksta par šiem vācu nacionālisma ideologiem: „Pirmkārt, viņi mācīja pārāk augstu vērtēt vācu tautu, piedēvējot tai kaut kādu pavisam neparastu misiju ne tikai pie, bet arī pret citām tautām. Otrkārt, viņi veicināja vācu jaunatnē pārliecību, ka pati svarīgākā tautas īpašība ir fiziskais spēks, un mācīja, ka miesas spēks jāpielieto visur, kur tas iespējams, pret citām tautām. Treškārt, šie nacionālisma ideologi piedēvēja visas šīs īpašības vācu tautai kā rasei, kuŗai šādas īpašības devusi pati daba un kuŗai tās arī jāizmanto. Beidzot, viņi mācīja jaunatni un tautu neievērot un necienīt dzīves tiesamību, bet domāt vienīgi tikai par to, kā būtu izdevīgāk vāciešiem.“ („Вековая борьба западных и южных славян против германской агрессии“, под ред. проф. З. Р. Неядлы 1944. 36. лрр.)

Ar sevišķu niknumu vācieši allaž runājuši un domājuši par slaviem. Bismarks biedināja vācus neaiztikt krievus vienīgi

tādēļ, ka sajuta cienību pret Krievijas spēku. Bismarka laikā vācu nacionālisms, ko kanclers sakausēja ar prūšu junkuru militarismu, vēl jo vairāk nostiprinājās savās agresīvās tendencēs. Pazīstamais tā laika filozofs Eduards Hartmans mudināja iznīcināt (ausrotten) visus poļus. Un slavenais vēsturnieks Momzens 80 gadu vecumā brēca savā vēstījumā Austrijas vāciem „Iedauziet galvaskausus čehiem!” Tāda bija kļuvusi Bismarka laikā sabiedrības sāls, intelektuālās aprindas. Bet ar šovinisma sērgu sasirga arī plaši vācu tautas slāņi. „Arī tur vācu nacionālisms nebija vairs romantiski sapņains un kaisls, — tas kļuva bismarkiski ciets, nejūtīgs, auksts, necilvēcīgs” (Nejedlijs).

Bismarka politika daudziem vāciešiem likās vēl pārāk mīksta, liberāla. Pagājušā gadsimta beigās izauga un nostiprinājās panģermānisma kustība. Viens no šīs kustības iedvesmotājiem bija orientālists Pauls Antons de Lagards, kas neaprobežojās ar semītu valodu pētījumiem un sīriešu tekstu izdošanu, bet apkaŗoja protestantismu tāpat kā ebrējus un sludināja Lielvāciju (Grossdeutschland), skubinādams vispirms, kamēr vēl citi nebūtu pasteigušies, iekārņot visas zemes uz austrumiem līdz Melnai jūŗai. Lagards apgalvoja, ka vācu tauta allaŗ augusi cīņā un vācu vēsture galvenā kārtā attīstījusies Brandenburgā un pie jūŗas austrumos, kur „vienmēr šķīndējuŗi šķēpi un kur vācu arklis vienmēr uzaris jaunu zemi.” Kamēr vāci dzīvoņot dikā un savā noŗēļojamā nīkuļoŗanā tikai lasot grāmatas un smēķēņot, nekas labs nevarņot rasties. Tas bija atkal tas pats „līksmais kaŗŗ”, ko ieteica profesors Leo un kam vēlāk tā pieķēŗās hitleriskā Vācija. Lagards mācēja ieinteresēņt iekārņotās zemēs kādus slāņus vācu laupīņtāju politikā un tā padarīņt tos par vācu imperiālisma kalpiem un viņa noŗieņgumu līdzdalībniekiem. Arī ŗo domu hitlerieŗi vēlāk centās izmantņot, vervēdami okupēņtās zemēs pieķritējus mantīņgās ŗķīŗās, meklēdami kvīslingus un dankerus, Latvijā atrazdami sulaiņus budŗu un aizsargu vidū.

Kā sēnes auga panģermāņņu biedrības, pulciņi, avīzes, žurnāli, broŗūras, lapiņas. Vilhelms II kādā runā Sārbrikenā pavēŗtīja pasaulei: „Mūsu vācu dzimtene būs tikpat varena, kāda bija Romas imperija, un tādēļ vienā ļaukā dienā, tāpat kā agrāk sacīja civis romanus sum, teiks: esmu vācu pilsonis.” 1911. gadā iznāca kāda Tannenberga broŗūra, kuŗā panģermānisma iekārņojumu nodomi aptvēŗa visus kontinentus, visu pasauli.

Panģermānisko kustību nenoslāpēja arī pirmais pasaules kaŗŗ, kuŗā vācieŗi piedzīvoja sakāvi. Sļepus un atklāņti vācieŗi gatavoņās piepildīņt dzīvē murgu plānus par pasaules

iekaņošanu. Vācu lielkapitālisti (Krupš fon Bolens, Tisens, Feglērs, Hugenbergs un citi), kam šie plāni solīja pasaules kundzību, atrada ideologus, kas no dažādām strēmēlēm salīpināja raibo nacionālsociālistma, fašisma segu, ar ko tie apsedza tumsonīgos, asiņainos nodomus, atrada Adolfa Hitlera personā paraustāmu ķīparu, apmātu maniāku, kas pēc visiem ķēniņiem, filozofiem, dzejniekiem un zinātniekiem uzmetās par vācu tautas vadoni un ko iedresētā un apspiestā vācu tauta par tādu arī atzina. „Nacisti nebija paņģermānisma pretinieki, gluži otrādi, vācu fašisms burtiski atkārtēja to, ko jau agrāk bija teikuši paņģermānisti. Fašisms vācu ārpriatīgo ideju par pasaules virskundzību novadīja līdz galējībai. Burtiski visai pasaulei bija jāklūst Vācijas verdzenei. Fašisms sprauda par mērķi izvērsties masu kustībā. Šim mērķim Hitlers apvienoja paņģermāniskās metodes ar nekaunīgu sociālu demagogiju. Savā rīcībā nacisms bija arī nesalīdzināmi reakcionārāks kā paņģermānisti. Nacisti bez žēlastības iznīcināja savus pretiniekus. Rezultāts nu bija tāds, ka paņģermāņi no Visvācu savienības vai nu kļuva par fašistiem, vai aplusa. Par vācu imperiālistma viššovinistiskāko, visreakcionārāko iebrocēju plānu pārstāvi kļuva Hitlers.“ (Nejedlijs. Turpat, 120. lpp.)

Savu asiņaino murgu grāmatu, nacionālsociālistu bībeli „Mein Kampf“ Hitlers savārstījis kopā ar palīgiem, un pats viņš atsaucas uz priekštečiem. Ko viņš sludina? Būs kungu šķira, būs nacionālsociālistu partijas masas, kas veidos dažādās pakāpēs vidusšķiru. Un būs milzīgas masas ļaužu bez vārda, mūžīgi kalpi. Un vēl zemāk būs uzvarēto svešo rašu šķira, ko Hitlers bez vilcināšanās nosauc par mūsdienu vergu šķiru. Nedaudzos vārdos Hitlers uzzīmējis drūmo jaunās iekārtas ainu, kas uzdcen cilvēcām šermuļus.

Kad Vācijā bija izdeldēti visi tie, kas pretojās nacionālsociālistmam, bija iemesti cietumos un nometnēs citi, kas tur pēc ilgākas vai īsākas svārstīšanās kļuva hitlerieši, kad milzīgas tautas masas bija pārvērstas par manekeniem, kad rases teorija, dūres visvarenība un vācu pasaules sūtība bija kļuvušas tautai vadošās idejas, kad ekonomiskās grūtības, ko pārdzīvoja Vācija nemitīgā bruņošanās trauksmē, bija izskaidrotas par ebrēju, boļševiku un anģļu vainu, kad kaŗš bija notēlots par vienīgo glābēju un paradīzes pavērēju, — vācu lielkapitālisti lika Hitleram raidīt vācu tautu šai šausmīgajā kaŗā. Tas sašķēla pasauli divās daļās, fašisma diktatūras un demokrātijas, zvērības un cilvēcības, tumsas un gaismas aizstāvjos. Tas parādīja visai pasaulei fašisma briesmīgo seju un dabu. Nodrebēdama cilvece raudzījās Vācijā. Visā pasaulē atskanēja vācu upuru vaimanas.

MĒS NEAIZMIRSĪSIM

Neizteicamas ciešanas vācu iebrukuma laikā pārdzīvojusi latviešu tauta.

Latviešu un vācu attiecību vēsture bija iegājusi izšķirējā posmā.

Šai vēsturē bija vācu pusē bijuši visādu uzskatu sludinātāji.

Vieni ieteica latviešus pilnīgi pārvācot. To nebija visai daudz. Tas taču būtu nozīmējis ievadīt latviešus savā sabiedrībā, apdāvināt savām priekšrocībām, atdot tiem daļu no bagātībām, noraut kumosu kādam izkāmējušam vācietim. Vairums gribēja tikai, lai latvieši atzītu vācu kultūras bezgalīgo pārkumu par visām citām kultūrām pasaulē, lai latvieši skatītos uz vāciešiem kā nenasniedzamiem un neatdarināmiem paraugiem. Vairums vēlējās latviešus uz mūžīgiem laikiem paturēt par kalpiem, strādniekiem, zemniekiem-bauŗiem, un tāpēc lika, kur vien varēja, šķēršļus ceļā katram latvietim, kas tiecās uz gaismu, kaŗoja par savām pilsoņa tiesībām. Augusts Deglavs savos Rīgas romānos spilgti notēlojis latviešu amatnieku un tirgoņu cīņu ar vācu cunftēm un gildēm, cīņu par elementārākām tiesībām, par savu valodu. Jo neatlaidīgāk cīnījās latvieši, jo lielāks kļuva vācu negantums pret viņiem, jo vācieši negribēja izlaist no rokām varu Baltijas austrumu piekrastē, viņi te cerēja palikt kungi uz mūžu mūžiem.

Lai to sasniegtu, 20. gadsimtenī, kad civilizēto tautu likumi vairs nepieļāva atklātas varmācības, daži vācieši ieteica kolonizēt Baltiju, uzpirkt latviešu un igauņu zemi, pamazām izspiest vietējos iedzīvotājus no viņu mājām, nometināt tur vācu ieceļotājus. Tā vācieši savā laikā bija rīkojušies Vācijas poliskajās zemēs, kur Ostfereins, vācu austrumu sabiedrība, ar varu un viltu atņēma zemi poļiem. Tas bija viens no paņģermānistu paņģēmieniem, daļa vācu izklīda un apmetās uz dzīvi visās pasaules malās, lai spiegotu un sagatavotu zemi ģermāņu ekspansijai. Pirmā pasaules kaŗā ar vairāku vācu banku un rūpniecības koncernu kapitāliem Berlīnē tika nodibināta Kurzemes kolonizācijas sabiedrība.

Nacistiem vecās paņģermāniskās metodes likās pārāk gausas un nedrošas. Tā jau bija jāgaida nezin cik gadu, lai izspiestu latviešus no mājām. Kad vācu armija 1941. gadā iebruka Latvijā, hitleriešu politiķiem nebija vairs prātā mūsu zemes kolonizēšana, tiem bija padomā radikālākas metodes. J. Kļaviņš (Sirmais Reiznieks) atģādina, ka vācu austrumu politikas izrīkotājs Rozenbergs mēģešrakstā „Zeitschrift für Geopolitik“ atklāti, bez jebkādas kautrēšanās, cenšas pārlie-

cināt apdullinātos vāciešus, ka viņiem vajagot censties iegūt tikai zemi, bez jebkādiem iedzīvotājiem. Vietējos iedzīvotājus vajagot bez kavēšanās iznīcināt, — viņi varot tikai sabojāt vācu tīrasīņu tautu. („Cīņa”, 15. 1. 1945.) Vācu lapā „Das schwarze Korps”, 1942. gada 20. augustā, hitleriešu politīķis uz jautājumu — vai pārvācot? — atbild: „Mūsu uzdevums ir austrumus nevis pārvācot vecajā nozīmē, tas ir, turienes iedzīvotājus iesaistīt vācu valodā un vācu likumos, bet gan rūpēties, lai austrumos dzīvotu tikai ļaudis ar patiesām vācu, ģermāņu asinīm.” Un tālāk no tās pašas melnās mutes: „Visu ģermānizēšanas tendenču noraidīšana nav nekas jauns. Šī doma ir vismaz tikpat veca, cik pats nacionālsociālisms.” Hitlerieši jau pašā sākumā atmetuši „miermīlīgās” pārvācošanas un kolonizēšanas metodes. Tālāk: „Vācu tautas nākotni var nodrošināt vienīgi vācu valsts pasaules vara un tas, ka jauniegūto telpu piepilda tikai vācu asinis un vācu dzīvība.”

Pavisam skaidri. Hitlervāci bija nolēmuši iznīcināt latviešu tautu. Ne jau vienā dienā vai gadā, — tā veselu tautu, lai arī mazu, nevar noslaucīt, tas radītu sašutumu pasaulē un pamestu pēdas vēsturē, lai arī to viltotu kā viltodami. Nebūs arī bijis domāts visus latviešus tieši apšaut vai pakārt, tas būtu pārāk atklāti. Šaut un kārt, cik vien iespējams, kur tik lode skrien, kas tik pagadās ceļā, — jā gan, bet tai pašā laikā izspēlēt kultūras nesēju un draugu lomu, ļaut paplīvināties blakus kāškrusta karogam arī sarkanbaltsarkanajam, ļaut nodziedāt kopā ar Horsta Vesēla dziesmu arī veco Bauņa melodiju, uz ārpusi parādīt it kā „brīvu” Latviju, kur latvieši draudzīgi sadzīvo ar vāciem kā aitas ar vilkiem... Un ne dienu, ne mirkli neaizmirstot galveno, pamata uzdevumu — iznīcināt latviešus, iztīrīt zemi āriešiem, vācu kungiem, notāra un archīva apliecinātām tīrām vācu asinīm. Lai to panāktu, atļauts viss. Vācietis var melot un krāpt, zagāt un laupīt, spīdzināt un izvarot, dedzināt un spridzināt, mest kapā dzīvus cilvēkus — lai ātrāk nolīdzinās ceļš vācu orēm un automobiļiem, kas ar mantām, kaķiem un bērniem jau gaida kaut kur Pfcā vai Vestfālē uz likteņa lemto vācu zemi austrumos. Tā tika pielāgots Fichtes imperatīvs — darbojies saskaņā ar savu aicinājumu. Smalkais, sasmaržinātais jaunīņais vācu leitnants, kas tik veikli dejo Rīgas lokālos un pie dāmām ierodas ar dāvanām (sazagtām), tikko mierīgi Biķernieku priedēs bija apšāvis desmitu nevainīgu cilvēku un vēl pusdzīvos ar kāju pagrūdis bedrē. Cienījama izskata vācu pulkvedis, kas laipni piedāvā iedzimtajam cigāru no iekārotās Holandes kolonijām un vīnu no samīdītās Šampanas, runādams par baletu Rīgas operā, nupat bija atbrau-

cis no Salaspils, kur pārbaudījis, vai slepkavas strādā labi, ar smaidu palūkojies, kā padomju gūstekņi bada šausmās apgrauž koka stumbrus un kādam vēl pats joka pēc ieģrūdis acī degošu papirosu. Reichskomisārs, kas savā kabinetā viszēlīgi pieņēma kādu pagasta vecāko vai koņa dirigentu, lai ap-runātos par lauku dziesmu svētkiem (Sarkanās Armijas uzvaras bija iedzinušas hitleriešiem bailes un padarījušas piekāpīgākus nacionālos jautājumos, — lai taču zemnieki papriecājas!), tikko bija aizdzinis uz Vāciju klaušās daudzus tūkstošus „brīvprātīgo“, kam tur bija jānobeidzas pūliņos un trūkumā, kalpojot visvācu idejai. Ne dienu, ne mirkli iebrucēji neaizmirsā savu mērķi — iznīcināt latviešu tautu.

Ir bijuši arī mīksti, humāni vācieši kādreiz, bet tie allaž no pārējiem uzlūkoti par kropliem, glēviem sapņotājiem, tautas kaunu. Istam vācietim vienmēr pieklājies būt rupjam, uzpūtīgam, nežēlīgam. Vecu laiku kara algoņņi nekad un nekur nav bijuši maigi, bet visus cietsirdībā un izlaistībā pārspējuši rijīgie vācu landsknehti, krusta karotāji, ordeņa ļaudis. Kapitālistiskie kolonizātori nekur nav apgājušies mīksti ar nēģeriem vai indiāņiem, bet vācu zvērdarbi Afrikā pārspējuši visus citus. No paaudzes uz paaudzi vācietim deguna priekšā zvīkstējusi pātaga un dūre, — policista, feldfebeļa, budža, skolotāja, ierēdņa dūre. Lūk, tā valda pasaulē, — mācīts vācietim. „Rolanda pēcteci“ Andrejs Upīts labi parādījis tāda dūres vācieša augšanu un tapšanu. Īsts vācietis ir „nacionāli rupjš, it kā taisnā līnijā cēlies no paša Vallenšteina landsknechtiem“; īsts vācu skolotājs sakrata savu skolnieku tā, ka „žokļi noklabēja un zaļš novērpās gar acīm“, īsts vācu bruņinieks, medībās pārsalis, vienkārši „nosita zemnieku meiču un uzšķērda tai vēderu, lai tur sasildītu savas kājas.“

Tādi Rolanda pēcteci iebruka 1941. gada vasarā Latvijā.

Katram, kas lasīs šo grāmatīņu (lai izsmeltu vācu briesmu darbus Latvijā, būtu jāsaraksta daudzi bieži sējumi), jātiek skaidrībā par vācu melno un briesmīgo lomu mūsu zemes un tautas vēsturē. Cik mēs zinām vāciešu, ko varētu pieminēt ar labu vārdu? Buržuaziskās Latvijas laikā gadījās sastapties ar vācu deputātiem, avižniekiem, māksliniekiem, ārstiem, advokātiem. Viņi bija pieklājīgi, centās izrunāt pareizi latviešu vārdus, gāja uz Dailes teātri (Nacionālā operā tie nespēra kājas, ja nebija vācu viesi, apgalvodami klusībā, ka latvieši viņiem nolaupījuši operas namu), ēda latviešu sviestu un medu un izlikās it rāmi. Bet visi viņi kalpoja visvācu organizācijām, un visi kļuva hitlerieši, kad ārprātīgais sagraβα varu, un visi kā viens atsaucās, kad ūsainis tiem pamāja ar mazo pirkstiņu. Visi elegantie džentlmeņi bija spiegojuši un

izokškerējuši Latvijā katru maliņu. Kad pienāca diena, viņi nometa savu medaino smaidu kā nevajadzīgu masku un saslējās kā nākamie iekārotāji, riedami, blēdami un maudami: „Heil Hitler!” Neviens no tiem vāciešiem, kas darbojušies Latviešu draugu biedrībā, kas uzrakuši Latvijas pilskalnus, lasījuši mūsu vēstures pergamentus, nav bijis mūsu draugs, viņi visi kalpojuši savai fāterlandei. Gandrīz liekas, ka Merķelis vienīgais arī šodien būtu mūsu pusē un apsūdzētu savus tautiešus. Viņa sludinātā tiesas diena ataususi. Pagājuši pusotra simta gadu, kopš atskanēja drosmīgā un satrauktā Merķeļa balss, viņa tautiešu noziegumu skaits Latvijā pieaudzis desmit un simtkārt. Mēs negribam iznīcināt un pazudināt vācu tautu, mēs ticam, ka vācu darba ļaudis brīvā Eiropā grūtā, ilgā darbā, godīgā tautu sadzīvē izpirks savu senču un brāļu un savus pašu grēkus un arī latvietis kādreiz atkal varēs bez īgnuma un riebuma sniegt roku vācietim, — bet tā vēl liekas tāla nākotne. Šai brīdī, nebūdami ne asinskārīgi, ne atriebīgi, mēs latvieši skaji visas pasaules priekšā apsūdzam vācu tautu — kā tā varēja pieļaut, paciest, ka pēc ilgiem gadsimtenjiem, kuŗos latvieši centušies nokratīt no saviem pleciem vācu lietuvēnus, vāci no jauna posta un laupa mūsu daudzcietašajā zemē, kā tā varēja izaudzināt slepkavas? Jo tas viss, ko vācieši mums nodarījuši ļauna senāk, kā bruņinieki-iekārotāji, kā muižnieki-dzimtkungi, nobālē, liekas sīks, kad uzšķīram pēdējās tiesas aktis, kuŗās ierakstīti vācu iebrucēju briesmu darbi okupācijas gados Lielajā Tēvijas karā. Tiesas priekšā stāv latviešu tautas slepkavas!

Mēs esam atkal brīvi, kā bijām vēl 1941. gada vasarā, kad vācu vilki vēl nebija uzklupuši mūsu zemei, mēs esam atkal padomju ļaudis. Ievērojamais krievu padomju dejnieks Majakovskis lepni un liksmi sauc: „Esmu padomju pilsonis! Ir gods būt padomju pavalstniekam!” Stulbā Viļuma murgi un draudi nav piepildījušies, tos nespēja veikt arī asiņainais Hitlers, un būt vācu pilsonim patlaban ir kauns un posts, un ilgi vēl neviens nevarēs sacīt ar lepnumu: „Esmu vācietis.” Visa pasaule uzgavilē padomju ļaudīm. Mēs pateicamies Sarkanai Armijai, ko cīnās vada brīvības Maršals Staļins, par savu izglābšanos no vācu vilku ķetnām — mēs esam brīvi un nekad vairs nevergosim. Bet vējš aizvienu un aizvien pacel pelnus no māju drupām un uzdzen asu trūdu un asiņu elpu no kapu bedrēm, — un vainīgie ir vācieši, ik dienas mēs satiekam bērnus, kam vācieši noslepkavojuši vecākus, tēvus un mātes, kam vācieši atņēmuši bērnus. Spīd saule, šalc lietus, nāk nakts ar zvaigznēm, dzīve rit savu gaitu, katram mums savs darbs, bet šausmu pilnās atmiņās sirds daudzās krūtīs un

nezin miera, katra māja, katrs akmens apsūdz vāciešus. Mēs atkal un atkal iegrimstam domās, atkal un atkal no jauna pārdzīvojam drūmos vācu laikus, un mūsu rokas sažņaudzas, mūsu sirds sit dedzīgi, un mūsu lūpas zvērē skaļi: „Nekad vairs pasaulē nevaldīs kāša krusts! Mēs satrieksim vācu fašismu uz mūžu mūžiem!”

Tāds ir šīs grāmatas uzdevums — atgādināt visiem, ko latviešu tautai nodarījuši vācu iebrucēji, lai iznīdētu viņu celtos cietumus un varmācīgos likumus, lai izdeldētu vācu fašisma garu un brīvi un kvēli celtu jauno sociālisma valsti, lai ziedotu visus savus spēkus dārgajai Padomju Latvijai.

Lai runā tagad paši notikumi, lai runā neviltoti liecinieki. Viņu liecības uzplēš mūsu tautas brūces, tās deg kā uguns un sāls. Mēs ieraugām latviešus bezdibeņa malā. Aiz muguras ar stulbu smaidu stāv vācietis, atvēzējis roku pēdējam cirtienam.

TIE, KUŅU ROKAS MIRKA ASINĪS

Ar vāciešu ienākšanu Padomju Latvijā sākās zvērisks, asiņains terrords. Rīgā ieradās SD šturbannfīrers Lange, saukts doktors. Kas viņš par doktoru, par ko viņam piešķirts šis zinātniskais grads, ko kultūras pasaulē piešķir tikai augsti kvalificētiem zinātniekiem, to laikam zina tikai Hitleris. Viens tikai bija skaidrs — šis vīrs bija īsts, norūdīts sadists, visriebīgāko spīdzināšanas metožu izgudrotājs, kas tiksmīnājās ap cilvēku mocībām, kas nevarēja ne dažas dienas nodzīvot bez asiņainiem skatiem un slepkavošanām. Kad gestapo moku kambaņi un Rīgas geto viņam kļuva ikdienišķi un apnicīgi, viņš izbrauca uz Salaspils koncentrācijas nometni un lika tur sariķot asiņainas izrādes, beigās arī pats piedalīdamies cilvēku piekaušanās un apšaušanās. Pat savu kāzu priekšvakaru viņš nosvin ar īstām asinsdzīrēm — ierodas Salaspilī un pašrocīgi nošauj vairākus cilvēkus. Rīgā ieradās arī Breslavas vācietis oberšturmfiirers Krauze, speciālizējies ebrēju iznīcināšanā, un arī Latvijā viņš kļuva par ebrēju slepkavu fīreri. Uz Latviju visu fašistisko slepkavu oberfīrers Himlers atsūtīja vēl dažus dučus pārbaudītu augstāku un zemāku šturm- un šarfīreri, kuņiem viņu visaugstākais fīrers Hitleris bija iznīcinājis sirdsapziņu. Tiem tad nu vajadzēja ievest „jauno kārtību” arī okupētajā Latvijā. Lai labāk sekmētos Latvijas ļaužu iznīcināšanas darbs, viņi centās spīdzināšanās un slepkavībās saistīt pašus latviešus, pulcējot ap sevi sabiedriskos atkritumus pēc sava ģimja un līdzības.

No pažobelēm izlīda mūsu tautas riebīgākās padibenes — bijušie Ulmaņa laika aizsargi, korporeļi, mantkārbā iekaisuši deģenerāti, kuņiem vācu iebrucēji atraisīja rokas vizzemiskāko instinktu patvaļībām. Rīgā jau 1. jūlijā dienā tie siroja pa aizbraukušo padomju darbinieku dzīvokļiem, pievākdami atstātās mantas, ielās un dzīvokļos apcietināja aizbraukt nespējušos strādnieku gvardistus, Sarkanās Palīdzības organizācijas locekļus, ebrējus. 2. jūlijā apcietināšanas kļuva mas-

veidīgas. Cilvēkus izrāva no dzīvokļiem un sadzina prefektūras pagrabos, kur tūlīt sākās to spīdzināšana.

Jūlija otrā pusē tagad jau sapuvušais Veiss, savas tautas un dzimtenes nodevējs, sāka laupīšanas un slepkavības pārveidot organizētās — dibināja bandas atsevišķu barvežu vadībā, kuŗas tad izbrauca uz vietām, lai rādītu priekšzīmi, kā vajag izrēķināties ar darba ļaudīm. Kas pulcējās šajās bandās, kas bija tie, kas savas rokas mērcēja nevainīgu cilvēku — strādnieku, inteligentu, darba zemnieku, sieviešu un bērnu asinīs? Tie bija cilvēki, kas paraduši dzīvot izvirtušu bezdarba dzīvi uz strādājošo sviedru rēķina, naktis pavadīt greznos lokālos alkohola murgos, dienās sust mīkstos spilvenos un paslaistīties uzņēmumu kantoņos, bet laukos izriķot kalpus un gājējus.

Visslavenāka ar savām zverībām un slepkavību lielo skaitu drīz vien kļuva Arāja banda jeb, kā viņi paši sevi lielīdamies sauca: „Arāja zēni”. Diez vai viņi paši vairs spēj saskaitīt, cik cilvēku dzīvību guļ uz viņu netīrās sirdsapziņas, kaut gan te vispār grūti runāt par sirdsapziņu. Šīs bandas vadonis — Voldemārs Arājs. Viņa biogrāfiju var raksturot īsos vārdos — turīga tēva izlaists dēls, nodzēries korporelis — plencis. Savus zemiskos instinktus jau attīstījis, kalpodams Rīgā Ulmaņa policistos. Jau tad viņa rokām lipusi klāt sveša manta, un, lai paglābtu viņu no skandāla, maizes tēvi šo kaulu no sava kaula un miesu no savas miesas „degradējuši” — pārcēlušī par policistu uz provinci, kur viņš turpinājis Rīgā pasāktās zagļa gaitas un atkal atgriezies galvaspilsētā „klusākā” dzīvē un sagaidījis savu laiku, visu negēļu laiku, kad cienā nāca zagli, slepkavas, svešas mantas kārotāji, sadisti.

Un tā Arājs jau pirmajās vācu okupācijas dienās noorganizēja no saviem krogus un amata brāļiem bandu, kuŗas locekļiem ārējā efekta dēļ uz piedurknes uzšuva zaļu lentu ar nāves galvu un krusteniski saliktiem stilba kauliem. Banda sāka strādāt. Nekādas izmeklēšanas, ne tiesiskas normas tie neatzina, un tās viņus arī nesaistīja. Katru, kas tiem nepatika vai kuŗa mantas tiem iekārojās, viņi vienkārši nošāva un mantu sadalīja uz galviņām.

Vāciešiem šis slepkava izdarīja tiešām neatsveramu pakalpojumu. Viņš ar uzviņu izpildīja viņu negēlīgos nodomus — pēc iespējas vairāk iznīcināt latviešu tautu, un pie tam tie varēja visas pasaules priekšā mazgāt rokas nevainībā — lūk, ne mēs, bet latvieši paši apšauj savus tautas brāļus un ebrējus. Par šiem pakalpojumiem vācieši Arāju drīz paaugstināja — iecēla oficiālā amatā, par drošības policijas pārvaldes priekšnieku.

Viņam atdeva prefektūras namā veselu stāvu, un tā šis nams izvērtās par mocību bedri un nāves vietu tūkstošiem Latvijas ļaužu. Cik lielas bij šo izvirtuļu asins slāpes, liecina tas, ka viņi nav apmierinājušies tikai ar „viesošanos” visdažādākajos Latvijas novados un Rīgā, bet devušies uz Baltkrieviju un Krieviju, uz vācu frontes aizmuguri, kur vāciešiem pašiem bija bailes list mežos partizānus ķert un doties sādžās izrēķināties ar mierīgiem iedzīvotājiem. Arāja banda uzņēmās šo bīstamo darbu savu maizes tēvu labā, jo te bija plašas iespējas iedzīvoties mantā. Par nopelniem vācu „jaunās kārtības” ieviešanā Arājs saņēma majora pakāpi un nopelnu krustu. Visi latvieši zināja, ka šo balvu viņš saņem par vis-sadistiskākām zvērībām, par bērnu slepkavībām, ko nenorūditie slepkavas nevarēja ilgi ciest un zaudēja prātu, par izvarošanām un laupīšanām.

Pēdējā gadā vāciskie latviešu laikraksti savu „varoni” vairs vārdā nemin. Varbūt viņu ķērusi taisnīgā tautas atriebēju lode, varbūt viņš nosprādzis aiz pārdzeršanās, bet var arī būt, ka viņš aizsūtīts citur kādos speciālos uzdevumos.

Arājs ir mūsu tautas padibeņu spilgtākais pārstāvis. Vācu laikā šīs padibenes uzgriezās dzīves straumes virspusē visos Latvijas stūros. Gandrīz katrā pagastā atradās pa kādam salašņai, kas līdzīgi asinssunim sīroja pa lauku sētām un, pēc labāko cilvēku aizraidīšanas nāves ceļā, okškerēja, vai tikai kāds neklausās padomju radio ziņas, vai kādam kūti nav ne-reģistrēts cālis, vai kāds nav neapmierināts ar „jauno”, asiņaino „kārtību”. Tauta viņiem deva attiecīgu nosaukumu — šmucmaņi, novērsās no viņiem kā no smirdoša augoņa savā dzīvajā miesā. Kopā ar saviem asinsdarbu iedvesmotājiem lielākā tiesa šo kangaru aizbrauca uz fašistiskā zvēra midzeni, un kopā ar tiem viņiem būs jāizdzer tas atriebes kauss, kas pienākas kā fašistiskajiem kungiem, tā viņu pakalpīgajiem suņiem pēc piecelšanās no ārprātīgo asinsorgiju galda.

PREFEKTŪRAS UN GESTAPO MOKU KAMBAŅI

Prefektūras un gestapo pagrabi Reimersa ielā — tās ir vietas, kur sākās neskaitāmu Latvijas darba ļaužu mocību ievadījums. Daudzi no tiem vairs neiznāca, daudzus pēc negēlīgas spīdzināšanas nosūtīja tālākā nāves ceļā — uz Centrālcietumu, Salaspili, Biķernieku priedēm.

Par spīdzināšanu gestapo pagrabos īsu liecību Valsts Ārkārtējā komisijā nodevis rīdzinieks Antons Gadzāns:

„Mani apcietināja 1941. gada beigās un rupjā kārtā nogādāja Reimersa ielā. Sākumā kamerā bija viens, bet otrā dienā mazajā telpā iegrūda vēl četrus cilvēkus, starp tiem vienu latviešu virsnieku. Pirmo reizi mani pratināja plkst. 11 naktī. Pie galda sēdēja 3 cilvēki no drošības policijas. Kad neatzinos noziegumos, kādus man gribēja uztiept, tie nosēdināja mani uz krēsla, kājas izbāza cauri otra krēsla atzveltnei, bet uz tām uzsēdās policists un ar gumijas steku sita pa kāju pēdām. Tās bija neapprakstāmas mokas, likās, ka dabūšu smadzeņu satricinājumu.

Otrā dienā uz pratināšanu izsauca virsnieku. Pēc trim cetrām stundām atvērās kameras durvis, un sargi pa tām iesvieda cilvēku kā malkas gabalu, galīgi sasītu, bez samaņas. Mūsu kamerā nebija ūdens. Lai palīdzētu sasīstajam nelaimes biedram, mēs pieprasījām ūdeni, bet to negribēja dot. Tikai pēc ilgās tielešanās un lielāka trača ūdeni iedeva un mēs varējām veldzēt mocekļa slāpes.“

53 gadus vecais pārmijnieks Cīrulis liecina:

„35 gadus esmu nostrādājis uz dzelzceļiem Galvenajā Rīgas stacijā. Šie trīs ar pus vācu varas gadi bija drausmīgākais, ko cilvēks savā mūžā var piedzīvot. Kādu nakti bija uzlauzts pasta vagonš. Policija arestēja 19 dzelzceļniekus. Pēc divām nedēļām apcietināja arī mani un aizveda uz gestapo. „Kurš un kādā nolūkā atvēra vagonu?“ nopratināšanā man uzbrēca kriminālists Cers. Atbildēju, ka nakts mainā es biju mājā. Kā saniknots zvērs Cers metās man virsū un zobus griežot sāka sist ar gumijas nūju pa galvu, pleciem un muguru. „Atzīsties, piespiedišu ar varu!“ — Cers sizdams kļiedza. Besamaņā biju iemests aukstā, mitrā pagrabā. Divas diennaktis pie manis neviens nerādījās, nenesa ne ēst, ne dzert. Pēc tam mani atkal veda pratināt. Šoreiz Ceram blakus sēdēja vēl viens gestapo ierēdnis. Tas pieskrēja man klāt un uzkliedza: „Teiksi?“ — „Man nav ko teikt,“ es atbildēju. Tad man pavēlēja novilkt virssvārkus, bikses, kurpes un nogulties uz grīdas. Radioaparātu nostādīja uz lielāko skaļumu, uz galvas man uzmeta virssvārkus, nogāza zemē, un pēkšņi es sajutu šausmīgas sāpes — kāds no visa spēka sita ar gumijas steku pa kailajām kāju pēdām. Vēl divas reizes man noprāsīja, lai atzīstos, un divas reizes atkārtojās mežonīgā mocīšana. Pusnesamaņā apgērbos un dzirdēju gestapoviešu vārdus: „Uz Bīķernieku mežu tādu, nošaut!“ Otrā dienā mani pārveda uz Centrālcietumu, bet pēc 4 mēnešiem izsauca prokurors un paziņoja: „Tagad esat brīvs, jūs bijāt arestēts aiz pārpratuma.“

Skolotājs Mārtiņš Čablis gestapo pagrabos Reimersa ielā noturēts divus mēnešus. Pirms tam viņš izvārdzināts

Ventspils un Liepājas cietumos. Un tomēr viņš liecina, ka šīs sešdesmit dienas gestapo moku pagrabos bijušas smagākais posms viņa dzīvē. Vācu bendes viņu spīdzinājuši gan dienās, gan naktīs. Kādreiz pēc kārtējās piekaušanas, kad viņš asinīm noplūdis iegrušts atpakaļ kamerā, pēc brīža durvīs atkal parādījies gestapovietis un izsaucis uz jaunu pratināšanu. Izrādījies, ka ieradusies jauna pratinātāju komanda, ar fašistu virsnieku priekšgalā, kurai savukārt slāpis asiņu. Skolotājs Čablis sasaistīts virvēm, atlaužot rokas uz muguras, sasietas arī kājas, un sadisti sākuši viņu necilvēcīgi spīdzināt. Vispēdīgi Čablīm ar sitamo dzelzs riņķi pārlauzts žoklis.

Bargs apsūdzības dokuments pret hitleriskajiem negēļiem ir arī H. Lapsas vēstule māšai, ko tam izdevies izsūtīt no cietuma īsi pirms nāves soda izpildīšanas. Lapsam piespriests nāves sods par to, ka tas glābis latviešus no iesaukšanas vācu armijā. Vēstulē viņš starp citu raksta:

„Esmu redzējis izraktos, vācu sakropļotos mirušos, kas bija gulējuši zemē jau pāris mēnešus. Toreiz man vēl nenāca prātā, ka tāda izskata cilvēkus redzēšu dzīvus un šeit pat Rīgā, Reimersa ielas pagrabos.

Mani apcietināja š. g. (1944.) 2. jūlijā. Tai pašā dienā tiku ievietots šā drausmā nama pagrabā. Sēdēju 1. kamerā, kur starp 7—8 apcietinātiem atradās arī kāds kalējs Kļava vai Kļaviņš, cik atceros, no Ogres pagasta. Pēc kādām pāris stundām nomierinājos un sāku sarunāties ar saviem nelaimīgos biedriem. Katrs stāstīja savas klizmas un rādīja spīdzināšanas zīmes miesā. Skats bija drausmīgs, bet kaut kas neiedomājams atklājās manām acīm, kad, lēni vilcinoties, ar gandrīz trulu izteiksmi sejā, novilkta kreklu visu laiku nomaļus sēdošais, ap 40—50 gadu vecais bālais vīrs — Kļava. Tā, ko mēs redzējām, vairs nebija cilvēka miesa. Viss augums, no kāju pēdām sākot līdz pakausim, bija nevis kā citiem, zils vai citā varavīknes krāsā, bet gan izskatījās, ka šis nelaimīgais būtu dzīvs cepts — visa miesa bija brūni uztūkusi.

Pēdējo reizi redzēju Kļavu pēc pratināšanas, no šausmām un bezspēcīgām dusmām nezināju ko iesākt. Pēc dažām prombūtnes stundām viņu ielaida mūsu kamerā. Viņš neieradās kā dzīvs cilvēks, bet gan kā no moku sola noņemts mocekļis. Ja pārējie kameras biedri viņu nebūtu saturējuši un nosēdinājuši uz sola pie centrālapkures radiātorā, kur viņš izlietoja savas sasistās sejas dzesēšanai, viņš būtu nokritis uz grīdas. Mokeklis bija pusnesamaņā; seja viņam bija drausmīgi sasista, kreisā auss atplēsta, asiņaina un uzpampusi, seja miroņa bālumā, izņemot sitienu atstātās pēdas, gaišie mati pilni sviedru.“

Otra apcietināto salases vieta, no kurienes sākās tālākais moku ceļš, bija prefektūras pagrabs. Apcietinātais K. Sausnītis, kas vairākus gadus smacis Centrālcietumā un Salaspils nometnē, par šo mocību ievadījuma vietu stāsta:

„Mani apcietināja 1941. g. 5. augustā un ievietoja prefektūras pagrabā. Tur mazā telpā jau atradās apmēram 40 apcietināto, bet jaunus dzina arvien klāt. Lai pagrabā ievietotu vairāk, mums pavēlēja izģērbties kailiem un sastāties cieši kopā. Bija neciešams karstums, un trūka gaisa. Kad mēģinājām atvērt durvis, mūs sita ar šauteņu resgaļiem. Vienīgā gaisa pārmaiņa notika, kad izsauca kādu uz nošaušanu vai veda uz pratināšanu. Pratināšana bija vienkārša: apcietinātajam neprasiņa ne vārda, sadauzīja līdz nesamaņai un atveda atpakaļ... Kāds vācu matrozis no pusnakts līdz rītam dauzīja visiem galvas ar revolvera spalu.

Diennaktī mums deva 250 g maizes un ūdeni. Pēc dažām dienām no visiem pagrabiem izsauca ap 200 cilvēku, lai vestu uz Centrālcietumu. Pa ceļam apcietinātiem skrēja klāt vācieši, spārdīja kājām un kļiedza, lai mūs tepat nošaujot, kaut gan mūsu vidū bija daudz tādu, kas aizturēti par laikā nenokārtotiem dokumentiem.“

Grāmatvede T a m ā r a G a m p e r t e, kas apcietināta 1941. gada 27. jūlijā, stāsta:

„Pie apcietināšanas divi šucmaņi rūpīgi izkratīja dzīvokli, pēc kam mani aizveda uz policijas iecirkni, kur nopratināja. Pratinātājs gribēja piespiest atzīties, ka esmu komuniste. Tā kā esmu bezpartejiska, to arī viņiem pateicu un vairāk nekā pateikt nevarēju. Tad mani pārveda uz prefektūru, kur ieslodzīja pagrabā, kamerā, kas jau bija pārpildīta ar politieslodzītiem. Tādu kameru šajā pagrabā bija daudz. Kādreiz no klozeta nākot ieskatījās blakus kamerā, kuŗas durvis pašlaik pavērās, un ieraudzīju ebrējus, kuŗiem sejās bija iededzinātas asiņainas zvaigznes. Šausmās nodrebēju un vēl tagad nespēju aizmirst šīs izķēmotās, sakropļotās seas.

Mūsu pagrabu tajā dienā apmeklēja vācieši, kas izmeklējās sev „meitas“. Nelaimīgās jaunavas pretojās, par ko vācieši tās piekāva pletnēm, bet ebrējietes uz vietas nošāva.“

A. Zīle raksta „Padomju Jaunatnē“ (Nr. 31):

„Manā dzīvoklī nakts vidū iedrāzās četri apbruņojušies aizsargi un izrāva mani no gultas. Paspēju paķert līdzī tikai nepieciešamos drēbju gabalus, kad viņi lamādamies mani izgrūda uz ielas. Vācu varas kalpi mani steidzināja gan ar rupjībām, gan ar šauteņu laidēm. Pakritu, cēlos, atkal kritu. Bet skaidri neaptvēru, uz kurienu mani dzen. Tikai tad, kad viens no ma-

niem arestētājiem ar kāju atgrūda kādas durvis, sapratu, ka esmu prefektūrā.

Mani iegrūda atsevišķā kamerā, durvis aizslēdza. Durvis ievēroju dažas apkvēpušas stikla rūtis, caur kuŗām varēja saskatīt sargu, kas bez apstāšanās staigāja pa gaiteni. Reizēm viņš atslēdza kādas kameras durvis, un tad dzirdēju skaudrus, izmisuma pilnus kliegzienus. Droši vien, kādu sita. Vēlāk uzzināju, ka sitējs ir A. Kaķis, kuŗa zvēribas pazina katrs, kas kaut dienu bija pavadījis prefektūrā.

Trīs dienas un trīs naktis neviens pie manis nerādījās. Ēdusi nebiju nekā. Brīžiem mani pārņēma nespēks, un tad likās, ka ilgi vairs neizturēšu. Tuvojās ceturrtā nakts. Kaut kur gaitenī dzirdēju skaļas balsis. Lēnām pievilkos pie apķepušajām rūtīm un ieraudzīju, ka gaiteņa stūrī stāv 8—9 gadus vecs ebrēju zēns. „Lūdzu, atdodiet mana vectētiņa mēteli. Vakar jūs paņēmt manu tēvu un brāli, šodien vectētiņu. Zinu, ka viņi vairs nepārnāks, bet tas ir vienīgais mētelis mūsu mājā. Nāks ziema, un man nebūs ko uzvilkt,” — aizgūtnēm runāja zēns. „Ak ziema!” — iebļāvās policists. „Tu, nolādētais žīdu krupi, domā, ka sagaidīsi ziemu?” Ar gumijas steku viņš sita zēnu un pēc tam iemeta blakus kamerā. Bērns izmisis raudāja un skaļi sauca māti. Pēc minūtēm desmit prefektūras bende Kaķis iedrāzās blakus kamerā, un tur iestājās klusums. Ar šausmām sapratu, ka nelietis izrēķinājies ar bērnu.

Pagāja ceturrtā nakts. No rīta es ar mokām pievilkos pie šaurā, restotā lodziņa, pa kuŗu varēja saskatīt prefektūras pagalmu.

Tur vesels bars noskrāndušu bērnu ložņāja pa atkritumu kastēm, meklēdami ēdienu atliekas. Aizcirtās kādas durvis, un ar suņu pātāgu rokā pagalmā izskrēja bijušais Latvijas armijas virsnieks policists Jānis Zemītis. Viņš sita bērnus, un tie, skaļi raudādami, bēga kur kuŗais.

Pievakarē manā kamerā ienāca bērna slepkava Kaķis un, ironiski palocījies, nosmējās: „Lūdzu, cienītā, uz nopratināšanu!”

Pratināja prefektūras politdaļas priekšnieks Huberts Teide-manis, kā vēlāk uzzināju, viens no lielākajiem slepkavām visā Latvijā.

Sākumā viņš izlikās ļoti laipns un izteica domu, it kā es būtu apcietināta aiz pārpratuma. Bet tad pēkšņi uzlēca no krēsla, satvēra mani aiz matiem un kratīdams kļiedza: „Tu, komuniste, neliete, atzīsties, cik krievu gūstekņiem piegādāji ieročus?” Es nekā nesapratu. Nezināju nekādu gūstekņu, ne ieroču. Jutu tikai, ka viss ap mani sāk griezties galvu reibinošā ātrumā. Kāds ciets priekšmets iesitās man sejā. Smeldzo-

šas sāpes bija pēdējais, ko izjutu. Zaudēju samaņu. Kad atmodos savā kamerā, mani mocīja šausmīgas sāpes. Ar vienu aci nekā neredzēju. Pieskāros ar roku sāpošajai vietai. Acs vietā sataustīju asiņojošu masu. Saplēsu krēklu un aci pārsēja.

Vakarā atkal kamerā ienāca Kaķis un mani rupji izgrūda gaitenī, pēc tam uz ielas. Kopā ar pārējiem — sievietēm, bērniem, sirmgalvjiem — sadzina slēgtā autobusā un aizveda uz Centrālcietumu. Tur es redzēju, ka vācu izdzimteniem pārdevušies tautas nodevēji — latvieši negēlībās pat pārspēj hitlerišus."

RĪGAS CENTRĀLCIETUMS

Par asiņainu mocību bedri un nāves fabriku vācieši pārvērtuši Rīgas Centrālcietumu. Pirmajās vācu varas dienās, kā stāsta tajā laikā apcietinātais LPSR Augstākās Padomes deputāts Kronītis, šis cietums bijis pieblīvēts ar arestētiem padomju cilvēkiem līdz pēdējai iespējai. Pirmajās nedēļās ar vācu svētību cietumā trakojuši aizsargi, policisti un korporeļi. Tie pēkšņi ielauzušies kamerās, izraudzījušies upurus, izrāvuši tos koridoros vai īpašās kamerās un piekāvuši līdz nesamaņai. Kāds Zemgales pagasta izpildu komitejas priekšsēdētājs iegrušts atpakaļ kopkamerā tā sadauzīts, ka cietuma biedri no viņa galvas izvilkusi koka ķebliša šķembas. Korporelis Kaktiņš par savu upuri izraudzījies LPSR Augstākās Padomes deputātu operdziedoni Ed. Miķelsonu un nežēlīgi to sitis, kliegdam: „Tu gribēji nodot manu tēvu!" Sirmais skolotājs un sabiedriskais darbinieks, Augstākās Padomes deputāts Lieknis pirms nošaušanas tā spīdzināts un piekauts, ka viņa baltie mati asinīs nokrāsojušies sarkani. Pirmajās dienās slepkavām par upuriem krituši arī Augstākās Padomes deputāti Koltāns un Junga. Pēc spīdzināšanas tie izvesti nošaut.

Kad pašmāju bendes bijuši diezgan iztrakojušies, vācieši ņēmuši šo lietu savās rokās, nostādīdami tā, ka nu viņi ievēdīšot kārtību. Patiesībā nekas nemainījies, tikai spīdzināšanas metodes kļuvas izsmalcinātākas un negēlīgākas, šaušanas masveidīgākas.

Vispirms vācieši paziņojuši, ka bez izmeklēšanas un tiesas sprieduma nevienu nenošaus. Izmeklēšana un „tiesas" spriedumi taisīti uz to pašu „protokolu" pamata, kādus safabricējuši jau minētie pašmāju bendes iepriekšējās nedēļās. Uz katra protokola stūra „tiesneši" uzrakstījuši burtus: e (sch), K vai f. Tas nozīmējis, ka cilvēks vai nošaujams (erschossen), ieslogāms koncentrācijas nometnē, vai atbrīvojams.

Kāda „kārtība“ ieviesta vācu laikā, stāsta K. Sausnītis, kas cietumā novests 1941. g. augustā:

„Centrālcietumā, gaidot uz registrāciju, visās blakus kamerās dzirdējām sitienus un sāpju kļiedzienus. No kādas kameras izskrēja pamaza auguma cilvēks, atrotītām piedurknēm. Rokas viņam bija notašķītas asinīm līdz elkoņiem. Ieraudzījis mūs, viņš metās ar gumijas steku mūsu vidū, sita uz visām pusēm, līdz pats galīgi nokusa. Vēlāk gandrīz katram apcietinātam nācās iepazīties tuvāk ar šo Baltijas vācieti — necilvēku, kas pratināšanās piedalījās kā tulks, sitējs un jaunu spīdzināšanas paņēmieni izgudrotājs.“

Pratināšanās dažreiz piedalījušies līdz septiņi cilvēki. Bieži vien, pat neprasot, kā nopratināmo sauc, tie metušies izsauktajam upurim virsū, piekāvusi ar suņu pātagām, gumijas stekiem un citādiem sitamiem daiktiem.

Komjaunietī Ozolu šādi pratinātāji tā apstrādājuši, ka kamerā viņš pārnācis pusdzīvs, galīgi saplēstām drēbēm. Viņu pēruši suņu pātagām, kuņģam galā kastarveidīgi svina gabali. Viss viņa ķermenis sasists kā gaļas gabals, acs izsista, un no tās sūkušās asinis un gaišs šķidrums. Bendēm nepieticis tikai ar dauzīšanu vien. Nīrgādamies par savu pusdzīvo upuri, tie nogrūduši viņu uz grīdas un spieduši salaizīt paša asinis.

Apcietinātais Rēvelis pēc spīdzināšanas spiests skaitīt „Ķeņča lūgšanu“. Vispirms nogrūduši viņu uz ceļiem, likuši salikt rokas kā lūgšanā un skaitīt vārdus, ko paši teikuši priekšā. Teksts bijis tāds, lai dievs dod pratinātājiem labu prātu, ka viņu atlaistu mājās. Šī ākstīšanās noslēgusies ar piepešu spērienu pa Rēveļa galvu. Tā atsitusies pret durvju stenderes šķautni, un Rēvelis pārvests kamerā ar pāršķeltu pieri un uzaci.

Zemgalietis Bikša nokļuvis nagos pratinātājiem — „sporta cienītājiem“. Nelaimīgo cilvēku tie nosēdinājuši uz zema sola un sākuši ar viņa galvu spēlēt futbolu, spārdot to kājām. Bikšam šajā pratināšanā izsisti visi zobi. Kā komjaunietis Ozols, tā Rēvelis un Bikša pēc tam nošauti.

Zvērināts advokāts mag. iur. Kirils Munkevičs, kas Centrālcietumā pavadījis četrpadsmit mēnešus, par spīdzināšanām šajā cietumā nodevis plašu liecību Valsts Ārkārtējai komisijai. Viņš stāsta:

„Nopratināšanā plaši lietoja tā saukto nūjas sistēmu un citus „kultūrālus“ vācu paņēmienus, lai piespiestu atzīties visā, ko tikai no ieslodzītā prasīja. Spīdzināšanas sistēmu vērsa pret visiem, kuņģus turēja aizdomās par komūnismu. Cilvēkus sita un spīdzināja ar tādiem paņēmieniem, ar kādiem vispār iespējams cilvēku mocīt un spīdzināt. Es biju ievietots strādnieku

korpusā par vecāko dežūrantu. Šajā korpusā bija vairāk nekā 600 cilvēku. Te es novēroju, ka tikt izsauktam uz nopratināšanu nozīmē tikt piekautam, nopērtam, pārņākt ar izsistiem zobiem un salauztiem žokļiem. Ļoti parasts nopratināšanas paņēmieni bija — piedāvāt apcietinātam papirosu, bet tiklīdz tas izstiepa roku, tā papirosa vietā saņēma spēcīgu sitienu ar dūri sejā, kur tikai gadījās — pa aci, pa degunu, žokļiem; pēc tam sekoja sevišķi speciāli spīdzināšanas paņēmieni:

1. Vienlaicīgs sitiens pa žokli un pakausi apdullināja nopratināmo. Viņu piespieda noliekties, sasēja rokas uz muguras, pratinātājs iespieda apcietinātā galvu starp savām kājām un ar gumijas steku sita pa muguras mikstajām daļām.

2. Apcietināto piespieda noaut kājas un pēc tam ar gumijas steku sita pa kailām pēdām. Es redzēju ieslodzītos ar zilimelni sadauzītām kāju pēdām, mugurām, krūtīm un rokām. Sestdienās pirtī redzēju ieslodzītos, viņi bija lāsaini kā panteras — visa miesa tumši zilos raibumos.

3. Apcietināto piespieda izstiept uz priekšu abas rokas un lēni notuities gandrīz līdz pēdām un tāpat lēni piecelties, un tā līdz galīgam nespēkam. Izmocītos un badā izvārgušos cietumniekus uzmundrināja ar gumijas stekiem, dūres sitieniem sejā, pa pakausi utt.

4. Daži pratinātāji nonāca līdz sadisma ārpriekšam — spārdīja savus neaizsargātos upurus kājām, mīdīja viņu vēderus tik ilgi, kamēr izdalījās izkārnījumi. Mocekli piespieda pašu šos izkārnījumus apēst. Daudziem, sevišķi sievietēm, ar degošiem papirosiem dedzināja ādu uz sejas un kakla.

5. Bija gadījumi, kad „izmeklētāji” izvaroja sievietes pratināšanas laikā vai arī vieninieku kamerās. Šādas „izpriece” nesodīti atļāvās arī cietuma uzraugi.

6. Pēc apcietinātā Pokuļa (nošauts 1943. g. 5. maijā) liecības, praktizēts arī šāds paņēmieni: apcietinātais pakārtas ar kājām uz augšu, kas bijis ļoti mocoši. Upuris šādā stāvoklī turēts līdz tam laikam, kamēr apsoliņies parakstīt pieprasīto atzīšanos. Ja upuris zaudējis samaņu, tas nolaists zemē, bet, tiklīdz nācis pie samaņas, pakārtas no jauna. Tos, kas stūrgalvīgi atteikušies parakstīt safabricēto protokolu, pakāruši aiz kājām un ar gumijas steku daudzījuši pa visām miesas daļām līdz tam laikam, kamēr cilvēks apsoliņies parakstīt vai pamiris.

7. Notika arī masveida piekaušanas kamerās. Šim nolūkam piedzirdīja zemākos sargus un uzraugus, kuŗi pēc tam iebruka kamerās un ar gumijas stekiem sita ieslodzītos bez izšķirības un kur tikai gadījās. Neviens nedrīkstēja pretoties vai protestēt, tam tūlīt „piešuva” lietu par pretošanos cietuma priekšniecībai, par ko ieslodzītos nošāva.

8. Izturīgākos un stūrgalvīgākos mēģināja padarīt paklausīgus ar speciālu karceri-maisu, t. i., mazu karcertelpu drausmīgā caurvējā, pie ūdens un maizes, uz īsāku vai ilgāku laiku. Plāni, dažreiz pat tikai apakšveļā izģērbtos ieslodzītos ievietoja tādā karcerī, kur nevarēja pat apsēsties, varēja tikai stāvēt neciešamā, ledainā caurvējā. Apcietināto Antonu Jablonski, kuŗu nošāva 1944. g. 5. maijā, tādā karcerī noturēja divas nedēļas, lai izspiestu atzišanos, ka palīdzējis padomju kara gūstekņiem, apgādājis tos ar pārtiku un apģērbu. Pēc divu nedēļu noturēšanas šādā karcerī Jablonski nogādāja strādnieku korpusā manā palātā. Pēc spīdzināšanas un karceŗa sekām viņš tikko varēja paviļt kājas.

Krievu drāmas teāŗa aktieris Boriss Perovs, kuŗu nošāva 1943. g. oktobrī, pēc kādas nopratināšanas vairāk nekā mēnesi nevarēja pakustināt kājas un uz ateju mēs viņu nesām uz rokām."

Advokāta Munkeviča meita Vera Neplujeva, kas līdz ar tēvu apvainota palīdzības sniegšanā padomju gūstekņiem, piekauta piecas reizes, un pēdējo reizi tik zvērīgi, ka divi mēneši nogulējusi cietuma slimnīcā, svārstīdamās starp dzīvību un nāvi.

Advokāts Munkevičs, viņa sieva Marija un meita Vera Neplujeva apvainoti par palīdzības sniegšanu padomju gūstekņiem. Šajā lietā apcietināti un spīdzināti 150 cilvēku. Marija Munkeviča cietumā pavadījusi 9 mēnešus, Vera Neplujeva — 16 mēnešus. 1944. g. 5. maijā viņa kopā ar 67 apcietinātiem izvesta no Centrālcietuma. Liekas, ka visi šie cilvēki nošauti, jo pēc tam par viņiem vairs nekas nav zināms. Munkeviču ģimene konkrēti apvainota par patvēruma došanu padomju tankistam Iljam Revazovam, kuŗš 1943. gada martā Centrālcietumā miris no spīdzināšanas sekām.

Bez jau minētajām spīdzināšanas metodēm Centrālcietumā pielietotas arī vēl citādas. Viena no tām — tā sauktā „drauga” pratināšana, īstenībā bezkaunīga ņirgāšanās par bezspēcīgiem cilvēkiem. „Drauga” pratināšanas K. Sausnītis apraksta tā:

„Ieejot apcietinātam pratināšanas kamerā, pie galda sēdēja tikai viens tā sauktais „tiesnesis”. Ieraudzījis ienācēju, tas taisīja laipnu seju un it kā pārsteigts jautāja: „Bet, draudziņ, kā tad tu šeit gadījies?”

Nelaimīgais cietumnieks, kuŗš „tiesnesi” nepazina, mēģināja šo varbūtējo pārskatīšanos izmantot savā labā un līdzīgā tonī atbildēja: „nu — tā gadījās” vai tamlīdzīgi. Bet „tiesnesis” pēc šādas atbildes uzlēca kājās un brēca: „Kā tu, cūka, iedrošinies mani uzskatīt par savu draugu? Nu, redzēsim!” Šajā

brīdī atsprāga blakus istabas durvis. Ar gumijas stekiem, boksa cimdiem un suņu pātagām ieslodzītam metās virsū četri vīri, kas šo momentu bija gaidījuši. Bet nu „tiesnesis” atkal mēģināja nelaimīgā balsī ieskaidrot sitējiem, ka tas esot viņa draugs, lai taču nenositot tāpēc pavisam.

No šādā veidā izmuļkota cietumnieka kameras parasti nākamā dienā izsauca citu apcietināto. Pie galda tāpat sēdēja viens pratinātājs un atkārtoja iepriekšējās dienas spēli no gala. Bet apcietinātais jau no iepriekšējās dienas pazīst izliktās lamatas un šoreiz pratinātājam atbild: „Atvainojiet, jūs laikam pārskatījušies. Es jūs nepazīstu.”

„Ak nepazīsti!” „Draugs” ironiski piemiedz vienu aci. „Nu, tad iepazīsimies!” Šajā brīdī atkal iebrūk slepkavas no blakus istabas un nelaimīgais cietumnieks saņem sitienus. Bieži vien tas nav spējīgs pats aiziet uz savu korpusu. Tad viņu ieviek tukšā kamerā, nomet uz cementa klona, lai līdz rītam atžirgst.

Līdzīga provocēšana notiek ar papirosa piedāvājumu. Pēc ienākšanas pratinātājs apcietinātam piedāvā papirosu. Atvērtajā metalla portsigārā uz galda stūra smēķētāja priekšā stāv rinda kārdinošu papirosu. Tāda laipnība ir neparasta un aizdomīga, bet kurš smēķētājs-cietumnieks, kas tik ilgi nav odis tabaku, atteiksies? Roka drebot sniedzas pēc papirosa, satver to, bet tad, neredzama mehānisma iedarbināts, portsigāra vāks aizcērtas ciet, un nu tikai var redzēt, cik asas bijušas tā vākā atkaras, kas steigā atrautai rokai norauj ādu un miesu līdz kaulam. Pratinātājs gardi nosmejas un saka: „Tā, uzsmēķējis tu esi, nu tev droši vien gribas dzert!” un pavēl izdzert netīro splaujamtrauku.

Kādām izvirtušām vajadzēja būt šo necilvēku smadzenēm, kuri izdomāja visneticamākos spīdzināšanas veidus, kas rosījās tikai vienā virzienā — kādas jaunas mokas izdomāt ieslodzītiem, pretoties nespējīgiem cilvēkiem! Vai mēs varam domāt, ka šādi cilvēki, kas noslīdējuši dziļi zem kustoņa un meža zvēra līmeņa, kādreiz varētu garīgi atveseļoties un kļūt par derīgiem sabiedrības locekļiem? Viņi paši ir pierādījuši, ka viszemiskākie instinkti viņos spēcīgāki par skaidro saprātu. Un šos zemiskos instinktus viņi nav centušies aplāpēt, bet gan izsmalcināt, kļūstot par radījumiem, kādiem mums grūti izdomāt atbilstošu nosaukumu, jo ar tādiem izdzimumiem cilvēcei jau vairākus gadu simteņus nebija nācies sadurties. Varbūt vispareizāk būtu saukt viņus par zemkustoņiem.

Viena no Centrālcietuma „speciālitātēm” bijusi „morāliskā spīdzināšana”. Apcietinātie izsaukti uz pratināšanu no paša rīta un nostādīti pie pratināšanas kamerām ar seju pie sienas tā, lai deguns un kāju pirkstgali pieskartos

sienai. Daudzi tā spiesti nostāvēt dienu un divas. Pa to laiku abās pusēs gaitenim visās kamerās pratināti apcietinātie. Pie sienas nostādītie bijuši spiesti noklausīties savu nelaiemes biedru vaidos un sāpju kļiedzienu, drebot, ka ik brīdī var pienākt pašiem kārtā saņemt sitienus.

Morāliski spīdzināti arī vienas ģimenes ieslodzītie. Parasti tie pratināti vienā dienā. Tēvam teikts, ka dēls par viņu stāstījis tādas un tādas lietas, un otrādi, tāpēc neesot vairs nozīmes liegties. Beigās savesti abi kopā un likts vienam otru sist. Ja upuri atteikušies to darīt, tad viens nostādīts par skatītāju, bet otrs mežonīgi spīdzināts.

Tragiski kļāties tiem ieslodzītajiem, kas par spīti visām mocībām atteikušies parakstīt pratinātāju safabricētos protokolus. Kāds ieslodzītais, kā liecina K. Sausnītis, par to tā piekauts, ka pēc tam divas dienas nogulējis nesamaņā. Drīz tas saukts uz vēltreizēju pratināšanu, bet nevarējis piecelties. Tad atnākuši divi vācieši ar ķeksi, iecirtuši to pusdzīvā cilvēka drēbēs un tā vilkuši viņu pa kāpnēm lejā, pāri pagalmam uz pratināšanas korpusu, no kurienes tas vairs nav atgriezies.

Cietumnieku slepkavošana pa lielākai tiesai notikusi ārpus cietuma — Biķernieku mežā, Salaspilī, Katlakalnā, Rumbulā, Dreiliņos, Spilves pļavās un citās vietās Rīgas apkārtnē. Slepkavošana parasti notikusi naktīs. Ieslodzītie pārdzīvojuši baigus brīžus, pusnaktīs dzirdot, ka sāk skrapstēt kameras durvju atslēga. Ienākušais cietumsargs zilās spuldzes gaismā izsaucis nāvei nolemto vārdus. Lielākās telpās, kur atradies ap 200 cilvēku, šāds nāves vēstnesis ieradies bieži, gandrīz katru nakti.

Bieži notikušas masveida apšaušanas, kad no cietuma izvesti un mežā nošauti pat vairāki simti cilvēku. **A d v o k ā t s M u n k e v i č s** liecina, ka viņa apcietināšanas laikā šāda masveida šaušana notikusi 1942. g. naktī uz 23. oktobri, kad no cietuma izvesti un nošauti 96 cilvēki, tā paša gada 21. novembrī — 85, bet 11. decembrī — 30 cilvēku.

Drausmu pilna bijusi nakts uz 5. maiju 1943. gadā, kad no korpusiem izsaukti 238 cilvēki, starp tiem 30 sievietes, sagrūsti smagajās automašīnās un aizvesti nošaut. Masveida šaušanas atjaunojušās 1943. gada rudenī un turpinājušās 1944. gadā līdz fašistu bandu iztriekšanai no Rīgas. Zvēr. adv. Munkevičs raksta:

„Sarunā ar cietuma kalpotājiem es dabūju zināt, ka pavisam 1943. gadā tika no Rīgas Centrālcietuma vien izvesti un nošauti apmēram 1545 cilvēki. Pie tam šaušanu ziņā šis gads skaitījies mērens. Iepriekšējos gados no šī cietuma uz šaušanu aizvesti 4700 cilvēku, bet ja tiem pievieno no gestapo

pagrabiem aizvestos un nošautos, nebūs pārspilēts, ja šo skaitli novērtēsim uz 10.000 cilvēku. 1944. gada 5. janvāra naktī no cietuma izvesti un, liekas, nošauti 67 cilvēki — vīrieši un sievietes, starp tiem arī mana meita Vera Nepljujeva."

Nošaušanai izsauktie cilvēki vispirms ievesti cietumā pagrabā, kur tiem mocošās gaidās bijusi jāpavada nakts līdz rīta blāzmai. Dažreiz šie nāvinieki pat lielā ziemas aukstumā izģērbti veļā, sagrūsti automašīnās un tā vesti pat 20—30 kilometru uz soda vietu.

Centrālcietuma trīsstūrainajā pagalmā aiz 5. korpusa vācieši uzcēlušī karātavas — nelielu šķērskoku uz diviem stabiem ar pāri pārmetām virvēm. Zem šķērskoka novietota tukša preču kaste, uz kuņas likts uzkāpt nāviniekam, pēc kam bende šo paaugstinājumu izrāvis ar speciāli piestiprinātu virvi. 3. korpUSA-slimnīcas iemītnieki bieži rītos dzirdējuši drausmīgus, histeriskus kliedziēnus — tās bijušas pēdējās skaņas no karātavu laukuma. Kādā rītā adv. Munkevičs redzējis piebraucam pie 5. korpUSA automašīnu, no kuņas izkāpuši trīs vācieši mundaieros. Vienam uz sejas bijusi melna maska, acīmredzot tas bijis bende. Pirmais pie šīm karātavām pakārts pilsonis Pakalns, kuņu vācu sevišķā tiesa apvainojusi benzīna pārdošanā. Pakalnam uz soda izpildīšanu nācies gaidīt 12 stundas. Nāvinieku kamerā viņš uzrakstījis ar zīmuli uz sienas: „Šodien mani pakārs. Pakalns."

Tikt izsauktam naktī — gandrīz vienmēr nozīmēja vairs neatgriezties dzīvo vidū. Bet notikuši arī pārsteigumi: izsauktie pēc pāris stundām atgriezušies, asiņaini un nomocīti. „Tas notika tādos gadījumos, — raksta K. Sausnītis, — kad, Rīgas naktslokālos apreibuši, bet asiņu un vaidu izslāpuši, pratinātāji, paņemdami līdzī citus krogus brāļus, ieradās Centrālcietumā. Tūlīņ tika organizētas „pratināšanas". Uzraugi saveda nelaimīgos izpriecu objektus, radio spēlēja pusnakts deju mūziku, un pratinātāji centās atvestiem viesiem parādīt savu varēnību ar vairāk asiņīm, ar speciāliem spīdzināšanas paņēmiēniem. Kaut nelaimīgie pēc tam lēni vilkāš uz saviem korpusiēmi, viņi tomēr — atgriezās."

Bet cik tūkstošu bija tādu, kas neatgriezās. Neatgriezās sirmais izglītības darbinieks Lieknis, neatgriezās viņa sieva — skolotāja Liekne, neatgriezās Krievu drāmas aktieris Perovs, gleznotājs Operas dekorātors Aižens, skolotājs Lukss, komjaunietis Strods, jaunais dzejnieks Fricis Stūre, kuņu noslepkavoja cietuma virsuzraugs Miķelsons, redaktors Eicens, kuņu nosita pie pratināšanas.

Cietuma bendes strādāja sabiedroti ar bada nāvi, ar slimībām un antisanitāriju.

Centrālcietumā ieslodzītie smacēti šaurās kamerās sablīvēti līdz neiespējamībai. Kur vietas dažiem cilvēkiem, tur sadzīti vairāki desmiti, kas nedēļām ilgi turēti bez pirts, bez mazgāšanās, bez guļammaisiem un veļas. Tikai vēlāk izdoti maisi ar satrudējušiem salmiem un noplīsušas sēgas. Guļamos plauktos saviesušās baktiis, maisos un segās čaukstējušas utis. Ziemā kamerās valdījis neizturams aukstums, jo logu rūtis bijušas izsīstas. Uz ateju apcietinātiem ļauts iziet tikai divreiz dienā — rītos un pēc pusdienas. Cietumnieki apģērbti noplīsušās drēbēs, veļa iedota nemazgāta un tajā nūdzējuši kukaiņi — utis un blusas. No mājas ienest spilvenus, sēgas un veļu bija stingri aizliegts.

No paša sākuma cietumā valdījis bads. Apcietinātie dienā saņēmuši līdz 200 gramu maizes un bļodiņu udeņainas zupas, kas vārīta no sadzeltējušām kāpostu un biešu lapām un skābarības, kādu izbaro lopiem. Šī zupa bijusi pilna visādu atkritumu, piemēram, zoļu gabalu, vācu zābaku apkalumu, praulu, papirosu galu u. c. Šo ēdienu cietumnieki iesaukuši par „kok-sagīzu”.

Nehigiēniskie apstākļi un bads ieviesuši cietumā dažādas slimības. 1942. g. janvārī cietumā sācis plosīties izsitumu tīfs. Cietumā izsludināta karantīna. Ārstēšanas nav bijis gandrīz nekādas. Pilsonis G a d z ā n s liecina:

„Tīfa slimniekus izolēja aukstās, nekurinātās kamerās, kur tie neglābjami pēc dažām dienām aizgāja bojā. Katru dienu no kameras uz Matīsa kapiem aizveda 6—12 mirušos. Uzturs ar katru dienu kļuva plānāks. Cilvēki no bada tā uzpampa, ka nevarēja vairs uzvilkt apavus. Tad tiem, kas atļāva, izdarīja griezumus mīkstākās ķermeņa daļās, bet daudzreiz tas stāvokli padarīja vēl ļaunāku, jo griezumi sāka strutot. Tajā laikā katru nedēļu mira simtiem cilvēku. Bieži vien mēs miršanas gadījumus no priekšniecības slēpām, lai saņemtu lieku porciju tās pašas riebiņās zupas.”

K. S a u s n ī t i s par šo baigo periodu Centrālcietumā atceras:

„Tīfa utij pievienojās dizentērija. Tā radās no pavasarī uz zemes savākto kāpostu atkritumu zupas. Ar šiem atkritumiem mūs baroja vairākus mēnešus. No bada sapampa kājas, aiztūka acis, zuda dzirde. Cietumam uzlika karantīnu. Kameru durvis noslēdza, ārsti un sanitāri pie mums nerādījās. Bijām nodoti dabas izlasei. Neciešams gaiss un smaka valdīja kamerās, kur gulēja līdz 40 tīfa un dizentērijas slimnieku, kas paši nevarēja sevi apkopt. Veselie gan palīdzēja, bet arī paši saslima. Kameras pārvērtās par nelaimes bedrēm. Ar dizentēriju slimie vaidēja netīrās guļu vietās blakus mirušajiem. Tīfa

slimnieks murgos uzrunāja savu vakar mirušo draugu. Nāve staigāja no kameras uz kameru. Kā spoku ēnas ap tukšo kameras galdu vilkās no slimības gultas izkāpušie. Viņiem gribējās ēst. Zināmu laiku viņu smadzenes bija trulas, pat nenormālas. Viņi runāja paši ar sevi, prasīja mirušajiem maizi. Kāds bija nomiris maizi rokās sažņaudzis. Cits gāja klāt un lauza pirkstus vajā. Cilvēkiem gribējās ēst."

„INTELIĢENTO" KAMERA CENTRĀLCIETUMĀ

Vācu okupanti vajāja to latviešu inteliģenci, kurai rūpēja savas tautas liktenis un kas nelocījās iekārotāju varas priekšā. Šī inteliģence bija savā ziņā tautas sirdsapziņa, kas pārrēdzēja vēsturi, saprata tagadni, okupantu politiku un nolūkus un bija nomodā par tautas nākotni. Šie inteliģenti zināja, ko nozīmētu latviešu tautai hitleriskās Vācijas uzvara šajā karā. Tāda inteliģenta spilgts paraugs — vēsturnieks, skolotājs Lieknis, kas saviem pratinātājiem nesalauztā lepnumā un spītā atbildējis: „Jums nav nekādas tiesības mani pratināt."

Tādiem inteliģences pārstāvjiem, par cik tie bija krituši vācu un to kalpu rokās, vajadzēja iet bojā. Ka tas tā tiešām bijis, to apliecina šāds aculiecinieka K. Salnas vēstījums:

„Cerēdami, ka nošķirot padomju inteliģentus no pārējiem cietumniekiem, kameru iemītniekos iestāsies morālisks sabrukums un zudīs lielā ticība nākotnei — vācieši 1941. g. 20. septembrī Centrālcietumā no visiem korpusiem un kamerām sāka izlasīt lielāko daļu inteliģento profesiju darbiniekus un novietoja darbnīcu korpusā.

Šādai izlasei bija arī citi motīvi: tā ļoti atvieglāja galveno uzdevumu — padomju inteliģentu pakāpenisku iznīcināšanu.

Īsā laikā darbnīcu korpusā, vienā kamerā ievietoja 160 inteliģentus. Reizē pildījās arī korpusa III stāvs. Starp II stāva kameru biedriem bija rakstnieki Rūdolfis Egle un R. Lukss, jaunie dzejnieki Fr. Stūris un J. Atvars, mākslinieks — dekorātors J. Aizēns, grafiķis V. Piesis, mākslinieks Purviņš, mākslinieks Zutis, skulptors Vanags, Augstākās Padomes deputāti J. Lieknis, J. Kronītis un V. Kalnāris, aktieris Gļinskis, dziedoņi O. Kūns un V. Viļumanis. Šo gaŗo sarakstu var vēl papildināt ar daudziem inteliģences pārstāvjiem, kā kand. hist. J. Šmitu, redaktoru Eicenu, sab. darb. J. Bīlmani, inž. ķīm. Liniņu, inž. ķīm. A. Viksnu, inž. ķīm. Terentjevu, inž. ķīm. Akmeni, juristu Valaini, agronomu J. Kauliņu, skolas direktoru Brinkmani, ģimnazijas direktorus M. Čabli un J. Žagatu, kultūrtechniķi Sedmalī, inž. Feldmani, skolotāju Ruku, skolotāju

Zaļkalnu, farmaceitu Kuzņecovu, ekonomistu Ranku, bankas darbinieku E. Dimzu, stud. Šeršunovu utt. utt. Arī citi pārējie bija mākslinieki, skolotāji, sab. darbinieki un studenti.

Pratināšanas jaunajā kamerā sākās jau pēc dažām dienām. Mēs naīvi cerējām, ka līdz ar pārgrupējumu cietumā izbeigsies spīdzināšanas un pazemojumi, bet, kad pirmie nopratinātie atgriezās līdz nāvei nomocīti un asiņaini, ilūzijas sabruka. Drīz arī sākās izvešana no kameras pusnaktīs. Mēs visi zinājām, kur mūsu biedrus šajās baigajās naktīs aizveda. Mēs neaizmigām līdz rītam, domās sekojot viņiem pēdējā ciešanu ceļā.

Gleznotājs — dekorātors Jānis A i ž e n s cietumā bija kluss un noslēgts. Viņa mirdzošās, labsirdīgās acis kāri tvēra trauksmes pilnās pasaules iespaidus. Caur cietuma loga mazo rūti viņš varēja stundām ilgi raudzīties, kā auga un šūpojās varenie mākoņu ozoli. Tikai vakaros, kad pāri Matīsa kapiem Rīgas jumti krāsojās saulrieta asinīs, Aižens palika nemierīgs. Tad maizes vietā viņš alka pēc krāsu paletes un otas. Bet nebija ne maizes, ne krāsu. Viņa šaurā seja palika katru dienu bālāka. Viņš sāka stipri klepot. No pēdējās pratināšanas Aižens pārnāca manāmi priecīgs. Pratinātāji viņu gan dažādi pazemojuši, bet apsolijuši drīzumā atbrīvot. Tikai ieteikuši, lai mājās nodzenot sarkano komunistu bārdzu.

„Kungiem“ bija labpaticis jokot. Pēc dažām dienām kādā naktī kluso gleznotāju aizveda...

Jānis Aižens bija viens no mūsu jaunās paaudzes vispusīgākajiem māksliniekiem. Viņš gleznoja, dzejoja un piedalījās mākslas un sabiedrisko problēmu risināšanā. Viņa sacerējumi parādījās periodikā laikā no 1925. līdz 1930. gadam. Vēlāk Aižens nodevās galvenā kārtā dekoratīvo metu darināšanai. Prof. J. Kugas dekoratīvā darbnīcā Aižens uzgleznoja savus labākos darbus, parādīdams sevišķu prasmi krāsu koptoņu izmeklēšanā.

Aižena sapnis — strādāt kā dekorātoram kādā mūsu lielākajā teātrī — piepildījās tikai 1940. gadā. Padomju varas laikā viņš kļuva par Valsts operas un baleta teātra dekorātoru. Bet vācu iebrukums pārtrauca Aižena mākslinieka un cilvēka dzīves gaitas pašā briedumā.

Cietumā gara možumu nekad nezaudēja rakstnieks — pazīstamais literatūras vēsturnieks un kritiķis R ū d o l f s E g l e.

Tiem, kas no ieslodzītiem interesējās par literatūru un grībēja dzirdēt Egles spriedumus, bija augstu jākāpj. Egle gulēja dēļu sasiestā guļas vietā pie pašiem griestiem. Jaunie cietuma dzejnieki uz slepus uzrakstītām papīra srēmeliņiem nesa koriģēšanai savas dzejas. Rakstnieks padomu nevienam neliedza.

Protams, visiem vajadzēja būt tik smalkjutīgiem un iepriekš izmeklēt iz drēbju vilēm utis, lai rakstnieka mājoklī to neievieštos pārāk daudz. Utis un bads cietumā bija pirmās „vācu kultūras” sekas.

Mijkrešļa stundās Egle mīlēja klusas pārdomas. Ietīnies no mājas līdzpaņemtā rūtainā segā, viņš centās saglabāt izbadinātam ķermenim vairāk siltuma. Likās, ka viņa stipri piemiegtās, labsirdīgās kritiķa acis raugās gadiem uz priekšu. Viņš vienmēr kaut ko domāja. Izbadējušā ķermenī gars ir jutīgs kā seismografs, kas uztveļ katru mazāko ārpasaules vibrāciju. Klau, tur tālē aizdrāžas vilciens. Fabrikas sirēna pavēstī dienai vakaru. Šīs skaņas no ārpasaules rada sirdī vēlēšanos dzīvot pilnvērtīgo brīva cilvēka dzīvi, nevis nīkt kā pazemotam loppam utīs, badā un aukstumā.

Egles lielais augums badu stipri izjuta. Maizes šķēle bija plāna, tādēļ rakstnieks pielika vislielāko piepūli, lai uzkāptu savā augstajā gultā.

Rakstnieks Roberts Lukss cietumā bija vientuļnieks un tāds pats klusētājs kā Egle. Viņu pārējie kameras iemītnieki sāka tuvāk iepazīt tikai no tās dienas, kad Lukss atgriezās no pratināšanas. Viņu izsauca uz pratināšanu naktī ap divpadsmitiem. Tad parasti notika sadistu izprieca — visnežēlīgākā apcietināto piekaušana. Pratinātāji, pēc dzīrēm Rīgas krogos, paņēma līdzī tādus pat sadistus kā paši un ieradās Centrālcietumā. Izpriece izsauca 20—30 ieslodzītos, atkarībā no atbraucēju skaita. No citiem korpusiem tos nogādāja pirmajā korpusā un nostādīja ar seju pret sienu. Tad vienu pēc otra veda tā saucamās „izmeklēšanas istabās” un, radio pusnakts deju mūzikai skanot, iesākās cilvēku spīdzināšana, sišana un spārdīšana ar kājām. Tas turpinājās tik ilgi, kamēr bendes piekusa.

Lukss no šādas pratināšanas atgriezās ar pārsistu uzaci un pāršķeltu lūpu. Asinis nāca arī pa vienu ausi. Viņu atveda kamerā tikai vienos naktī. Atspiedies ar muguru pret sienu, viņš noņēma mutei piespiesto asiņaino kabatas lakatiņu un ar viņam parasto ironiju teica: „Kungi piedraudēja mani nēsist, ja viņu istabā atstāšot kaut pilienu savu sarkano asiņu. Patiesībā tur jau asiņu bija par daudz — istaba asinīs pludoja kā loppkautuve.”

Pēc 2 vai 3 dienām rakstnieku Luksu naktī izsauca otru reizi. Šī bija rakstnieka pēdējā nakts...

Lodi nesagaidīja fiziski traušlais cietuma dzejnieks — fābulists Fricis Stūris. Viņa vienīgais „noziegums” — darbošanās arodbiedrībā. Fr. Stūris cietumā bija ļoti ražīgs. Uz slepeni iegūtā, nelielā papīra kvadrāta viņš sīkiem burtiem rakstīja

fābulas. Viņš tās slīpēja un gludināja, lai draugu pulciņā tās nolasītu.

„Rakstot negribas ēst,” teica rakstnieks, „bet neēdušam domas ir nevaldāmas. Tās alkst aptvert visas pasaules ciešanas.”

Lielā, garīgā piepūle tomēr prasīja savu daļu enerģijas. Dzejnieks palika pavisam vājš. Bet, neskatoties uz to, cietuma administrācija nekaunējās dzejnieku izmantot kā darba spēku maisu lāpīšanai.

„Vājās redzes dēļ,” stāstīja skolotājs Zaļkalns, „Stūris nebija sašūvis maisu, kā to vēlējās virsuzraugs Miķelsons. Par to Miķelsons sāka nežēlīgi sist dzejnieku ar gumijas steku. Dabūjis stiprus sitienus pa nierēm, dzejnieks pakrita un zaudēja samaņu. Atnesām to uz kameru. Dzejnieks no gultas vairs nepiecēlās un pēc dažām dienām nomira.”

Cietuma dzejnieks Atvars pēc kāda notikuma sāka rakstīt asa naida pilnas vārsmas. Viņa līdzās gulētāju, kādu pagasta izpildu komitejas priekšsēdētāju, pratinātāji tā sasita, ka tas pirms atgriešanās kamerā nogulēja 2 stundas II korpusā uz cementa grīdas bez samaņas. Izpildu komitejas priekšsēdētāja seja bija sadauzīta un izķēmota, ka viņa vairs nevarēja pazīt. Pratinātāji, pēc apstrādāšanas ar steku un suņu pātagām, viņu bija nogāzuši gar zemi un mīdījuši kājām, iepriekš sasienot rokas un kājas. Nelaimīgajam bija pārspiests pūslis, un viņš drausmīgās mokās valstījās savā dēļu gultā. Atvara jūtīgā sirds cieta līdzī.

„Kā varētu palīdzēt?” — viņš bieži jautāja. Viņš kopa sasīto ar vislielāko uzupurēšanos.

„Palīdzība” nāca drīz. Kādā naktī izsauca un aizveda izpildu komitejas priekšsēdētāju. Pēdējā ceļā viņš devās cietumsargu atbalstīts, jo pats vairs nespēja iet. Arī Atvaram nebija ilgi jāgaida. Viņa vārds bija ievests tajā sarakstā, kuŗi cietumu atstāja naktī...

Dziļa traģisma pilns ir bijušā avižnieka, Mākslas amatniecības kooperatīva vadītāja V. Eicena nāves ceļš. Viņš bija pirmais no mūsu kameras, kuŗš pēc pratināšanas vairs neatgriezās. Tas parasti notika tādos gadījumos, kad pratināmo tik drausmīgi sasita (izsita aci, sakropļoja degunu utt.), ka tas pats vairs nespēja atgriezties un nebija cilvēku, kas samaņu zaudējošo nogādātu kamerā atpakaļ. Nelaimīgo iesvieda citā, tukšā blakus kamerā. Tur tas vienatnē atstāts bez ārstnieciskas palīdzības sāpēs vāļājās pa grīdu. Rētas nedzija, sāka čūlāt un smirdēt. Šie nelaimīgie nāvi gaidīja kā atbrīvotāju. Šādos apstākļos, kā mira Eicens, aizgāja bojā daudzi padomju Latvijas inteliģenti.

RĪGAS TERMIŅCIETUMS

Rīgas Termiņcietaumā vācu okupācijas sākumā slodzīja cietumnieces — sievietes, kuŗas apvainoja komūnismā, kuŗu pierīgie evakuējušies uz Padomju aizmuguri vai kuŗām grībēja personīgi atriebties latviešu tautas padībenes un nodevēji. Tādas spīdzīnāšanas, tādas morālīskus pazemojumus, kādus mūsu tautas sievietēm izdomāja vācu fašīsti, laikam sievietes nav pārīcietušas pat drūmo viduslaiku inkvizīcijas pagrābos.

A. Jūra, kas ilgāku laiku mocīta Rīgas Termiņcietaumā, „Cīņā” starp citu raksta:

„Vakara krēslā nonākam Termiņcietaumā. Sākumā mūs visas iedzen no dzelzs stīpiem pagatavotā būrī gaitēņa vidū. Ap būri pastaigājas zēnīski jauns uzraugs. Rokā viņam pazīstamais gumijas sitamais. Viņš vicina to gaisā un apmētā mūs pīrdzīgām piezīmēm. Vispār izturas hulīganīski. Pēc ilgas gaidīšanas mūs pa vienai izsauc un katru atsevišķi ievieto gaitēņa malā piebūvētos kambarīšos, kas ir tik necīgi mazi, ka tur var tikai apsēsties.

Pēc kāda laika mūs pa vienai izved citā telpā, kur uzraugi mums liek izgērbties un rupji izkrata. Pazemojošs brīdis un ļaunākā atmiņa manā dzīvē! Visnegēlīgāk izturas un izrunājas šoreiz kratīšanā nodarbinātais cietuma saimniecības pārīzinis Liepiņš. Mums atņem arī zeķtuŗus un krūsttuŗus. Neatstāj ne jostu, ne necīgāko saitīti zeķu nostīprināšanai. Mūs sadala grupās pa seši un ievēd mazā kamerā, kas, kā vēlāk uzīzinu, ir vienīnieku kamera.

Vēlāk mūs pārvēda uz lielāku, kopējo kameru. Te tāpat visām nepīetiek vietas, tāpat nav salmu un galvas maisīņu. Mēģīnām īerīkoties naktsguļai, taču visām nav vietas. Kamerā liela tumsa. Pēkšņi durvīs noskrāpšķ atslēga. Uzraugs pavēl visām sekot. Ejam pa gaŗu, tumšu gaitēni. Uzraugs atslēdz kādas durvīs un pavēl īeiet. Esam kopējā, lielā kamerā. Gulētājas sakustas, ceļas nārās sēdus, atbrīvo mums vietu. Arī te nav maisu un galvas maisīņu. Tāpat visām nepīetiek vietu. Dažas nolīekas uz kailās cementa grīdas. Veselu nedēļu mūs neizvēd pastaigāties. Kamerā valda puskrēsla, jo gandrīz visu logu aizklāj koka kaste.

Kādu rītu mūs visas pēkšņi, rupjiem kliedzīenīem uzmodīnot, steīdzīgi izdzen no kameras un liek sastāties gaitēnī pa pārīem. Vesels uzraugu pūlis rūpīgi izmeklē kameru un savāc visu veļu, kā arī apģērba gabalus, kas nav uzvilkti mugurā. Pēc tam izkrata mūs personīgi. Ja kādai uzvilkti divi krekli, vienu liek novīlkt. Savāktie mantu kaudzē redzu savu, no mājām atnesto palagu. Ieminos par to vienam no vīrsuzraugīem. „Te

nav sanatorija!" — viņš uzbrēc. Šis izteiciens mums jau labi pazīstams. Tā ir atbilde uz katru lūgumu, uz katru žēlošanos.

Viena no cietumniecēm atsakās izģērbties uzraugu-vīriešu priekšā. To nostāda blakus atsevišķi un nelaiž mums līdzī atpakaļ kamerā. Tiklīdz aiz mums noslēdzas durvis, ārpusē dzirdami attālinošies soļi un baigo gumijas nūju sitieni. Mēs sa stingstam, — pazīstamais cietuma bende virsuzraugs Lauks pārmāca pārdrošnieci un ved to uz karceri. Pēc trim dienām kāds uzraugs nelaimīgo atved līdz mūsu kameras durvīm, bet neielaiž, tikai prasa „noziedznieces" mantas. Kameras vecākā pasniedz uzraugam prasīto caur durvīm un izmanto momentu, lai uzņemtu skatu gaitenī sāpus nostādītai biedrenei. Pēdējā ir pārvērtusies gandrīz līdz nepazīšanai: bālu, pietūkušu seju, zem vienas acs zilums. Mūsu kamerā viņa vairs neatgriežas.

Kamerā jau septembrī valdīja nepanesams aukstums. Cementa grīda stindzina kājas, caur durvīm un logiem velk vējš. Vairums cietumnieču aizmūrētas jūlijā, — siltā laikā, bez biežāka apģērba. Friziere Ida Koncāne ir bez zeķēm un bez krekla. Pēc vairākām nedēļām administrācija izsniedz viņai svītrotu cietumnieces tērpu. Tomēr jau pēc neilga laika Idu nozīmē — kā vēlāk uzzinām — novietošanai koncentrācijas nometnē un tērpu atņem. Meitene aiziet sarāvusies, drebinoties saltajā vējā, plānā blūzītē, kailu galvu, bez zeķēm. Idai līdzī izsauc vēl divas apcietinātās. Mēs ticam, ka viņas atbrīvos.

Un taču... neviena no trim neredzēja tik karsti ilgotās mājas. No koncentrācijas nometnes viņas bija atvestas atpakaļ cietumā. Komjaunieti Zentu Antenu sastapu vēl vēlā pavasarī, kad viņa mazgāja nesen cietumā piedzimušās meitiņas nabadzīgos autiņus. No sārtas, bezbēdīgas meitenes bija izveidojusies nopietna, bāla jauna māte. Vispār cietumā dzirdēju par 36 dzemdībām. Vairums sieviešu dzemdēja pirmo reizi. Sievietes grūtākā stunda tām bija jā sagaida blakšu un utu apsēstajās nārās, nehigiēniskos apstākļos, bez tuvīnieku mīlas, saudzīgas rokas, grūti apzīmējamā stāvoklī, jo cietumnieks nav ne cilvēks, ne kustonis, bet ir kaut kāds ārpus dzīves nostādīts nožēlojams, beztiesīgs radījums. Un jaunpiedzimušā pirmais, nepazīnīgi gaismu meklējošais skats krit logu restēs. Kur paliek likumi, kas aizsarga augli mātes miesās. Kur paliek cilvēcība un kultūra?"

Par Latvijas sieviešu mokām un morāliskiem pazemojumiem Rīgas Terminācijā stāsta arī T a m a r a G a m p e r t e:

„Cietumā mūs izģērba kailas un visu atņēma, atstājot tikai apavus un vasaras kleitas uz kailas miesas. Pat ķemmes atņēma, tā ka mums nebija iespējas sasukāt matus. Tādas mūs

sadzina tukšā kamerā, un mūsu guļas vietas bija auksta cementa grīda. Kad prasījām maisus, mums atbildēja ar cinisku ironiju.

Vismocošāka bija ņirgāšanās, kādai bijām padotas cietumā. Bieži izdzina no kamerām koridorā, kur šucmaņi mūs izģērba kailas un apskatīja. Kādā nolūkā, to mums neteica.

No pratināšanām ieslodzītās sievietes atgriezās smagi piekautas, dažas pat kamerā ienesa nešus. Piekautajām medicīnisko palīdzību sniegt bija aizliegts. Kādas tikai mocības neizdomāja šie cietuma bendes! Dažas sievietes tie izģērba kailas, nogrūda uz grīdas un ar gumijas pletnēm sita pa krūtīm un dzimumorgāniem. Pēc tam pavēlēja kāpt uz galdā un dziedāt Internacionāli. Par nepaklausību sita pa kāju pēdām un acīm un sitot trieca apkārt galdam. Nopratināšanās sēdināja arī uz elektriskā krēsla. Daudzas sievietes no pratinātāju istabas atgriezās bez zobiem — pratinātāji bija tos ar kājām izspārdījuši. Sita ar visu, kas tikai gadījās pie rokas, ar gumijas stekiem, pātagām, naganiem, pudelēm."

1941. g. septembrī Terminācijai sakušas apciemot vācu tā sauktās „zibenkomandas" — rūdiņi sadisti, kas spīdzināšanas izdarījuši skaļš radiomūzikas pavadībā.

Lūk, ko par šīm sadistu komandām stāsta tajā laikā apcietinātā A. Jūra:

„Kādu dienu izsauc mani un vēl vienu. Mūs ievē dzelzs būrī. Tur jau atrodas vairākas apcietinātās no citām kamerām. Šausmīgajā aukstumā un satraukumā klab zobi. Visas klusē. Pēkšņi no tuvumā esošajām telpām atskan radiomūzika, nedaugi skaļi. Brīdi vēlāk izbrīnā ieklausos neizprotamos, mūziku traucējošos trokšņos. Izklusās, it kā kāds velētu veļu uz sola ar speciālu vāli, kā to agrāk mēdza darīt uz laukiem. Vēl minūte, un mana izbrīna pārvēršas bailēs: sit! Tur sit pratināmās cietumnieces. Dzirdu kliedzienus un šņukstus, mūzika nepanesami ķērc. Būra biedrēnes izskatās vairāk mirušas kā dzīvas. Bada novājinātās bālās sejas zaļģanas.

Mana kārtā! Moku telpā divi vācieši. Mani nostāda kaktā kareiviskā stājā — papēģus kopā, rokas gar sāniem. Neviļš paskatos uz galdū, un vācietis-tulks mežonīgi uzklēdz: „Neskatīties uz galdū! Galvu taisni!" Sākas nopratināģana. Nepazģistu vairs savu balsi. Jāatbild ar jā un nē. Katru paskaidrojuma mēģināģjumu pārtrauc kliedģiens vāģu valodā: „Muti ciet!" Stģivi raģos logā, bet redģu, ka no blakus telpas ienāģ trģis vģri vāģu formas tērģos, gumģijas nģģģam rokās un nosģstas uz telpā esoģā dģvāģa. Viņģ gaidģ zģmi... Paģlaik jautģ par manu brģli. Vāģietģis jautģ tulkam, vai mans mirušģis brģģģis esot bijģis komģnģists. Dzirdģ tulkģ sakģm: „Nē, kreģģģais." Tas

pagaidām izšķīris manu likteni labvēlīgi, jo vācietis kliedz: „Arā!”

Kamerā atgriežos bez elpas, tomēr nestāstu par dzirdēto. Kādēļ biedēt? Bet drīz pārnāk otra nopratinātā, dreboša un noraudājusies. Stāsta, ka viņas klātbūtnē sista kāda pratināmā. Asinis plūdušas tai pa muti un degunu.”

Arī Termiņcietumā, tāpat kā Centrālcietumā, ieslodzītās mērdētas badā. Dienas norma 150—180 gramu māizes un bļodiņa sapuvušu lapu zupas. Ebrējietes turētas atsevišķi un saņēmušas tikai pusi šīs bada normas. Cietumnieces tā izdilušas, ka pirtī bijis bail vienai uz otru paskatīties — visas līdzinājušās ar ādu pārvilktiem skeletiem, staigājušas kā reibonī.

A. Jūra par šo bada režīmu Termiņcietumā raksta:

„Maizes deva šamazināta. Izsniedz tikai 180 gramu dienā. Mazais zupas kausiņš pusdienās ir tikai ūdens, kurā peld dažas salā bojātu kāpostu lapu skrandas, reti putraimi vai pāris kartupeļu šķēlišu. Biezputra, ko retu reizi mēnesī izsniedz vakara devā, šķiet īsta debessmanna. Dažas reizes pa visu laiku vakaros izsniedz piecus ar mizu vārītus kartupeļus un četras zaļas reņģes. Pirmo reizi brīnījos, kā cilvēks var ēst jēlas un vēl bojātas reņģes, bet vēlāk sapratu, ka tās pieder pie lielākiem gardumiem pasaulē.

Visu domas nodarbina ēšana. Nabadzīgās ēdienu reizes tiek gaidītas kā svētki, kaut visas labi zina, ka izsniegtais pāris minūtēs nozudīs un ēstgriba kļūs vēl mocošāka.”

Cietumnieces turētas aukstumā un netīrībā. Vēlāk izsniegtie guļammaisi bijuši pilni utu un blakšu. Cietums arvien vairāk pildījies ar jaunām apcietinātām, un daudzām arī ziemā bijis jāguļ uz cementa grīdas, durvju un atejas trauku tuvumā, caurvējā un neciešamā smirdoņā. Dažu kameru sienas un griesti taisni nūdzējuši no blaktīm. Pirtī nelaimīgās sievietes laistas reti, un arī tad katra kamera tikai uz 10 minūtēm, tā ka pa tik īsu laiciņu visas nav varējušas pat sagaidīt savu rindu pie ūdens krāna, par mazgāšanos nemaz nerunājot. Būtu brīnums, ja šādos lopiskos apstākļos, pie tādas cilvēku sablīvētības neizceltos no neizplatītos slimības.

Un arī te slepkavām palīgā nāca nāve no slimībām — tīfa un dizentērijas. Katru dienu no kamerām iznesti liķi. Cietumam uzlikta karantīna un pārtraukta pienesumu pieņemšana, kas ar ārsta piekrišanu bijusi atļauta slimīgākajām cietumniecēm. Drausmīgajā netīrībā izplatījies kašķis un augoņi, kas savukārt nomocījuši cietumnieces, tā ka tās zaudējušas pēdējos spēkus. Ne visas varējušas izturēt nāvējošo badu, aukstumu, spīdināšanas, karceņus. Apcietinātā Martinsone, kas vācu okupācijas sākumā apcietināta bez sevišķa iemesla un bieži

spīdzināta, jo, būdama nervu slimniece, izturējusies pret uzraugiem asi, kādreiz septiņas dienas noturēta aukstā karcerī. Pēc drausmīgās pārsalšanas un bada viņu kratījis drudzis. Viņas apziņa sākusī apmigloties. Nemitīgi tā lējusi sev uz galvas aukstu ūdeni, naktīs nav varējusi gulēt. Pēdīgi Martinsone, neraugoties uz auksto laiku, katru dienu aplaistījusi sevi visu ar ūdeni, līdz viņas drēbes, nekad neizzūdamas, sākušas trūdēt un smirdēt. Tad viņa ievietota vieninieku kamerā, kur nomirusi badā, jo apziņas aptumšojumā vairs nav pratusi ne ēst, ne sevi apkopt.

Apcietināto sieviešu skaits Terminācijā dažreiz sniedzis pāri divi tūkstošiem. Lai atbrīvotu vietu jauniem upuriem, fašisti reizi pa reizei izdarījuši cietuma „tīrīšanu”, t. i., cietumnieču apšaušanu. Arī te, tāpat kā Centrālcietumā, izsaukšanas notikušas naktīs un izsuktās vairs nav atgriezušās. Veltīgi mātes varbūt vēl tagad gaida atgriežamies savas meitas, veltīgi bērni sapņos sauc pazudušās mātes vārdu — no Biķernieku priedēm neviena nav atgriezies un neatgriezīsies.

1941. gada rudenī kādā naktī no cietuma izvestas 90 apcietinātās. Sākumā neviena nav ticējusi, ka tās nošautas, varbūt tikai aizvestas uz citu cietumu vai koncentrācijas nometni, bet nākamā dienā kāds vecs uzraugs vaļsirdīgi pateicis cietumniecēm, kas nodarbinātas pie cietuma sētas slaucīšanas: „Minnas vairs nav, Minna jau atdusas...” (Šī Minna iepriekšējās dienās strādājusi par trešo sētnieci.) Tātad bijis skaidrs, ka visas deviņdesmit tonakt nošautas. Šajā naktī nošauta Kārklīņa — pēc tautības poliete, krieviete Rogova, kas pie pratināšanām zvērīgi spīdzināta, latvietes Šumilova un Trupiņa. Trupiņa un viņas vīrs apcietināti par to, ka trīs viņu bērni bijuši komjaunieši un viens pionieris. Bērni paspējuši evakuēties uz citām republikām, bet viņu vecākiem par četrus krietnu bērnu audzināšanu bija jāsamaksā ar savu dzīvību.

Par otru briesmīgu akciju 1942. g. marta beigās A. Jūra raksta „Cīņā” 91. n-rā 1944. g.:

„Tuvojas lieldienas. Mani izsauc tīrīt vienu stāvu zemāk atrodošos ambulanci. Pa gaiteni ar tīro un netīro ūdeni staigājot, mans skats krīt uz 9. kameras durvīm. Tās pašlaik atvērtas. Uzraudze sarunājas ar ieslodzītām. Plašā telpa ir piebļīveta līdz malām. Cietumnieces stāv, sēd, staigā. Brīnos par viņu lielo skaitu. Mēs savā kamerā esam 35, bet šeit droši vien divreiz vairāk. Ieraugu savu skolas direktisi Emmu Liekni. Vēl tagad atceros viņas sēro, man pievērsto skatu. Nedrīkstu uzkavēties, kaut gan man gribas saskatīt arī mūsu Veinbergu.

Otrā ritā cietumā notiek kas neparasts. Mūs vēlāk pieceļ. Kaut pulksteņu mums nav, bet savu celšanās laiku, ko parasti vēsta skarbs zvans, zinām un nojaušam. Kaut kur pagalmā jau mazā gaismiņā dzirdama spēcīga, kā liekas, vairāku motoru rūkoņa, bet mēs nekā nenojaušam. Pēc vēlajām brokastīm durvīs parādās virsuzraudzes un pieprasa četras no mums kādam darbam. Piesakos arī es un tieku līdzī. Mūs ved stāvu zemāk. Pie kādām durvīm pavadone apstājas. Paceļu acis uz augšu — 9. kamera! Ļauna nojauta pārņem mani.

Durvīs nav aizslēgtas. Ieejam iekšā — tukšs. Cilvēku nav, bet ir mantas. Uz galda un plauktiņiem ēdamlietas, jo aizvakar bija pienesumu diena. Dažas nāras paceltas, daudzas vēl stāv uz grīdas, dažām segas novāktas, daudzas šķiet tikko gulētāju atstātas. Uz nārām un uz grīdas samesti dažādi apģērbu gabali. Pie sienām karājas mēteļi un dvieļi, uz grīdas novietoti daudzi korpju pāri. Viss liecina, ka iemītnieces telpu atstājušas lielā steigā, tieši piecelšanās brīdī, vairums bez mēteļiem un galvas lakatiem, tuvinieku piesūtītās rīta korpēs.

Zinu un jūtu, ka mēs kārtojam mirušu — nošauto mantas. Šorīt viņas sakrita bedrēs, dažā varbūt vēl dzīva, asinīm noplūdušas, šausmās un nāves agonijā lūstošiem skatiem. Bez palīdzības, bez glābiņa, briesmīgai netaisnībai, nirdzīgiem bendēm padotas."

Tonakt no cietuma izvestas un nošautas ap 60 latvietes, 15 ebrējietes un 70 čigānu — vairāk sievietes un bērni. Administratīvais personāls visu nakti dzēris — „stiprinājis” nervus šausšanas akcijai ritā.

Tajā naktī nošauta arī skolas direktriese Liekne. Savu drausmo likteni viņa zinājusi jau iepriekšējā dienā, kad gaitenī pateikusi kādai cietumniecei no blakus kameras:

„Šonakt mūs nošaus! Pasakiet citiem."

Angļu grāmatā, kuŗu Liekne lasījusi pirms nāves, viņa ar kādu asu priekšmetu ieskrāpējusi vārdus: „Man piespriests nāves sods. Mans nodevējs direktors Nāgels."

Tajā pat reizē nošauta arī Veinberga, un viņas mazās meitiņas tā ir nesagaidīja savu māmiņu...

Savu meitu nesagaidīja arī vecā Anšovu māte. Meita kādā naktī izsaukta un Terminietumā vairs nav atgriezusies. Māte pēc tam vēl atnākusi uz cietumu un atnesusi meitai zeķes. Stāstījusi virsuzraugam, ka tās nu esot pēdējās, ko varējusi noadīt, jo vairāk neesot dzijas. Kaut gan virsuzraugs bijis piedzēries, tomēr arī viņam bijis grūti pavēstīt mātei tragisko ziņu un, redzot vecenītes vientiesību, viņš apraudājies un tikai pateicis, ka viņas meitas te vairs neesot. Vecā māte vēl ilgi staigājusi pa iestādēm, kamēr tai pateikta rūgtā patiesība.

1941. g. novembrī pēc kādas šaušanu akcijas Rīgas geto, Terminietumā sadzītas ap 600 ebrējietes ar bērniem. Viņas visas kopā ar bērniem pēc dažām dienām aizvestas uz šaušanu.

1942. gada maijā politieslodzītās pārvestas uz Centrālcietumu, un tur turpinājās viņu moku, morālisko pazemojumu un nāves ceļš.

Tādā postā Latvijas sievietes iegrūda „jaunās Eiropas” sludinātāji. Tūkstošiem bērnu padarīja par bāriņiem, tūkstošus tēvu un māšu par vientuļiem, salauztiem sirmgalvjiem.

SALASPILS KONCENTRĀCIJAS NOMETNE

Salaspils — tā ir vieta, kuŗu pieminot cilvēkus pārņem šausmas. Tā ir tāda moku un nāves fabrika, kur noslepkavoto skaits, vairs nav aprēķināms simtos, bet simtiem tūkstošos.

Lai runā šīs nometnes šausmas pārcietušie. Viņu stāsti ir smagi apsūdzības dokumenti, uz kuŗu pamata vainīgajiem var būt tikai viens spriedums — nāve.

K. Saussnītis, kas šajā nāves nometnē pavadījis ilgu laiku, savus pieredzējumus, savas un nelaimes biedru mocības uzrakstījis īsā, lakoniskā ziņojumā, kas iespiests „Cīņā”. Viņš raksta:

„Daudz pārdzīvojis cietumnieks nekad nepadodas ilūzijām, tomēr mēs neticējām, ka tiksīm iemesti tādā nāves un nelaimes bedrē, kāda bija Salaspils. Mūsu ierašanās Salaspilī vāciešiem bija nepieciešama, jo tur badā mirstošie tūkstoši bija par vājiem, lai strādātu. Vajadzēja vergu darba roku, kas celtu barakas, apvilktu dzeloņu žogus sev un citiem.

Pirmais vergu sūtījums no mūsu zemes bijām mēs, 200 apcietināto. Tikko bijām izkāpuši no mašīnām, pazīstami sāpju un izmisuma kļiedzieni lika mums pagriezties uz smilšainā pagura pusi. Tur kāds vācietis spārdīja kājām un sita ar koku pie zemes pakritušu cilvēku, kamēr koks salūza. Tikai tad, kad nelaimīgais beidza vaidēt, vācietis to atstāja mierā un nāca uz mūsu pusi. Tas bija rotenfīrers Tekemeiers, kam, kā vēlāk redzējām, iemīļotākais sports bija cilvēku sišana ar koku.

Viņš mums vācu valodā uzblāva, lai noņemam cepures un sastājamies rindā. Kūstošā sniegā, slapjām kājām, neēduši nostāvējām līdz vakaram, kamēr visiem nogrieza matus un uzšuva baltas, 8 cm platas un 30 cm garas svītras uz muguras un krūtīm. Tās bija pazīšanas zīme un mērķis, ja mēs bēgtu.

Mūs sadalīja 10 darba grupās un nostādīja militārā ierindā, lai noklausītos augstākās priekšniecības uzrunu. Priekšniecība

jau nāca, bet tieši gar mums šajā brīdī kustējās kādi divriči, līdzīgi lauku virtuvei, ko vilka 8 cilvēki. Varēja redzēt, ka tiem trūkst spēka. Viņi bija galīgi novārguši, badā uztukušām sejām. Kāds pakrita. Kliegdams: „Vek! vek!“ Tekemeiers sita vilcējus ar spieķi. Tie sarāvās kā zirgi, negaidītu pātagas cirtieni saņēmuši, un strauji parāva ratus uz priekšu. Pakritušais, lai izsargātos no sabraukšanas, mēģināja pieķerties ar roku pie ratiem. Atskanēja kliedziens. Riteņa spieķos iekļuvusi, roka brakšķot salūza. Redzēdams, ka starpgadījums aizkavēs kungus, Tekemeiers vēl niknāk uzbruka vilcējiem. Pēdējos spēkus saņemdami, cilvēki rāva ratus un ar ritenī ietinušos pakritušo nozuda aiz stūŗa. Mūsu priekšā nostājās Tekemeiers un trīs spoži kungi: oberšturbannfirers Lange, oberleitnants Tone un šarfirers Nikels. Lange mūs uzrunāja un atgādināja, lai nekad neaizmirstam to lielo uzticību, kādu mums parādījusi vācu drošības policija, novietojot šeit darbā. „Esiet strādīgi un paklausīgi, — viņš teica, — jo citādi jūs saņemsiet bargu sodu. Lūk, tur ir karātavas! Tur karāsies katrs, kas nestrādās un nepaklausīs!“ Instinktīvi pagriezāmies uz norādīto pusi. Netālu no kādas barakas stāvēja zemē ierakts stabs ar šķērskoku. Tur jau arī karājās kāds cilvēks, un maija vējš šūpoja viņa kājas.

Tāda bija pirmā diena „labajā darba vietā“ pie vāciešiem. Līdz mūsu atbraukšanai te bija lijis daudz asiņu. Nometne savu darbību bija uzsākusi 1941. gada rudenī un pie gaterņa nodarbināja krievu gūstekņus. Nometnie un badā nomērdētie gūstekņi nav varējuši fizisko darbu veikt. Darba nespējīgie sodīti ar nāvi, nošaujot uz vietas. Lai pēc darba beigām sargi ar apsardzībā nodotajiem gūstekņiem no Daugavmalas nokļūtu drīzāk nometnē, nespēcīgākie ceļa malā apšauti un atstāti turpat guļam. Sargu zvēriskums un nežēlība, kā arī ziemas aukstums un bads novedis gūstekņus līdz tādām stāvoklim, ka tie atpogātām krūtīm paši stājušies sargu priekšā, lūdzot, lai nošauj. Lūgumi ar patiku izpildīti. Mirušie mētājušies pa visām malām.

Nometnei pa labi bija trīs barakas. Tur mitinājās 2400 Čehoslovākijas un Vācijas ebrēju un čehu, vairumā darba inteliģenti. Barakās bija 4 stāvi resp. guļas vietas. Tās bija tik mazas, ka atgādināja bišu šūnas. Cilvēki tur ielīda kā alās. Daudzi aiz bada novārgušie un slimie nevarēja vairs nokāpt no augšējiem stāviem. Tie, kamolā savilkušies, sēdēja, kamēr nosala vai nomira badā. 1941. gada ziema bija barga. Līdz 7. maijam pāri smilšu laukumam čehu zemes pilsoņi uz nometnes tuvumā esošo kapu bedri jau bija aiznesuši pāri par 2000 savējo. Te Salaspils nometnes kreisajā pusē 1941. gada

rudenī notikusi masveida ebrēju iznīcināšana. Milzu bedrēs sagāzti tūkstošiem noslepkavoto. Kāda iepriekš sagatavota bedre, kurā ieeja veda pa noraktām kāpnēm, palikusi neizlietota. Tanī tad arī samesti visi badā nomirušie, nosalušie, ik dienas nošautie, pakārtie un nosistie, uzbeļot tiem mazu smilšu kārtu. Paši kaprači bijuši tik vāji, ka bieži vien no 10 mirušā nesējiem atgriezušies 9. Viens miris ar lāpstu rokā un tūliņ guldīts lielajai saimei blakus. Cik lielā steigā iznīcināti cilvēki, varējām spriest pēc paviršās apglabāšanas, jo lapsu un suņu izvazātie cilvēku locekļi mētājās vēl vasarā lielkapu tuvumā.

Un te mums vajadzēja dzīvot un strādāt, lai nonāktu pie tā paša mērķa — drausmīgās bedres. Tomēr daļai no mums liktenis bija lēmis citādi. Ne jau aiz cilvēcības, bet aiz vispraktiskākā aprēķina vācieši mums deva uz zināmu laiku vienu priekšrocību. Zinādami, ka ar viņu doto uzturu cilvēks nomirst lēnā bada nāvē, nav spējīgs strādāt un uzcelt tik plaši izplānoto spaidu darbu nometni, viņi atļāva mūsu piederīgajiem, lai tie no savāmniecīgajām devām atrauj sev un piesūta mums pārtiku. Bet visiem jau piederīgo nebija.

Mūsu pirmā baraka atradās komandantūrai pretim nometnes otrā galā. Baraka bija no plāniem dēļiem uz ledainas zemes. Atejas vietā bija skārda trauki, kas atradās turpat barakās, jo naktīs barakas noslēdza. Mūsu drēbes bija pilnas ar cietuma utīm, tās ātri ieperinājās un izplatījās arī jaunajās barakās.

Dažas darba grupas norīkoja darbos Šmita un Bēma akmeņlauztuvēs, bet pārējie strādāja nometnē pie baraku celšanas un laukuma līdzināšanas. Tā kā akmeņlauztuves atradās 5 km no nometnes, apcietinātiem bija jāceļas jau pl. 3, lai nonāktu laikā darbā. Daudziem iešana bija ļoti grūta, jo smagais darbs un bads tos galīgi nokausēja.

Nometnē darbus steidzināja Tekemeiera, Nikēla un Tones pātagu sitieni. Lai labāk darbus pārraudzītu, ieslodzītie bieži vien Toni nesa uz speciālām nestuvēm no viena nometnes gala uz otru. Vergu darbs cēla barakas, bruģēja ceļus.

No Rīgas cietumiem nāca klāt simtiem apcietināto. Bet kungiem jau nepietika ar darbu vien. Tiem vajadzēja arī izpriecu. Gandrīz katru dienu kādu pakāra. Tas karājās tik ilgi, kamēr viņu nomainīja nākamais. Kādā dienā atbrauca Lange. Nu tika steigā sarīkota lielāka izrāde. Pie karātavām puslokā sapulcināja ap 2000 ieslodzīto, bet 9 sodītos nostādīja pie karātavām rindā. Kungi atsēdās speciāli uz soda vietu atnestos krēslos. Par bendi bija nozīmēts čehu smagā svara laušanās čempions.

Pirmais „noziedznieks“ — par sēdēšanu darbā — uzkāpj uz soliņa, kas nolikts zem karātavām. Smagsvara čempionam, kas gan tagad daudz zaudējis no sava svāra, dreb kājas. Rīkojumu nepaklausīt nozīmē pašam karāties. Viņš strauji uzmet savam nometnes biedram cilpu, tad reizē ar vienu roku rauj soliņu, uz kuŗa stāv sodāmais, ar otru pievelk cilpas auklu. Cilvēks krīt un paliek cilpā karājamies. Kājas norautās līdz pirkstu galiem, un tad ķermeņis sāk mierīgi cilpā šūpoties. Cilvēks ir noslepkavots. Pirmajam seko otrs. Tas nav kungus sveicinājis. Trešais mainījis Daugavmalā pret maizi kādu veļas gabalu utt.

Pamazām sodāmo rinda kļūst mazāka, bet pakārto, zālē nolikto rinda aug. Kungi ar sadistisku prieku seko katrai mirēja kustībai. Tomēr nav tā, kā vajag. Viņi neredz asiņu, nedzird sāpju kliegzienus. Sodāmos dzīve ir tā novārdzinājusi, ka tiem viss kļuvis vienaldzīgs. Viņus neuztrauc pat karātavas. Liekas, ka viņu vēlēšanās ir tikt ātrāk laukā no šīs netīrās atmosfēras. Tā, pēdējais sodāmais, uzkāpjot uz sola, tūliņ noliec galvu un ar rokām tausta cilpu, lai to pats apliktu sev ap kaklu. Neviena kliegziena, nevienas nemierīgas kustības. Tāpēc kungi nav apmierināti. Tie uzlec no krēsliem un dodas „medībās“. Drīz atskan pirmais šāviens. Pie gateŗa kāds čehu jurists, badā nomocīts, atsēdies darba laikā uz dēļiem. Lange tam iesāvis ausī. Šo paņēmienu Lange ļoti iecienījis. Pat savā kāzu priekšvakarā viņš atbrauc no Rīgas uz Salaspili, noskātās kāršanā un iešauj diviem cilvēkiem galvā.

Tāpat no ūdenssūkņa atskan kliegzieni. Tur Tekemeiers kādu sit ar zarainu koku, kamēr nelaimīgais asiņains nokrīt ūdens pelķē, kas radusies, izlīstot spainim.

Lai kāršanas ainas neapniktu, kungi pa starpām sarīkoja cilvēku šaušanas. Upuŗus sagādāt nebija grūti. Kādā vakarā pēkšņi kontrolēja dēļu nesējus, kas nāca no Daugavas. Pie septiņiem atrada dažus sīkumus, piemēram, maizes šķēli, papīrosus, zaļus kartupeļus u. c.

Šiem noziegumiem bija tikai viens sods — nošaušana. Nākamajā dienā varēja atkal notikt izrāde, kuŗā piedalījās jau pazīstamie skatītāji. Nelaimīgie tika nostādīti rindā ar muguru pret šāvējiem. Šāvējus norīkoja no sardzes. Tie bija latvieši. Šāvēji uz pavēli ielaida lodes stobros. Šauteņu aizslēgi sodāmiem paziņoja, ka dzīvot atliek vēl dažas sekundes. Paceļas roka, lai dotu komandu. Komandētājs kaprālis cenšas ieņemt svinīgu pozu. Zalve. Var redzēt, ka ķermeņi saraujas no sītiens, kad lodes triecas tiem cauri. Kāds nokrīt tieši uz mutes. Cits tikai sagraļojas. Viens palecas gaisā, kā uzkāpis uz nokarsētas dzelzs. Otrs nokrīt uz sāniem, izceļ gaisā vienu roku.

un kāju, purina tās, it kā jokotos. Liela auguma vīrietis pagriežas ar seju pret šāvējiem. Viņam lode izgājusi tikai cauri kaklam. Asinis ar strūklu skrien šāvējiem pretim. Viņš laikam grib ko teikt. Atveŗ muti, bet izveļas sarkans asiņu kamols un kopā ar vārdiem nokrīt smiltīs. Otra zalve — tā nogulda visus smiltīs, kas šodien kļuvušas sarkanas.

Tikai tagad pieceļas vācieši, apstaigā gulošos un šauj tiem galvā.

Šādas šaušanas Salaspilī, pašā nometnes centrā, notika bieži. Dažreiz šāva arī ārpusē pa vienam. Šādu sportu bija iemīlojis Tone. Kādos apstākļos viņš aizvesto noslepkavoja, nav zināms. Varbūt viņam bija speciāli sadista paņēmieni, kuŗus viņš kautrējās citiem rādīt. Kā pirmo viņš nošāva Polijektu Vorobjovu.

Bet ne jau vienmēr izpriecas bija asiņainas. Kungi prata arī „jokot”. Piemēram, lika veselai darba grupai celties un gulties, līdz daudzi palika nespēkā guļam; lika apcietinātiem staigāt uz rokām trīsreiz apkārt barakai. Lai to izpildītu, divi citi apcietinātie turēja kājas. Tāpat lika apcietinātiem skriet apkārt nometnes lielajam ceļam, rīdot pakaļ vilku sugas suni, kas koda kājās; lika līst uz vēdera pāri visam nometnes laukumam utt.”

Par Salaspils nometnē pielietotām nāvēšanas metodēm K. Sausnītis raksta:

„Nometnes iekšējās lietas izmeklēja sevišķu uzdevumu ierēdnis, tā saucamais „izmeklēšanas tiesnesis”. Kā pirmais šo posteni ieņēma kāds Kanders. Viņš pratināšanas metodes bija mācījies no cietuma pratinātājiem. Asinis, vaidi un pārbiedēts cilvēks viņam radīja prieka sajūtu. Tikai viņa asinskārība kļuva pašam liktenīga. 1943. g. vasarā pie Salaspils stacijas aizturēja 3 aizdomīgus poļus un atveda uz Salaspils nometni. Viņus nodeva Kandra rīcībā. Kā parasti, viņš iesāka ar spīdzināšanu. Šoreiz viņam pretim gadījās poļu virsnieks. To varēja konstatēt pēc tetovējumiem uz pleca, kad viņš bija miris. Izmantodams izdevīgu momentu, viņš izrāva pie sevis paslēptu revolveri un iešāva Kanderam lodi tieši sirdī. Izdzirdis šāvieni, Kandra istabā iesteidzās SS vīrs Dzenis. Arī to ķēra poļu virsnieka precīzais šāviens, Drošas rokas vadītais ierocis būtu vēl atmaksājis daudziem, bet tas vairs nedarbojās. Traucējumi mehānismā notika tieši tad, kad virsnieks izskrēja uz komandantūras verandas kāpnēm. Tā priekšā, šāviena atstatumā, atradās oberšturmfiķers Bēgners un Teke-meiers. Tie pašreiz pasludināja apcietinātiem piespriesto sietu skaitu. Virsnieks mērķēja gan uz vienu, gan otru vācieti, bet ierocis neklausīja. Vācieši atpapas un ķēra pēc ierociem. Drošo svešnieku caururba vācu lodes. Viņš nogāzās kā

koks. Pa to laiku no komandantūras izskrēja pārējie 2 aizturētie. Tie pacēla rokas. Viņus izgērba pilnīgi kailus un sāka sist ar revolveru spaiļiem un akmeņiem, pieberot acis smiltīm. Nelaimīgo sejas pārklājās asinīm. Neviens pa to laiku nemanīja, ka pirmīt nošautais sakustas un — pieceļas. Redzot viņa seju, nebija šaubu, ka pārcilvēciskos spēkus dod nedzēšamais naidis, kādu jūt poļu patriots pret savas tautas slepkavām. Viņš metās vāciešiem virsū paceltām dūrēm, un tās palika tikpat cieši sakniebtas, kad to otrreiz nogāza ložu šaltis.

Vācieši sevi vērtēja ļoti augstu. Nometnei vēlāk paziņoja: ja būtu kritis kāds vācietis, nošautu katru trešo ieslodzīto nometnē. Kandra vietā nāca cits spīdzinātājs, vārdā Seilis. Komandants nevarēja par viņu žēloties. Tas prata Kanderu cieņīgi aizstāt. Katru otru dienu nolasīja sodīto sarakstu. Katrs saraksts prasīja simtiem sitienu. Ik dienas pie garažas sodāmie stāvēja garā rindā, lai nogultos uz speciāla peņamā sola. Cilvēkiem piesprieda 10—100 sitienu. Vairāk par 25 sitieniem vienā reizē izturēja retais. Sodišanas notika pēc pusdienām, kad kungi bija tikko paēduši un attiecīgi stiprinājušies. Tā bija kungu vienīgā fiziskā nodarbe un sports. Sitamais ierocis sastāvēja no daudzām savītām stieplēm, apvilktām ar plānu gumiju. Divkāršu prieku kungiem sagādāja sieviešu pēšana.

Pa retam nometnē atbrauca arī daži kādreizējie cietuma pratinātāji, lai izmeklētu it kā „jaunas lietas”. Šeit gan viņi bija mazliet godīgāki nekā cietumā, jo nevienu nenosita. Lielākais — vienam pārlauza roku, kādam pārsita žokļa kaulu un trešajam atsita nieres. Bet tas jau nebija nekas sevišķs. Lielāka nelaime iesākās 1943. g. pavasarī, kad sakarā ar nodevēja Izāra sūdzību nometni sāka apciemot kāda melna gestapo mašīna. Atbraucējiem bija līdzī resnas bambuka nūjas. Katru dienu aizveda 2—4 apcietinātos. Lai būtu vieglāk aizvestami, tos iepriekš piekāva līdz nesamaņai un iemeta mašīnā kā kautus dzīvniekus. Pavisam aizveda apm. 60 apcietināto, no kuriem tikai daži atgriezās. Pārējie visi 1943. g. maija akcijā Rīgas centrālcietumā nošauti, iepriekš nežēlīgi spīdzinot. Tā milicijas inspektoram Eglītim miesā iešļircināta petroleja, un viss viņa ķermenis palicis par milzīgu augoni, sagādājot šausmīgas ciešanas. Eglītis nevarējis ne staigāt, ne gulēt. Drausmīgo spīdzināšanu nav izturējis Konstantīns Strelčiks un izlēcis Reimersa ielā no 5. stāva loga; kāds trešais kamerā pakāries.

Nometnē bez pēriena vēl bija soda grupa, bunkura sods un aizliegums saņemt produktus no mājām. Mājinieki par produktu aizliegumu parasti neko nezināja un produktus sūtīja.

Šeit tos konfiscēja. Kam bija uzlikts produktu aizliegums, tam klājās grūti. Ar doto iztiku nevarēja strādāt, lai gan strādāt dzina no tumsas līdz tumsai. Kopīgās virtuves zupa bija plāna. Bieži vien atvestā zirga gaļa bija jau bojāta. Kādreiz atveda pilnu auto ar zirgu kājām.

Nometnes cietums sastāvēja no vairākiem maziem bunkuriem. Tajos varēja tikai sēdēt. Bunkuri bija tumši un neapkurināmi. Ēst deva vienreiz dienā — pusi no dienas maizes devas. Tie, kam vajadzēja izciest lielāku sodu, bunkurā nomira vai nosala.

Sevišķi bargi sodīja par bēgšanas mēģinājumiem noķertus ieslodzītos. Tiem bija līdz 3 mēnešiem jānēsā biezi dēļi uz muguras un krūtīm ar uzrakstu „Ausbrecher“. Dēļi driekstēja noņemt tikai gulēt ejot. Auklas, kas saturēja dēļus, grauzās sodītā plecos. Bez tam bija vēl jāsaņem 100 sitieni, 2 nedēļas bunkurā, 6 mēn. soda grupā un 6 mēn. bez produktiem no ārpuses. Tas jau nozīmēja lēnu nāves sodu, kas bija pārējiem vēl biedinošāks nekā nošaušana.

Soda grupas norikvoja pie nometnes ateju tīrīšanas. No rīta līdz vēlam vakaram sodītie nesa uz pleciem skārda traukus ar mēsliem. Apstāties tie nedrīkstēja, nedz arī aiziet no savas ierindas.

Lai novērstu jebkādu slinkošanu, zemes darbus veica pēc „slīdošās lentas“ parauga. Cilvēki nostājās lielā aplī pa pāriem ar nestuvēm. Puse no aļļa pieskārs norokamam kalnam, otra puse lejai, kur smiltis jāizber. Kad aplis iesāka kustēties resp. griezties, tad vienā pusē norīkotie racēji meta uz nestuvēm zemes, bet otrā pusē tās vajadzēja ejot izgāzt. Neviens līdz vakaram apli nedrīkstēja atstāt, bet gan bija padots nepārtrauktai soļošanai ar smago nastu. Daudzi izmocietie un novārgušie ķermeņi sabruka. Par to atkal gaidīja pēriens un soda grupa.

Visgrūtāk darbi veicās ziemā — aukstumā. 1942./43. g. ziemā izdeva pelēkus formas tērpus, šūtus no plāna maisa audekla. Apavu vietā deva koka tūpeles un katūna autus. Daudzi nosaldēja kājas, dabūja reumatismu un diloni. Sevišķas grūtības apavi sagādāja Šmita akmeņlauztuvēs nodarbinātajiem. Pat ziemas laikā tie stāvēja aukstā ūdenī, jo avoti dziļajās akmeņu bedrēs reti aizsala.

Lai gan apcietinātie bija bada un vergu darba nomocīti, 1943. g. pavasarī nometnē atbrauca kāda ārstu komisija, pavelēja nostādīt rindā visu baraku iemītniekus un noņēma no katra dažas pīles asiņu. Pēc asins analīzes ieslodzītos iedalīja asins grupās un sāka ņemt asinis. Ikvienam bija jāļauj noteicināt tik daudz asiņu, cik ķermenis spēja dot. Daudzi pagība.

Kam asinis netecēja, pret tiem pielietoja visnežēlīgākos paņēmienus. Tos ar kājas spērienu un kļedzienu: „Prom, liesā cūka!” izgrūda pa durvīm. Asinis nenodot ieslodzītie neuzdrošinājās. Tā būtu nostāšanās pret vācu armiju. Nabaga politisko „noziedznieku” asiņu vajadzēja „Lielvācijas” armijai! Citādi domājošos gaidīja karātavas. Pēc katras tā sauktās „asiņu dienas” aizveda vairākas kannas asiņu. Nometne palika ar daudziem nāves kandidātiem bagātāka. Šādas asiņu ņemšanas 1943. g. atkārtoja vairākas reizes.

1943. g. janvārī mūsu nometne palielinājās par vairākiem tūkstošiem jaunu iemītnieku. Tie bija tā sauktie evakuētie no Ģatčinas un citiem Padomju Savienības apgabaliem resp. no mājām izdzītie. Vairums bija bērni — zīdaiņi un vecumā līdz 10 gadiem, kā arī vecie un nespēcīgie. Jaunie, kā atbraucēji stāstīja, apšauti vai paņemti vācu kalpībā. Daudziem savas mājas vajadzējis atstāt pat 10 minūšu laikā. Kas uzkavējis ilgāk, tas turpat nošauts. Evakuētajiem nometnē vispirms atņēma visus pārtikas produktus un vērtslietas. Tad tos sadzina pa barakām. Atsevišķā barakā ievietoja 800 personu. Visiem lika izgērbties kailiem. Ziemas aukstumā mātes ar zīdaiņiem, vecos, kroplos un pārējos dzina kailus uz pirti — karantīnu, kas atradās 500 m no barakas. Pa to laiku vācu kalpi, madoņieši, negēļa Viduža vadībā izlaupīja vēl pēdējās atstātās mantas. Karantīna ilga 3 dienas. Pēc tam evakuētos dzina atkal kailus atpakaļ. Bērni no sasaldēšanās un nepietiekamas barības sāka stipri slimot. Zīdaiņiem pietrūka mātes piena — mātes bija badā. Sākās masveida bērnu miršana. Ar iepriekšēju aprēķinu kādā barakā ierīkoja tā saucamo „bērnu slimnīcu”. Bērnu mātēm ar varu atņēma un ievietoja slimnīcā. Patiesībā to darīja, lai bērnus no vecākiem nošķirtu. Vecākus sāka sūtīt uz Vāciju darbos. Mātes, šķīroties no bērniem, kļēdza un vaimanāja. Kad darba spējīgie bija aizbraukuši, „bērnu slimnīcu” likvidēja. Bērnus atkal sadzina barakās. Kā pazišanas zīmes tiem uzkāra kaklā papes gabaliņus ar bērnu vārdu un uzvārdu. Bērni šo pazišanas zīmi savstarpīgi apmainīja vai nozaudēja. Beidzot vairs nezināja, kā katru sauc, it sevišķi mazos. Bet tam jau nebija nozīmes — gandrīz visi bērni apmira. Kaprači staigāja nepārtraukti. Darba tiem nepietrūka. Arvien jauni evakuēto pulki nāca klāt.

Kāda māte, uzzinājusi, ka bērnus atņem, 2 mazos noslēpa drēbju saiņos, 10 dienas viņa tos uzturēja ar savu maizes devu. Redzējama, ka ar visu viņas upuri bērni padoti lēnai bada nāvei, māte zaudēja prātu.

Zvērisku nežēlību vairākos gadījumos pierādīja nometnes komandants oberšturmfirmers Krauze. Tas bija pamaza auguma

vīrs, rupju, izvirtušu seju, smalku, histerisku balsi. Viņš pats piedalījās cilvēku pāršanā un slepkavošanā. Viņu visur pavadīja vilku sugas suns. To baroja ar gaļu, ko atņēma evakuētajiem. Bieži vien saimniece sunim gatavoja speciālas pusdienas. Kādu ieslodzīto sasita līdz nāvei, kad tas bija paņēmis suņa pusdienu atlikumu — apgrauztu kaulu.

Kad no Centrālcietuma atveda jaunus apcietinātos, tos nostādīja komandantūras priekšā divās rindās. Krauze kopā ar suni atvestos apskatīja. Kas viņam nepatika, tam splāva sejā, spēra ar kāju un sita ar suņa pātagu. Arī suns izmēģināja savus zobus, iecirzdamš tos cietumnieka stilbos.

Kādā naktī uz Krauzes pavēli no nometnes aizveda un nošāva visus tos evakuētos, kas pēc darbam derīgo vīriešu un sieviešu izšķirošanas un bērnu nošķiršanas palika pāri. Tie bija kroplie, vecie, darbam nespējīgie, nenormālie un slimie.

Līdzīgā kārtā 1943. g. rudenī uz nošaušanu aizveda arī pārējos ebrējus. Parasti mātīja, ka tos vedīšot uz jaunu dzīves vietu. Upuri paņēma līdzī savas atlikušās mantas. Slepkavas tās pievāca.

Jaunā dzīves vieta bija jau aprakstītie kapi. Tur drīz pēc izbraukšanas no nometnes dzirdējām nāves zaves.

Uz šiem kapiem veda ne tikai no nometnes. Vai katru dienu te brauca „Melnā Berta” — slēgtā cietuma mašīna. Klusajās naktīs stundās sadzirdējām nometnē cilvēku šausmu kliedzienu.

Netālu no mūsu nometnes atradās gūstekņu nometne. Tur ievietotie gūstekņi bija apgrauzuši kokus cilvēka augstumā. Badā izmocītie skeleti rāpoja un ēda zāli, kamēr gandrīz visi apmira.

BĒRNU ASINS SŪKŠANA UN SLEPKAVĪBAS

Bērnu masu slepkavības, bērnu asins izsūkšana pirms šā kapa mums būtu likušās tikai izdomātos kriminālromānos iespējamās lietas. Un tomēr tā ir patiesība, visdrausmīgākā tiešamība, par ko liecību nodevuši atvērtie kapi tepat Latvijā, Salaspils koncentrācijas nometnē, par ko zina stāstīt šīs nometnes dzīvi palikušie iemītnieki un simti bērnu, ko vācieši atdzinuši no Padomju Savienības kaimiņu apgabaliem, no Baltkrievijas, Sebežas, no mūsu Latgales. Šādi bērni, kam vecākus vācieši nobendējuši vai aizdzinuši uz Vāciju vergu darbos, pametot nevarīgos mazuļus likteņa varā, patlaban mitinās Bulduros, vairākās vasarnīcās iekārtotā bērnu namā. Gandrīz visi tie izgājuši Salaspils nometnes mocības, un vajag redzēt viņu

sejas, lai saprastu, ka neviens no viņiem — no visvecākā, kam piecpadsmit gadu, līdz visjaunākajam, divus gadus vecajai Verai Gurjanovai — it nekā nav aizmirsis.

Piemēram, T a m a r a P u z a n s k a. Grūti izvilināt smaidu viņas sejā. Tagad viņai desmit gadu, bet viņas acīs sāpju bezdibeņi. Veselu gadu viņa nav runājusi ne vārda, tikai naktīs izmisīgi saukusi māti. Māti . . . kuŗu vācieši viņas acu priekšā dzīvu sadedzinājuši. Tas noticis Baltkrievijā, Vitebskas apgabala Ļubasnas sādžā, kuŗu vācieši noslaucījuši no zemes virsas. Vācieši nodedzinājuši ne tikai mājas, ugunī viņi sasvieduši visus vecos, slimos, grūtas sievietes, bet pārējos sadzinuši vagonos un aizveduši uz Salaspili. Starp tiem arī Tamaru.

Salaspilī Tamara sastapusi daudz citu baltkrievu un krievu bērnu. Te ieslodzīti seši L e m e š o n o k u bērni, kuŗu tēvu vācieši nobendējuši cietumā, bet māti un četrpadsmit gadu veco māsiņu Ninu aizdzinuši uz Vāciju. Lemešonoki — Nataša, Šura, Žeņa, Gaļa un Bora un tikai gadu vecā Aņa — un daudz citu bērnu kā noziedznieki ieslodzīti koncentrācijas nometnē. Kādā naktī barakā iedrāzušies vācieši, izrāvuši no guļas vietām bērnu mātes un pametuši bērnus raudam. Nataša stāsta, cik baigi viņiem kļuvis tumšajā telpā un kā viņa tajā meklējusi savu mazo māsiņu Aņu. Nataša stāsta:

„Māti mēs pēc tam vairs neesam redzējuši. Bijām palikuši daudz bērnu. Visi dzīvojām barakā, jo ārā mūs nelaida. Mums vienmēr gribējās ēst. Mazā Aņa nepārtraukti raudāja un prasīja ēst, bet man nebija cita ko viņai dot kā rūgta susla un kāpostu lapas.“

Ne jau aiz cilvēkmīlestības vācieši šos bērnus atstājuši nometnē. Jau pēc dažām dienām bērni aizvesti uz slimnīcas ēku, kur vācietis ārsts ar dažiem palīgiem novietojis istabas vidū galdu, izņēmis dažādus instrumentus un novārījis šļirceņu adatas. Izbiedētie bērni šausmās rāvušies viens aiz otra un drebēdami vērojuši šo sagatavošanos. Pēc tam viņi nostādīti rindā un pateikts, ka viņus apskatīšot. Nataša Lemešonoka ar mazo māsiņu Aņu klēpī stāvējusi viena no pēdējiem. Viņa nav redzējusi, kas notiek ar pirmajiem, tikai izdzirdusi, ka viena meitene piepeši sāk skaļi raudāt. Ārsts cirtis kāju pie zemes un kliedzis. Nataša piegājusi tuvāk un ieraudzījusi, ka ārsts šai meitenei iedūris rokā adatu un caur to pudelītē tecējušas asinis. Visi bērni raudājuši un klieguši, bet ārsts licis tos saturēt un sūcis asinis.

„Kad pienāca mana kārta,“ stāsta Nataša, „ārsts izrāva Aņu man no rokām un uzsvieda uz galda. Manu roku saturēja un iedūra tajā adatu. Pēc tam, kad man bija nosūktas asinis, ārsts sagrāba arī mazo māsiņu un iedūra viņai rokā adatu. Es

un Žeņa, Šura un Boļa, visi raudājām. Mums bija žēl māsiņas, viņa taču vēl bija tik maziņa. Ārsts kaut ko mums uzkliedza, bet mēs nesapratām. Tad viens no tiem, kas turēja mums rōkas, pateica krieviski, ka ārsts sakot, lai neraudot, neesot vērts, Aņa tik un tā nomiršot, un tagad vismaz kāds labums būšot no viņas."

Pēc dažām dienām bērniem no jauna noņemtas asinis, un Aņa nomirusi. Asiņu nosūkšana turpinājusies vairākas nedēļas, bērni kļuvuši bāli un pelēki, aiz galvas reiboņa nav varējuši pat kustēties. Katru dienu no bērnu barakas iznesti liķi. No Lemešonoku dzimtas dzīvi palikuši tikai desmit gadus vecā Nataša un septiņus gadus vecais Boļa. Viņi abi slimīgi, bāli, bieži raud.

Mazajam Dimam Saksonam vācieši 15 reizes nosūkuši asinis. Kādreiz nīprais Maskavas zēns Aleksajs Kuzņecovs 1941. gada pavasarī kopā ar vecmāmiņu atbraucis uz Sebežu viesoties pie radiem. Te viņus pārsteiguši vācieši un atdzinuši uz Salaspili, no kurienes Loša, kad izsūkta pēdējā asins lāse, kopā ar citiem bērniem izviests kā nederīgs atkritums. Bērni izvesti smagajā automašīnā, kuŗā tie, kā stāsta aculiecinieki, gulējuši nekustīgi. Viņu sejās nebijis ne asiņu piliena. Mazs puisītis no Latgales, Vilis Ločmelis, bijis nesamaņā pavēlies zem auto sola. Viņš arī vairs nav pamodies.

Bērnu namā dzīvo Ludmila Gurjanova ar māsiņu Veru. Ludmilai bijuši tikai deviņi gadi, kad tēvs aizgājis partizānos. Pēdējo reizi viņš iegriezies mājā, kad mātei piedzimusi mazā Vera, atvadījies un aizgājis. Pēc trim mēnešiem māti nosītuši vācieši. Devīņus gadus vecā meitenīte stājusies savai māsiņai mātes vietā, barojusi mazuli ar kartupeļiem un pienu, mazgājusi autiņus un izvilksusi trauslo dzīvībiņu arī koncentrācijas nometnē Latvijā.

Spilgti vēl atceras Salaspils briesmas baltkrievu meitenēs Jadviga un Aņa Žukas. Te viņas atdzītas no Vitebskas apgabala Siņšinas sādžas. Arī viņām nometnē nosūktas asinis. Viņas atceras, ka pēc katras asiņu zaudēšanas sāpējusi galva un acu priekšā griezušies krāsaini loki.

Tā izturējās pret bērniem hitleriskie vampīri. Tāda ir viņu inteliģence, kā Salaspils ārsts, kas ar miesnieka vienaldzību izsūc pēdējo asiņu lāsīti gadu vecam bērnam.

Kad pēc vāciešu aiztriekšanas Republikas ārkārtējā komisija atraka masu kapus Salaspilī, atvērās arī kapi, kuŗos bērnu liķīši bija sakrauti grēdās kā malka. Tie bija vācu ārstu noslepkavotie un badā nomērdētie bērni, kuŗus kādreiz velti meklēs un taujās viņu mātes un tēvi, ja kāds no tiem vēl būs palicis dzīvs Vācijas katorgā.

NĀVES UN MOKU NAMS VALMIERĀ

Salīdzinot ar Salaspili, Valmieras koncentrācijas nometne uzskatāma par mazāka mēroga nāves fabriku. Un tomēr arī tajā valdīja zvērīks režīms un pa šīs nometnes vārtiem uz nošaušanu izdzīti tūkstoši cilvēku.

Lūk, stāsts, ko stāsta Jānis D., kas šajā mocību namā pavadījis ilgāku laiku.

„1941. gada 9. decembrī grupu Cēsu cietumnieku pārveda uz Valmieras koncentrācijas nometni. Veda vairākās smagajās automašīnās, katrā pa trīsdesmit cilvēku.

Valmieras koncentrācijas nometne bija liela māja, pareizāk ēku puduris, visapkārt iežogots dzeloņstieplēm. Katrā stūrī rēgojās sargu torņi. Apcietinātos iedzina pa vārtiem pagalmā un nostādīja rindā. Mūsu priekšā nostājās cietuma uzraugs Runke bij. Latvijas lidotāja tērpā. Nomērojis visus ar nirdzīgu skatu, viņš norēja kā suns: „Nu, sarkanā draža! Vai jūs zināt, ka no šejienes tikai viens ceļš iet tālāk?” Pēc tam viņš visus izsauca pēc vārdiem, un izsautajiem bija jāstājas otrā rindā. Ja kāda kustības bija mazliet gausākas, to pavadīja Runkes uzbrēciens: „Kusties ātrāk, sarkanais draņķi!” Sargi mūs izvietoja pa kamerām divos stāvos. Tās bija netīras, smirdošas telpas, un mūsu kamerā, kur labi ja pietiktu vietas 30 cilvēkiem, sadzina 60.

Daudziem bija jāguļ vienkārši uz grīdas, visiem maisu neiznāca. Bet arī tiem, kas maisus dabūja, bija maz prieka, jo maisi bija pilni blakšu un utu.

Tūlīt otrā dienā sāka dzīt darbos pa grupām, kur nu kuņģi reizi. Pirmajā dienā gājām uz staciju 6 km attālumā. Bija jāatrok uz lauka iestirpotie kartupeļi. Plānajos vasaras ģērbos neganti salām. Sargi izturējās brutāli, kļiedza un bļautījās. Pa svētdienām sargi apcietinātos ņēma savos personīgos darbos, lika zāgēt malku, tīrīt atejas. Daži no sargiem bija īsti zvēri. Nekad neaizmirsīšu cietumsarga Žukovska pusārprātīgās acis. Šis vīrs agrāk bijis lopu kāvējs. Lopu kāvēja manieres un daba izpaudās arī viņa rīcībā ar cilvēkiem. Viņš bieži lielījās, paceldams savu šauteni: „Redzi, no šitās jau desmiti ir apguļušies.”

Grupai apcietināto kādreiz bija jāber vāciešu salaupītā labība maisos un jānes uz automobiļiem. Kāds puisis, novājējis no vājās pārtikas, nespēja maisu pacelt. Tad Žukovskis sagrāba apcietināto aiz apkakles, pagrieza ar seju pret meža pusi un draudēja: „Tu redzi, tur vēl ir vakanta vieta!” Atgriežoties no darbiem, parasti pie vārtiem visus izkratīja. Ja pie kratīšanas gadījās Žukovskis, tad arvien kāds pa vārtiem iegāja ar

šautenēm, viņu starpā arī mežonīgais uzraugs Dreijalts. Četri vai pieci sargi aizgāja uz karceri un atveda piecus ieslodzītos. Tos nostādīja vāciešu priekšā. Tad kāds vācietis teica uzrunu, kuŗu Runke uz vietas pārtulkoja: „Jūs esat slikti strādājuši,“ viņš teica, „jūs esat nodarbojušies ar komunistisku propagandu, un par to divus no jums šodien nošaus.“

Pēc tam nosauca nāvei nolemto vārdus, dzimšanas gadus un citus datus. Tie bija Saulītis no Kauguru pagasta un amatnieks Lācis no Valmieras. Šāvēju komandas sargi paņēma nāviniekus pie rokām un veda uz klēts sienu. Viens no tiem gāja stingru vīrišķīgu gaitu, otrs mazliet drebēja. Upuŗiem vēl noprasīja, vai tiešām viņus tā sauc kā minēts spriedumā. Tad Runke nokomandēja grupu lādēt šautenes. Noklakšķēja aizslēgi. Sekoja komanda: „Nemt šautenes! Ugūni!“ Atskanēja pirmā zalve, bet tā nebija neviena trāpījusi. Viens no upuŗiem saļima sniegā un iesaucās: „Par ko jūs mani nošaujāt? Man taču ir mazi bērni, ko viņi iesāks?..“ Arī otrā un trešā zalve nekēra, lodes ārdīja klēts jumtu, sitās pret sienu un urbās sniegā. Vai sargiem drebēja rokas, vai tie bija piedzēruši, kas to lai zina. Tikai pie ceturtās zalves vīrs, kas bāls, bet nesaļiekts stāvēja pie sienas, nokrita ar seju sniegā. Visu šo šaušanas skatu vācieši uzņēma filmā. Ar interesi, kā asiņu izslāpusi hijēna, šaušanā noskatījās līdzī atvestā sievietē. Žukovskis priecīgi smīnēja, stāvēdams par sargu pie vārtiem. Ieslodzīto acīs zaigoja asaras, pat norūdīti vīri nespēja tās apslāpēt. Skatīšanai sadzītās sievietes sāka skaļi raudāt, dažas bez samaņas pakrita sniegā.

Kad upuŗi gulēja pie zemes un vairs necēlās, tiem piegāja vācieši, aptaustīja un katram iešāva galvā ar pistoli. Pēc tam vācietis vēlreiz „uzrunāja“ ieslodzītos: „Jūs redzējāt, kā vācu ierēdņi veic savu pienākumu. Tas pats notiks ar katru, kas nodarbosies ar komunistisku propagandu. Strādājiet centīgi, tad, tiklīdz beigsies karantīna (tajā laikā nometnē plosījās izsīktumu tīfs), lielāko daļu no jums atbrīvos.“

Bijām tā satriekti, ka visi klusējām. Tajā dienā pusdienu porcijai neviens nepieskārs. Pienāca pavēle nozīmēt darbā sešus cilvēkus. Lika tiem paņemt lāpstas. Domājām, ka būs jāaprok nošautie, un kāds paskatījās uz klēts sienu, kur zemē gulēja divi upuŗi. Žukovskis uzbrēca: „Tu vecais draņķi, lūries vien, es tevi pašu tur noguldīšu!“ Izrādījās, ka vācu automašīna iestrēgusi sniegā un jāiet to atrakt. Bet nošautos aizveda uz Iršu parku, kur jau aprakti simtiem upuŗu.

1942. gada pavasarī apmēram 100 ieslodzītos atbrīvoja, bet viņu vietā nometnē ievēda jaunus mocekļus.

Vasarā šaušana turpinājās. No maniem paziņām nošāva priekuļnieku Eglīti. Viņam bija pieprasīts otrreizējs galvojums, bet galvotājs atteicās to dot. Eglītis stāstīja, ka viņu apsūdzējusi kāda seržanta sieva.

Tas bija martā, kad kādā rītā agri izsauca no kamerām apmēram 40 vīru, lika tiem izsniegt papildu normu un aizveda uz Strenču pusi. Šo grupu pavadīja Runke un Dreijalts. Vakarā pārbraucēji stāstīja, ka netālu no Strenčiem viņiem likts izrakt gaŗu un dziļu bedri. Otrā dienā uz to paŗu pusi aizbrauca sargu grupa. Vēlāk uzzinājām, ka tie apŗāvuŗi Strenču nervu slimnīcas iemītniekus.

Aprīlī no nometnes izdzina visus ģigāņus, ap 140 cilvēku, arī sirmgalvjus un mazus bērņus. Tie aizdzīti vienu kilometru aiz Valmierās pagasta mājas un noŗauti. Kopā ar viņiem noŗauta arī grupa kaŗa gūstekņŗu un 3 latvieŗi, starp tiem Lielstraupes pagasta izpildu komitejas priekŗsēdētājs T e t e r i s.

26. augustā nometnē noŗāva 50 cilvēku. Sargi ņirgājās, ka tas esot par godu lielās ņauŗanas gadadienas atcerei.

Rudenī noŗāva Mariannu Drusku. Viņas vīrs bija evakuējies uz citām Padomju Savienības republikām; Mazsalacā viņai palika trīs bērņi. Drusku apvainoja, ka viņa esot parakstījusi solījumu kādam paraŗutistam nenodot to un apgādāt ar pārtiku. ņajā paŗā lietā apvainotas arī citas sievietes. Nometnē bija ieslodzīta valmieriete Krūtaine ar bērņŗu. Bērņŗu viņai atņēma un ievietoja vīrieŗu nodaļā, bet pēc tam aizveda. Arī Krūtaini apvainoja palīdzības sniegŗanā paraŗutistiem un noŗāva.

1942. g. rudenī Valmieras koncentrācijas nometnē ieslodzīja pazīstamo ārsti, speciālisti plauŗu slimībās — Līdiju Kirchenšteinu. Viņŗu apvainoja, ka tā sniegusi medicīnisko palīdzību ievainotam sarkanarmietim. Mums visiem bija seviŗķi ņēl ņis cietumnieces, kuŗŗu daŗreiz redzējam pagalmā pastaigājamies vienu āŗpus parastajām pastaigas stundām. Par ko viņŗu moka, par ko ņe spīdzina, mēs jautājām sev un viens otram. Un nebija citas atbildes kā vienīgi tā: par to, ka viņa līdŗ galam palikusi uzticīga savam ārstes pienāķumam — sniegt palīdzību cietējam. Bet velti mēs mocījāmies ar ņādiem jautājumiem — zemkustoniskie hitlerieŗi taķŗ nīst katru cēlāķŗu jūŗu izpausmi.

Kādā naktī, tas bija 1943. gada janvāŗi, Kirchenšteinu izsauca no kameras. Sētā gaidīja auto, kuŗā sēdēja Runke un vairāki vācieŗi, visi apdzēŗuŗies. Pēc daŗžām dienām sargi stāstīja, ka āŗste Kirchenšteina noŗauta tajā paŗā automobilī, ar ko viņŗu aizveda.

Jūnija vidū kādu vakaru mēs vairs neredzējām tos 40 kaņģustekņus — ebrējus, kuņus turēja atsevišķi un nodarbināja dārzniecībā. Otrā dienā redzējām piebraucam vācu drošības pārvaldes mašīnu, kas katrreiz nozīmēja šaušanas. Uzzinājām, ka iepriekšējā vakarā Iršu parkā izrakta bedre. Un tad arī ieradzījām kādu grupu, ap 10 cilvēku, kuņus sargi kliegdami un sizdami skriešus dzina uz meža pusi. Tiklīdz cilvēki pazuda kokos, atskanēja automatu kārtas, pēc tam klusāki revolvera šāvieni. Pēc laiciņa sargi pārnāca un aizdzina jaunu grupu, un atkal atkārtojās šāvieni. Tā viņi aizveda un nošāva četras grupas.

No nometnes izbēgt nebija iespējams. Dažiem palaimējās izbēgt no darbu vietām. Droša nāve sagaidīja tos, kuņus pēc izbēgšanas noķēra. Kāds ieslodzītais bija izbēdzis, bet šucmaņi viņu purvā sagūstījuši. Gūstot tam bija izšautas abas acis. Viņu atveda slimnīcā, rētas sadziedēja un pēc tam, jau aklū, nošāva.

Nometnē bija kāds vīrs, kas jau reiz no cietuma bija vests nošaut. Nelaimīgais ievainots galvā un vēlāk pamodies bedrē, kur apkārt gulējuši liķi un sāpēs vaidējuši aizšauti cilvēki. Izrāpies no bedres, viņš aizvilcīs mājās. Bet te viņu uzokšķērējuši šucmaņi, un tā viņam bija jāsak moku ceļš uz nāves bedri no jauna."

BĒRTUĻU DIENAS LIEPĀJĀ

Liepāja, šī varonīgā pilsēta, kuņas darba ļaudis — strādnieki un komjaunieši — 1941. gada vasarā turpat veselu nedēļu cīnījās pret vācu armijas pārspēku, pēc vācu ielaušanās piedzīvoja īstas Bērtuļu dienas, kad asinis plūda straumēm. Liepājnieki šajā laikā nogalināto upuņu skaitu vērtē uz 20.000. Pirmais gestapo priekšnieks Liepājā Kūglers savas valdīšanas sākumā deklarējis: „Liepāja un tās apkārtnē jau sen pazīstama kā sarkana, tāpēc labāk nošaut desmit nevainīgus, lai tikai nepaliktu dzīvs viens sarkanais.” Pēc šā principa tad arī rīkojušies kā Kūglers pats, tā vācu drošības policijas ierēdņi Štaudemeijers, Hanke, Kerns, Baumgartens, Štrods, Rode, pēc šā asiņainā principa rīkojās arī vācisko latviešu politiskās pārvaldes vadītāji Fricsons un Frickops un viņu asinssuņi Zariņš, Ģinters, Holcmanis, prefektūras zvēriskākais uzraugs Migainis u. c.

Vācu drošības policija darbojusies roku rokā ar policijas pārvaldi, kuņas vadītāji, kā vietējo apstākļu pazinēji, izdarījuši

apcietināšanas, kratīšanas un veikuši izspiegošanas. Protokolu ar gataviem apsūdzības rakstiem tie nodevuši drošības policijai, kas tad apsūdzētos latviešus aizraidījuši nāvē. Arī pašā policijas pārvaldē notikusi „darba dalīšana”. Zariņš speciālizējies komjauniešu un jauniešu spīdzināšanā un bendēšanā. Ģinters bijis pazīstams kā sieviešu, sevišķi Liepājā palikušo sarkanarmiešu sievu pratinātājs un izvarotājs. Šis rūdītais kustonis bijis sevišķi zvērisks. Viņa brālis sēdējis koncentrācijas nometnē, un par šo savu brāli Ģinters izteicies, ka viņam roka nedrebētu to nolaižot no kājām. Šajā policijas pārvaldē notikušas ne tikai apcietināto piekaušanas un sieviešu izvarošanas, te strādājuši pēc izsmalcinātām „āriskām” spīdzināšanas metodēm. Piemēram, viens spīdzināšanas veids bijis šāds: apcietinātam noautas kājas, novilkta virsdrēbes un caur padusēm izvērtā virve, kas aiz griestos piestiprinātas viņas uzvilkta tik augstu, ka spīdzināmais cilvēks palicis karājamijs gaisā, skatot grīdu tikai ar kāju pirkstgaliem. Ja kāds tomēr pēc šādas mocīšanas neatbildējis to, ko no viņa prasījuši sadisti, to bakstījuši adatām un iesprauduši starp kāju pirkstiem benzīnā mērcētus un aizdedzinātus papīrus. Zinot, ka pēc drausmīgajām spīdzināšanām tik un tā viņus sagaida droša nāve, daudzi apcietinātie paši pakārušies, lai nesagādātu ar savām mokām izpriecu hitleriskajiem lopiem.

Ģaŗu moku ceļu caur visām spīdzināšanas iestādēm nostaiģājis komjaunietis Pelnēns. Jau Liepājas prefektūras telpās viņu pieķāvis uzraugs Migainis. Migainis Pelnēnu spīdzinājis katru dienu, sitis, kur vien sastapis, un savās deģūras dienās pieķāvis pat ēdiena reizēs. No prefektūras Pelnēns nodots politiģpārvaldes rokās, kur viņa spīdzināšanu turpinājis minētais Zariņš. Neskaitāmas reizes izmociģjis komjaunieti Pelnēnu un nekā nepanācis, Zariņš beidzot viņu nodevis gestapo rokās. Te spīdzināšanu turpinājis Ulmaņa kliķes vīrs Viņķelis, kas skaitģijies gestapo tulks. Kad varonģgais komjaunietis to visu tomģr izturģjis, viņš notiesāts uz nāvi. No kameras uz noģauģšanu vedot, Pelnēns dziedāģjis dziesmu „Ar kauģas saucieniem uz lģpām”, par ko saņģemis vģl pģdģjos sitienus.

R. S ū n a, kas kādu laiku pavadģjis šajā Liepājas zvģrisko mociģbu namā, „Padomģu Jaunatnģ” aprakģta gadģjumu par komjaunieģa Dozenberģa nomociģšanu:

„Kādā naktģ cietuma kamerā iegģrģda 16 gadu vecu zģnu. Tas bija Talsu apriņķa komjaunietis Kārlis Dozenberģs. Viņģ jau gadu bija nosģdģģjis Rģģas centrālcietumā. Pēc daģām dienām Liepājas gestapo nodaģa izsauca Dozenberģu uz nopratināģšanu. Vģlu naktģ viņu iesvieda atpakaģ kamerā. Turpat pie kameras durvģm viņģ nokrita un palģka guģlam. Pa mutģ un

degunu viņam plūda asinis un krājās peļķēs grīdas iedobumos. Visa miesa bija sasista zila. Sejas vietā sadauzīts asiņains gaļas gabals.

Gestapo telpās Dozenbergu bija spīdzinājuši sevišķi zvēriskā veidā. Viņu bija ievietojuši tā sauktajā „slaktūzi” — apaļā istabā pilnīgi bez mēbelēm, tikai uz loga radio. To spīdzināšanas laikā ieslēdza, cik skaļi vien iespējams. Griestos bija ieskrūvēts liels āķis, kuņam cauri izvērta virve. Vājo, mazo Dozenbergu apstājuši labi nobarotie, līdz lopiskumam piedzērušies gestapo slepkavas — Fricsons, Kleinbergs, Grīnbergs u. c. Iesākuši ar gumijas nūjām, ar pipkām, ar dūrēm. Situši, kur pagadās — pa galvu, seju, kaklu, muguru, kājām. Kad nelaimīgais zaudējis samaņu, viņu spārdījuši kājām un lējuši virsū ūdeni, pēc kam situši atkal. Kad Dozenbergs nespējis nostāvēt kājās, gestapo asinssuņi sasējuši viņam rokas uz muguras, piesējuši pie rokām virves vienu galu un ar otru caur āķi pievilkuši mocekli pie griestiem, turpinādami sišanu. Kleinbergs norāvis Dozenbergam kurpes un zeķes, ievijis starp kāju pirkstiem avīzi un aizdedzinājis. Dozenbergs pārcietis šausmīgas sāpes, bet neteicis to, kas no viņa prasīts.

„Nu, pagaidi, man ir vēl vienas zāles!” iesaucies Fricsons. Dozenbergu nolaiduši uz grīdas, atraisījuši virves un izveduši otrā istabā pie galda. Sākušies briesmu darbi, kas vārdos nav attēlojami. Jaunais moceklis zaudējis samaņu. Viņš to atguva tikai kamerā.

Otrā rītā Dozenbergs nespēja piecelties, gulēja un vaidēja. Pa muts kaktiņiem vēl vienmēr sūcās asinis. Ienāca cietuma feldšeris, uzmeta viņam ļaunu, nirdzīgu skatu un noteica: „Būs atkal viens komūnists mazāk.” Dozenbergs vēl izturēja 2 dienas. Sākās nāves agonija.

„Kā negribas mirt, biedri... Žēl māmiņas... dzīves... Sveiciniet māmiņu un manus biedrus — komjauniešus...”

Parastās piekaušanas izbaudījuši visi apcietinātie. Parasti pratinātāji bijuši trīs līdz seši labi baroti bendes, kas tad uzbrukuši badā nomērdētajiem upuriem un piekāvuši tos līdz nesamaņai. Sišana bieži izdarīta skaļas patafona mūzikas pavadībā, lai garāmgājēji domātu, ka politiskajā policijā apcietinātos uzjautrina ar atpūtas mūziku.

Kā sevišķus zvērus liepājnieki pazina bijušo bokseri Holcmani un Kūglera gultas dalītāju, drošības policijas tehnisko darbinieci Freibergu. Holcmanis upurim uzbrucis ar bokserisku zvēlienu un pēc tam tos apstrādājis rafinētākiem panēmieniem. Uz sadistes Freibergas sirdsapziņas liekami vairāki simti liepājnieku dzīvību. Parasti viņa vajājusi un panākusi apcietināto piederīgo nobendēšanu. Kas gājis uz drošības

polīciju apjautāties par savu piederīgo likteni, saņēmis no Freibergas atbildi: „Komūnisti nošaujami līdz ar visiem piederīgiem.”

Pirmās masu kapenes Liepājā bija Raiņa parks. Tikai tad, kad lielā upuru skaita dēļ parkā izcēlās neciešama liķu smaka, tos izraka un pārveda uz Centrālkapiem. Velāk nošaušanu un aprakšanu izdarīja kāpās, kas kļuva par liepājnieku masu kapenēm.

Par slepkavībām jūrmalas kāpās Kurzemnieks raksta „Cīņā”:

„Uzraugi izsauca no cietuma daļu apcietināto, lika tiem saģērbties un oficiāli paziņoja, ka būs jāpiedalās „krastu nocietinājumu rakšanas darbos”. Pēc tam noveda sētā, izdalīja lāpstas un gestapoviešu stingrā apsardzībā, kas visi bija bruņoti automātiem, iesēdināja „Melnajā Bertā”. Tālāk sekoja brauciens uz Liepājas kāpām bākas, slimnīcas, pulverfabrikas vai Šķēdes rajonā. Sēdot mašīnā, braukšanas laikā nebija brīv ne sarunāties, ne arī celties kājās, lai nevarētu bēgt. Gala mērķī apsardzības grupas barvedis nozīmēja rokamo bedres vietu. Bedres platums parasti bija 2,5 metra, dziļums 1,5—1,8 m, bet garums no 15—100 un dažreiz pat 200 m. Tādas apcietinātajiem pašiem bija jāizrok savai pēdējai atdusas vietai. 25 minūtes bija nepārtraukti jāstrādā, tad 3 vai 5 minūtes atpūtās, un tā turpinājās, līdz bedre gatava. Kas aiz pretīguma pret riebīgo darbu vai arī aiz vārguma pietiekoši čakli neraka, saņēma gan kāju spērienus, gan sitienus ar šautenes laidī. Pēc šī darba visiem bija skaidrs, ka daudziem biedriem, kas vēl atrodas viņu vidū, dzīvot vairs atlicis tikai līdz rītam.

Parasti jau pēc atgriešanās no bedrju rakšanas viss cietums bija satraukts. Visi gaidīja šausminošo rītu. Sardzes tika pastiprinātas, un uzraugi bieži lūrēja „fortočkās”, lai ciešāk uzraudzītu ieslodzītos. Tādās reizēs valdīja neiedomājami nospiests garastāvoklis. Daži raudāja, daži nolādēja savu dzīvi, citi atkal lādēja slepkavas un zvērēja tiem mūžīgu atriebību. Gadījās pat, ka cilvēki ar vājākiem nerviem sāka dauzīt galvu gar sienu, līdz kļuva ārprātīgi. Tādus parasti izņēma no kameras un saslēgtus novietoja vieninieku kamerās.

Tikko svīda pirmā gaismiņa, rūkdama pie cietuma vārtiem pieripoja „Melnā Berta”, dažreiz pat divas vai trīs reizē. Smagi noklaudzēja mašīnā iesviestās lāpstas. Līdz kamerām atnāca lāsti un ieroču žvazdoņa, ko sacēla apsargi — šāvēji. Tad sākas izsaukšana no kamerām.

Pie kameras lodziņa pakāpjoties, slepus varēja redzēt, ka cietuma sētā, sitot un spīdzinot, sastāda gar cietuma sienu biedrus

lietojuši par mērķi šaušanas priekšmetu. Nelaimīgā upurā liķi viņi atstājuši vairākas dienas kokā karājamies. Girņa dēlu ilgi mocīja pa cietumiem un koncentrācijas nometni un izlaida tikai tad, kad tam, tuberkulozes un tīfa nomocītam, atlika tikai dažas dienas dzīvot.

Ar rucaviešiem sacentās Bārtas šucmaņi. Vispirms tie apcietinājuši Bārtas pagasta izpildu komitejas darbinieku Spureli un, pastrādādami neģēlības ar viņa sievu, nolaupījuši viņu mantas. Spurelis sists un spīdzināts, pēc kam šucmaņi piespieduši viņu izrakt sev bedri. Kad Spurelis stāvējis bedrē, šucmaņi pielikuši tam pie ausīm šauteņu stobrus un nepārtraukti šāvuši vienu kārtu pēc otras, līdz upurim apdedzinātas ausis un viņš zaudējis dzirdi. Šādi samocīto Spureli šucmaņi aizveduši uz Liepāju, kur nodevuši citiem bendēm. Liepājas cietumā viņš rādījis citiem cietumniekiem savu muguru, ko apstrādājis viņa dzimtā pagasta salašņu bars. Aculiecinieks Kurzemnieks, kas tajā laikā bijis ieslodzīts cietumā, liecina: „Mēs redzējām, ka uz viņa pleciem, burtiski sakot, karājās atlēkuši gaļas gabali un, kā vēlāk konstatēja cietuma ārsts, bija lauztas arī vairākas ribas.”

Īsā laikā hitlerieši ar savu rokaspuisi palīdzību Liepājā piepildījuši trīs cietumus un divas nometnes, kā arī trešo Ploču kūdras purvā. Kad/vairs tajā nebijis vietas, daļa apcietināto nošauta, daļa izklīdināti pa citām koncentrācijas nometnēm — Salaspilī, Saldū, Brocēnos.

HITLERIEŠU ASIŅAINĀS PĒDAS CĒSU APKĀRTNĒ

Skaistais un mierīgais Latvijas apvidus — Cēsis un to apkārtnē vācu okupācijas laikā piedzīvoja savā vēsturē neredzētus briesmu darbus un masu slepkavības. Jau 1941. gada vasarā un rudenī hitlerieši šē izlējuši savu atriebi uz simtiem pilnīgi nevainīgu cilvēku. Vācu fašistu un viņu sulaiņu — latviešu tautas kangaru asinskārei par upuri krituši padomju darbinieki, viņu vecāki, bērni, vīri, sievas, ļaudis, kuŗu vienīgā vaina bijusi radniecība ar padomju darbiniekiem. Spīdzināti un šauti neievērojami padomju laika darbinieki, kalpotāji un strādnieki, kuŗu vienīgais noziegums bijis krietns darbs un kuŗi, ticēdami godīgumam un cilvēcībai, nav laikus evakuējušies uz neapdraudētiem Padomju apgabaliem.

Cēsu cietumā apcietinātie sisti un spīdzināti tā, ka ne katrs to spēj izturēt. Cēsīniece Marta Vītola, kas par Maskavas radio ziņu klausīšanos 1943. gada 17. martā notiesāta uz diviem ga-

diem pārmācības namā un tiesību zaudēšanu, bijusi pazīstama ar strādnieka Stepanova sievu. Stepanovs 1941. gada augustā nošauts Raiskuma mežā, dažus kilometrus no Cēsīm. Stepanova sieva rādījusi Vitolai sava vīra vēstuleš, kurās tas izsūtījis no cietuma. St. rakstījis, lai sieva labi apskatot viņa veļu, ko tas sūtījis ārā no cietuma, liekot saprast, ka tā var daudz liecināt. Apskatot izrādījies, ka veļa bijusi pārklāta bieziem asiņu traipiem. Asiņainu veļu sūtījuši ārā daudzi apcietinātie. Reizē ar Stepanovu nošauts izpildu komitejas darbinieks Gulbis, Cēsu alusdarītavas direktora palīgs Neimanis un strādnieks Siļickis. Tie visi kopā ar daudziem citiem nošauti Raiskuma mežā.

Cēsu cietumā sišanai pievienota arī cita mocība — bads. Vēlāk atļauts pienest tikai tos produktus, kas nebijuši normēti, kā saknes u. tml.

Spīdzināšanas un mežonīgas piekaušanas cietumā iedzinušas nāvē Cēsu milicijas darbinieku Kārli Absalonu. Cietumā sēžot, viņš lūdzis piederīgos iesūtīt pie viņa ārstu, cik noprotams, lai tas konstatētu miesas kropļojumus. Pirms sava izmisuma soļa viņš sūtījis no cietuma vēl visiem paziņām pēdējos sveicienus un licis pateikt, ka vairāk izciest nebijis iespējams. Ziņādams neizbēgamo nāvi, viņš pats paīsinājis savas mokas. Bet kangaru lapai „Tēvijai” vēl nav trūcis nekrietnības pīrgāties par šā necilvēcības upura iedzīšanu nāvē.

Pirmajās vācu varas dienās Latvijā, 1941. gada 28. augustā, Raiskuma mežā kopā ar 50—60 citiem apcietinātajiem padomju ļaudīm nošauts kūdras fabrikas strādnieks Vilis Bērziņš. Viņa māte, 64 gadus vecā Anna Bērziņa, bieži aizstaigā uz 4 kilometrus attālo Raiskuma mežu un noliek ziedus uz upuru kapa.

Nelaimīgā sirmgalve par dēla nošaušanu stāsta: „Daudzi centās mani mierināt, ka varbūt mans dēls toreiz neesot nošauts, bet mana mātes sirds to tūlīt nojauta. 28. augusta agrā rīta stundā no cietuma izbraukušas divas smagās mašīnas, pilnas ar cietumniekiem. Trešajā mašīnā sēdējuši apbruņoti cilvēki, visvairāk aizsargu formās. Visas mašīnas braukušas uz Raiskuma mežu. Pati savām ausīm dzirdēju šāvienus, un mana sirds sažņaudzās aiz sāpēm. Man it kā kāds pateica, ka tur nošauj manu dēlu. To dienu — tā bija ceturtdiena, nomocījos asarās par savu lolojumu. Piektdienas rītā sagatavoju kurvīti un gāju uz cietumu. Nevaru pastāstīt vārdos, ko izjutu tajā īsajā brīdī, kamēr iedevu kurvīti un gaidīju: pieņems vai nepieņems? Saule likās satumstam, kad sargs paziņoja, ka kurvīti nepieņem, lai ejot mājā. No šā brīža skaidri zināju, ka mans dēls Raiskuma mežā nošauts.

Par šaušanām 28. augusta rītā man stāstīja arī citas sievietes, kas tajā rītā Raiskuma mežā lasījušas ogas. Viņas pašas savām acīm redzējušas iebraucam mežā automašīnas ar nelaimīgajiem upuriem. Es pati nākamā dienā aizgāju uz šo mežu un kādā vietā atradu svaigu rakumu pēdas. Visus šos gadus bieži nostaigāju uz mocekļu kapu vietu un aiznesu puķītes. Reiz, kad noliku tajā vietā ziedus, pienāca kāds vīrietis un biedinoši noteica: „Ko jūs te nākat, šajā vietā ziedus nolikt ir bīstami.” Mani tomēr nekas neatturēja nākt atkal un atkal. Un ja arī mans dēls būtu aprakts citā vietā, tad arī tie mocekļi, kas guļ Raiskuma mežā, manai sirdij ir tuvi un dārgi, jo viņi ir mana dēla likteņa biedri un tāpat nevainīgi nošauti kā mans Vilis. Par ko viņam atņēma dzīvību? Nevienam viņš nebija darījis nekā ļauna. Visu laiku godīgi strādāja. Padomju gadā laikam bija strādnieku komitejas priekšsēdētājs. Bet tiem zvēriem, kādi plosījās vācu laikā, it kā slāpa asiņu.”

Tā nobeidz savu stāstu nelaimīgā māte, kas, grūti strādādama un savai ģimenei pelnīdama maizi, bija izaudzinājusi godīgu dēlu.

Raiskuma mežā nošauti vismaz 200 cilvēku, Cēsu un apkārtnes latviešu.

Otra šaušanas vieta Cēsu apkārtņē atrodas pusotra kilometra no mežsarga Vēbera mājām Strautiņiem, pie ceļa uz Kvēpēniem. Mežsargs Vēbers liecina, ka 1941. gada rudenī mežniecības 2. apgaitā iebraukusi smagā automašīna un pēc laiciņa vēl otra. Tām sekojusi vieglā mašīna, kurā sēdējuši trīs vācieši. Šajā naktī viņa mājā pārnakšņojuši 5 cilvēki ar šautenēm un lāpstām. Tie stāstījuši, ka naktī mežā šaušot cilvēkus, kādus 32 vai 33. Mežsargs atceras, ka pie ceļa uz Kvēpēniem mašīnas nogriezušās mežā. Nāvei nolemtie vēl dzīti ap 300 metru uzkalniņā, kur aug retas priedes. Aprakšanas vieta bijusi nomaskēta, un mežsargs to atradis tikai pēc nomīdītās zāles.

Šaušanu dienās Cēsīs ieradusies speciāla komanda, ap 200 vīru vācu formās. Ap piedurkni tiem bijusi zaļa lenta ar nāves galvu un krusteniskiem kauliem un uzrakstu „Sicherheitspolizei”. Tā bijusi aizsarga Arāja slepkavotāju komanda.

Jūtot savas varas galu, 1944. gada vasarā vācieši un šucmaņi sākuši no jauna traktot. Apcietinājuši uz Padomju Savienību aizbraukušo ģimenes, kā arī sākumā apcietinātos un vēlāk atbrīvotos cilvēkus. Cietumā sākušās vēl zvēriskākas piekaušanas.

ASIŅAINĀ RAUNA

Raunā jau pirms vācu ienākšanas, 5. un 6. jūlijā, vietējie aizsargi patvarīgi apcietinājuši apmēram 30 cilvēku no Raunas pagasta. Pēc trim dienām, 8. augustā, kad ienākuši vācieši, 14 apcietinātie nošauti Raunas pilskalnā. Aculiecinieki stāsta, ka no 30 cilvēkiem, kas bijuši cietumā un šķūnī, pagalmā izvesti un nostādīti rindās 14 cilvēki. Tiem iedotas lāpstas un uzvesti kalnā, kur tos piespieduši izrakt pašiem kapu. Upuļi šauti divos paņēmienos, katru reizi 7 cilvēki. Uz katru tēmējuši divi šāvēji, viens stāvus, otrs uz ceļgaliem nometies. Nošautie — vienkārši padomju ļaudis, lielāko tiesu darba zemnieki. Bez tiesas sprieduma nošauti: Anna Lakata ar dēlu, ap 80 gadu vecais galdnieks Palsis, kas Padomju laikā neieņēma nekāda amata, bet viņa meita A. Milna bija evakuējusies uz Padomju Savienību, A. Milnas vīrs Arturs Milnis un viņas brālis — pusaudzis Jānis Geizins, drēbnieks Ogrīņš ar dēlu, strādnieks Aldaris, lauksaimnieks Gailis, Raunas kalējs u. c.

Tichons Geizins stāstā, ka arī viņš apcietināts 5. jūlijā. Tajā naktī cietums piedzīts pilns ar apcietinātajiem. Tā bijusi piektdiena. Svētdienā vietējais mežzinis viņu izgalvojis, bet viņam uzlikts mājas arests. Nākamā otrdienā Raunā ienākuši vācieši un daļa apcietināto nošauti Raunas pilskalnā, kas atrodas tikai 300 metru no Geižina dzīvokļa. Geižina sirds sarāvusies baigās nojautās, jo bijis apcietināts arī viņa dēls. Vēlāk Geizins uzzinājis, ka apcietinātiem likts pašiem izrakt sev kapu. Viņa dēls Jānis atteicies to darīt, par ko kāds šāvējs tam ar lāpstu pāršķēlis galvu. To noskatījies pilsonis Puriņš, kas tajā laikā atradies pilsdrupās. Šāvēji bijuši 8 latvieši un 4 vācieši.

Pēc viena mēneša piederīgajiem atļauts nošautos izrakt un apglabāt kapos, bet bēres rīkot stingri aizliegts. Geizins savu dēlu drīkstējis aprakt tikai naktī, piedaloties sievai un tuvākajiem radiem.

Tolaik Raunā bijuši apcietināti ap 40 cilvēku. Rīkojumu nošaut minētos 14 Raunas mierīgos iedzīvotājus devis vācu komandants uz vietējo salašņu — aizsargu norādījuma. Kā šāvēji bijuši nozīmēti arī 12 vietējie aizsargi, bet daži nobijušies un aizbēguši. Visi šāvēji bijuši vācu uniformās.

Arī pēdējās vācu varas dienās, kad vācieši likuši apcietināt visus „neuzticamos“, rauniešu varasvīri pasteigušies apcietināt lielāku vairumu cilvēku un nosūtīt uz Vāciju, kaut gan daudzu citu pagastu vecākie no šāda uzdevuma izpildīšanas izvairījušies.

ARĪ PĀRĒJIE VIDZEMES NOVADI STENĒJA ZEM BENDES CIRVJA

Par vācu okupantu un viņu riebīgo rokaspuišu šucmaņu zvērībām Smiltēnē P. Kaļķis raksta „Cīņā”:

„1941. gada jūlija pirmajās dienās viņi agrāk tukšo Smiltēnes cietumu pārvērtā par neapraktāmu ciešanu vietu. Vairāki simti padomju vīru, sievu un bērnu, kas iekļuva šai moku vietā, neatgriezās vairs dzīvē. Viņus vispirms izmocija un tad nošāva bez kaut kādas tiesas un izmeklēšanas. Galvenais šucmaņu ordas barvedis un slepkavību organizātors bija Smiltēnes politiskās policijas priekšnieks Plauks.

Mēs, 7. kameras iemītnieki, bijām aculiecinieki, cik mežonīgi rīkojās šie bendes, tērpti aizsargkrāsas mēteļos ar zaļu lentu ap piedurkni. Uz lentas krasi izdalījās miroņgalva ar apakšā sakrustotiem stilbu kauliem. Šo neģeļu ciniskā izturēšanās un nīrgāšanās iedvesa riebumu un radīja neizdzēšamu atbēības dzirksti.

Mēs sēdējām un katrs dienu no dienas gaidījām, kad pieņāks kārtā. Neviens nebija drošs par savu dzīvību, kaut gan mēs nevienam nekā ļauna nebijām nodarījuši.

Ko bija nodarījis Palsmanes skolas direktors Eglītis? Ko nodarījusi Marta Āķe, šī jaunā, nepilngadīgā meitene, ko šucmaņi cietumā izvaroja? Ko bija nodarījis Smiltēnes pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs Vīgants un sirmgalvis Zutis, šis vārgais vecītis? Ko bija nodarījis lauksaimnieks Egle un simti citu? Viņus visus vispirms izmocija un tad nošāva. Nebija ne tiesas, ne izmeklēšanas.

Apstākļi Smiltēnes cietumā bija neciešami. Kamerās, kurās bija vietas trim četrām personām, sēdējām 25—30 cilvēku un dažreiz pat vairāk. Dienas ēdiena porcija bija — rītos maza krūzīte etiķskābas sulīņas vai brūna šķidrums un gabaliņš maizes, 50—150 gramu; vakaros mazs šķīvītis ar zilgas krāsas zupu, kas nekad nebija silta, jo to kannās veda no Sruģuļa ēdienu veikala, kuš bija uzņēmis mūsu barošanu. Tur vārīja arī lepnas pusdienas šucmaņiem uz mūsu rēķina. Gulēt bija jāguļ uz kailas grīdas. Kad mūs apsēda kukaiņi, tad pēc trīs ar pus mēnešiem mūs aizveda uz pirti.

Novembra beigās, kad Smiltēnes cietuma iemītnieku skaits ar masveidīgo apšāušanu un dažu atbrīvošanu no vairākiem simtiem noslīdēja nedaudz virs simta, mūs nosūtīja uz Valmieras koncentrācijas nometni.”

Lielvārdes ciemā isā laikā vācieši kopā ar šucmaņiem noslepkavojuši 18 cilvēku, to starpā izpildu komitejas priekšsēdētāju J. Irbi, Tautas nama pārzini Kokinu, pagasta sekre-

tāra vietn. Leiti, komsorgu Zaķi, zobārsti Garfunkeli. Tirgus laukumā pakārti 5 cilvēki visu pagasta iedzīvotāju klātbūtnē. Daudzi lielvārdieši ieslodzīti koncentrācijas nometnēs un vairs nav atgriezušies. Daudzi aizdzīti katorgā uz Vāciju.

Slepkavas nolaupījuši savu upuru mantu. Tā kā viņi bijuši ļoti rījīgi, laupījumu dalot tie saplēsušies un pat kāvušies un šavušies.

Saukas pagastā dažu dienu laikā nomocīti un pēc tam nošauti 6 cilvēki: bezzemnieks Pēteris Palovinskis, strādnieks Fadejs Oļeņikovs, jaunais darba zemnieks Pēteris Silceceris, sīkzemnieks Pēteris Lejietis, bezzemnieks Aleksandrs Ribaks, kretotavas vadītājs Kārlis Strautiņš.

Dūres pagastā 1941. gada jūlija beigās vietējie policisti apcietinājuši skolas pārziņa Viksnas sievu, zirgu koplietošanas punkta strādnieku Bogdanovu un viņa sievu. Apcietinātos aizveduši uz Gulbeni, kur augusta pirmajās dienās sākušās šaušanas. Gulbenes policijas priekšnieks visus trīs apcietinātos pēc nopratināšanas tajā pat dienā atbrīvojis, jo visi tie bijuši pilnīgi apolītiski mierīgi iedzīvotāji. Skolotāja Viksnas sieva, grūti strādādama savā saimniecībā, uzaudzinājusi septiņus bērnus. Bogdanovs bijis centīgs strādnieks un viņa sieva klusa, inteligenta sieviete.

Atbrīvotie cietumnieki gājuši kājām mājup. Gabaliņu aiz muguras viņiem sekojuši abi policisti. Tuvojoties vairākus kilometrus garajam silam, policisti pienākuši saviem upuriem klāt, bet ieejot silā tie ieveduši visus trīs biežoknī un nošāvuši. Var redzēt, cik ļoti šiem suņiem slāpis cilvēku asiņu, jo viņiem kļuvis žēl, ka nav izdevies šos cilvēkus nobendēt ar spriedumu vai jau iepriekš „bēgot nošaut”. Vēlāk inscenēta tiesas prāva un abi slepkavas... sodīti? Nē, attaisnoti un pārgājuši uz citu pagastu.

Vēlāk noslepkavots arī Dūres pamatskolas pārzinis Viksna, kuŗš tajā laikā bijis aizbraucis uz Ērgemi pie savas meitas. Viksnu dēls ilgāku laiku mocīts Salaspilī.

PAR ŠUCMAŅU ZVĒRĪBĀM RŪJIENĀ

Lai nekristu vācu fašistu nagos, simtiem latvju jaunekļu slēpās mežos vai ierīkoja paslēptuves pie draugiem un radiem mājās. Tā Sēļu pagastā vien no vācu fašistu mobilizācijas izvairījās 51 mobilizācijai pakļautais latvietis. No mobilizācijas izvairījās arī Rūjienas jaunieši: Alberts Tenisons, Jānis Vēbers un Alfrēds Luciņš. Ilgāku laiku tie katrs slēpās atsevišķi

pie saviem piederīgiem un draugiem, bet 1944. gada jūnija sākumā visi trīs sagāja kopā. 12. jūnijā pie vecās Virķēnu skolas, Rūjas upes malā, tos pamanīja Rūjienas bankas kurjers — šucmanis Ārgalis. Pēdējais tūdaļ steidzās pie mežsarga Rēdera un pa telefonu no Rūjienas izsauca šucmaņu bandu. Uz apzīmēto vietu devās Žagata, Zītars, Mačs, Sebešs, Atars, Duncis, Brikmanis, tēvs un dēls Vītolīni, Ārgalis ar mežsargu Rēderu un citi vācu fašismam paklausīgie asinssuņi. Trīs latvju jaunekļus ielenca. Slepķavas bez brīdinājuma šāva tiem tieši virsū. Vairāku ložu trāpīts bez dzīvības saļima Alfrēds Lucīņš. Vārīgi ievainots pakrita Alberts Tenisons. Vairāk kā trīs stundas asiņoja Tenisons, bet tam nekāda medicīniska palīdzība netika sniegta. Kad pēdējais lūdza Žagatam ūdeni, skānēja atbilde: „Dzer asinis, viņas tev labi tek!” Pēc tam Žagata prasīja atļauju pārējiem šucmaņiem nobeigt Tenisonu un Vēberi.

Tenisonu tikko dzīvu nogādāja Rūjienā šucmaņu telpās, kur ar dūrēm tam metās virsū Ārgalis, ilggadīgais Ulmaņa laika policists. Viņš piedraudēja iznīcināt Tenisona piederīgos, ja pēdējais neteikšot, kur paslēpti ieroči. Pēc dažām dienām Tenisonu nosūtīja uz Rīgu un nodeva vācu žandarmērijas rīcībā. Tur to apārstēja, bet pēc tam ievietoja Cēsu cietumā. Kad Sarķanā Armija atbrīvoja Rūjienu un Valmieru un tuvojās Cēsīm, Tenisonu un pārējos cietumniekus šucmaņi kājām dzinuši Rīgas virzienā. Tenisonam tomēr ceļā palaimējies izbēgt un atgriezties Rūjienā, bet Jānis Vēbers un citi ieslodzīti Salaspils nometnē.

Nav iespējams aprakstīt visus gadījumus, nav iespējams pagaidām saukt vārdā visus vācu varas laikā nobendētos Latvijas ļaudis. Visas Latvijas āres savā klēpī glabā noslepķavoto atliekas, skaistās birzķtals un sili pārvērsti par masu kapu vietām. Smagi šalko Smeceres sils Madonas apriņķī pār nevainīgo upuķu kapjiem, Litenes meķu smiltis kvēlo upuķu asiņu piesūķuķās. Un cik nav vientuķu kapa vietu meķos un ceļmalās, kur policisti noķāva cilvēķus, vedot uz kādu centru, pēc tam ziņodami, ka apcietināķais „bēģot noķauts”.

DRAUSMĪGAS ATRIEBĪBAS AKTS

Vācu asinsdzīres trakoķa visā Latvijā. Nav tādas pilsēķas, nav tāda pagasta, no kuķu vidus nebūķu izrauti cilvēķi, kas visu mūķu tulznainām rokām sagādāķuķi sev dzīves izķtiku un vēķ sastrādāķuķi bagātības citiem. Sevišķi nikni vācu terors plosi-

jās Latgalē, jo vācieši un viņu padevīgie kalpi juta, ka nabadzīgos Latgales zemniekus tiem neizdosies pārvērst par saviem piekritējiem. Šis vispārējais saniknojums pret Latgali un sakāve pie Maskavas 1941. gada beigās vāciešus pamudinājusi uz neredzētu atriebības aktu Rēzeknes apriņķī. Rēzeknes apriņķa Audriņu ciema, kurā bija 46 mājas, apkārtnē slēpušies pieci no koncentrācijas nometnes izbēgušie. Vācieši tos sagūstījuši un pasludinājuši par sarkanarmiešiem. Šo gadījumu tie izmantojuši, lai zvēriski izrēķinātos ar Latgales zemniekiem un iebiedētu visus Latvijas ļaudis.

Vācu drošības policijas komandieris SS oberšturbannfirers Strauchs izdevis pavēli:

„Vācu drošības policijas komandieris Latvijā ar šo paziņo:

1. Neskatoties uz vairākiem rīkojuma atkārtojumiem, ka visi pilsoņi, kas piedalās pretvalstiskā darbā, tiks bargi sodīti, un sevišķi bargi tiks sodīti tie pilsoņi, kas dod nevēlamiem elementiem patvērumu savos dzīvokļos un saimniecībās, slēpj viņus, ēdina un apgādā ar ieročiem un tādā kārtā strādā pret likumiem, pēdējā laikā pēc dažiem gadījumiem man bija iespēja pārliecināties, ka šāds vācu valdības rīkojums netiek ievērots.

2. Rēzeknes apr. Audriņu ciema iedzīvotāji vairāk nekā $\frac{1}{4}$ gada slēpa sarkanarmiešus, apgādāja viņus ar pārtiku, ieročiem un visādi centās viņus atbalstīt pretvalstiskā darbā.

Ciņā pret šiem elementiem tika nošauti Latvijas policijas darbinieki.

3. Tāpēc es devu kā soda piemēru:

a) Audriņu ciemu nolīdzināt līdz ar zemi, b) Audriņu ciema iedzīvotājus apcietināt un c) 30 Audriņu ciema vīriešu kārtas iedzīvotājus 4. I 1942. atklāti nošaut Rēzeknes tirgus laukumā.

4. Arī turpmāk sodīšu ar visbargāko sodu tās personas, kas neievēros šos likumus, kā arī tos, kas slepeni šiem elementiem sniegs palīdzību.

Vācu drošības policijas komandieris Latvijā
Strauch, SS Obersturmbannführer."

Visi Audriņu ciema iedzīvotāji apcietināti. Zemniece Lisova, kas bijusi atnākusi uz Audriņiem ciemos, par šo asinsnakti stāsta:

„Naktī ciemā iebruka vācu kareivji un policija un pavēlēja visiem nākt laukā. Mudināja steigties, nekā neļāva ņemt līdzi. Policisti mani grūstīja un dauzīja. Tikko izdevās pierunāt, lai atļauj paņemt bērnu no šūpuļa. Bērnu paķēru, bet pati sagērbties nepaguvu. Izskrēju salā ar to, kas mugurā. Viss ciems

jau bija uz ielas, ļaudis puskaili, pārbiedēti. Sievas kļiedza, bērni raudāja. Visas sievietes ar bērniem līdz 10 gadiem nošķīra atsevišķi, iesēdināja pajūgos un veda uz Mokušāniem. Visus pārējos ieslēdza šķūnī.

Kopā ar bērniem mūs noveda Mokušānu cietumā. Vienā kamerā ar mani sēdēja 34 sievietes, katrai vairāki bērni. Sāka aicināt uz pratināšanu, sita, spīdzināja. Pratināja Agripinu Zinčenko līdz ar viņas 6 gadus veco bērnu. Vācietis jautāja zēnam, kur viņa tēvs. Mazais savā sirds vientiesībā atbildēja: „Sarkanā Armijā, vāciešus kauj.” Tad vācieši Agripinu un viņas bērnu piekāva gandrīz līdz nāvei. Haritonu Glušnovu nopratinot tā sakropļoja, ka, uz nošaušanas vietu vedot, viņa nespēja paiet.

Mūs pārveda uz Rēzeknes cietumu. Te klīda baumas, ka visi mūsu audriniešu vīri un sievas atrodas šeit un ka visus gatavojas nošaut.

Naktī izdzirdām kļiedzienus. Tur mūsu mīļos tuviniekus — kam māti, kam māsu, kam visu ģimeni veda uz nāves soda vietu. Man trūkst vārdu izstāstīt, kā raudājām, kā kļiedzām.

Raudzījāmie mūsu mazajos un domājām: kaut jel bērni paliktu dzīvi! Mēs arī drusku cerējām, ka bērnu dēļ mūs saudzēs. Bet tad par jaunu dzirdējām, ka arī mūs ar bērniem nošaus. Viens no cietumsargiem pateica, ka, ja mūs dzišot uz pirti, tad tā būšot zīme, ka vedīs šaut. Nākamajā dienā ienāca vācieši un paziņoja: „Gatavojieties uz pirti!”

Lisova izglābusies, uzrādīdama apliecību, ka nedzīvo Audriņu ciemā.

4. janvāra rītā vācieši ar varu sadzinuši Rēzeknes tirgus laukumā visus apkārtnes iedzīvotājus. Pat dievlūdžēji izdzīti no baznīcām skatīties vācu atriebības aktu.

Kā stāsta aculiecinieki, Audriņu ciema vīri gājuši nāvē vīrišķīgi. Viņi izvesti grupās, pa desmit cilvēku katrā, sasietām rokām, un nostādīti divās rindās. Vieniem likts stāvēt visā augumā, otriem nomesties ceļos, ar mugurām pret bendēm, ar tādu aprēķinu, lai lode izurbtos vienam cauri galvai, otram cauri vēderam.

Pārējie audrinieši, par kuŗu nošaušanu pavēlē nav minēts, tomēr visi nogalināti pie Dricānu šosejas, Ančupānu kalnā, apmēram pieci kilometri no Rēzeknes. Te stāvā, kailā nogāzē stiepjas smilšu laukums ap 200 soļu garumā un ap 40 soļu platumā.

Te nošauti apmēram 300 Audriņu ciema iedzīvotāju, sirmgalvjī, sievietes, bērni. Te nošauta 110 gadu vecā Vera Glušnova, Mirjama Glušnova ar 3 mēnešus vecu bērniņu, Natālija Vasiļjeva ar 2 mēnešus vecu bērniņu. Stepanida Glušnova

dzemdējusi cietumā un nošauta Ančupānu kalnā kopā ar jaunpiedzimušo. Te nošauti vairāki desmiti bērnu līdz 10 gadu vecumam.

Ančupānu kalnu vācieši vēlāk pārvērtuši par masu kapeņēm. Šajā smilšu laukumā nošauti un aprakti 2000 rēzekniešu. Uz visiem ceļiem un takām Ančupānu kalna tuvumā salikti uzraksti: „Vācu armijas īpašums. Staigāt un ganīt lopus aizliegts.” Visi zināja, ka nekādu ganību kailajā smilšu laukumā nav. Visi zināja, ka šīs smiltis piesūkušās asiņu.

Straucha pavēle — nolīdzināt Audriņu ciemu līdz ar zemi, izpildīta burtiski. Vispirms vācieši ciemu izlaupījuši. Paņēmuši 70 audriniešu zirgu, tikpat daudz govju, visas cūkas, aitas un mājputnus, izveduši labību un kartupeļus. Pēc tam Audriņu mājām pielaiستا uguns un no visa ciema palikusi pāri tikai pelnu kaudze.

Pirms atkāpšanās vācieši gribējuši noslēpt savu ļaundarību pēdas. Rēzeknes apriņķī daudzās vietās masu kapos bija aprakti vairāki desmiti tūkstoši noslepkavoto liķu. Tos visus 1944. g. vasarā vācieši izrakuši un sadedzinājuši. Pelnus uzmanīgi sabēruši papīra maisos un aizveduši. Bet zeme tomēr saglabājusi daudz cilvēku trūdu. Zēm virsējās smilšu kārtas atrodami brūni pelnu un cilvēku kaulu masas gabali. Nogāzē lietus izskalojis smiltis, un no tās rēgojas sarūsējuši metala gabaliņi — lodes, kas, upuruš caururbjot, atsitušās piegāzē. Gar laukuma malu ierīkotas šaujamās bedrītes, un pie katras no tām mētājas izšauto patronu čaulītes. Te sēdējuši slepkavas, kas šajā laukumā nogalinājuši ap 2000 rēzekniešu. Laukumam vienā malā neliela dzelozstieplēm iežogota mājiņa, kurā dzīvojuši sargi un bendes. Izdzertās alkohola pudeles liecina, ka viņi pirms slepkavībām žūpojuši un „stiprinājušies garā”.

Arī pārējā Latgale pārvērsta masu kapsētā. Gleznainajā Aglonā, blakus valsts vidusskolai, nošauti un aprakti 700 upuru — vīrieši, sievietes, bērni. Skolotāja Golubovska par šīm slepkavībām liecina: „Ievainotie vāļājās savās asinīs un vaidēja. Veci cilvēki krita ceļos un lūdza žēlot, bet ievainotie lūdzās, lai nošauj. Negēļi tikai smējās un sacīja, lai pamokās. Bērni glaudās pie nošautajām mātēm, raudāja un sauca: mamma, mamma, — kamēr negēļi tiem sašķaidīja galvas ar šauteņu laidēm. Visus kopā sameta bedrē un pusedzīvus apraka.”

Pie bijušā Aglonas policijas iecirkņa nošauti un aprakti divi brāļi — pagasta aktīvistī. Somersetas priedēs nošauti visi Aglonas ebrēji. Arī te vācieši pirms bēgšanas liķus sadedzinājuši.

Asūnes pagastā nobendēti vairāk kā 40 pagasta iedzīvotāju. 1944. g. vasarā atraka darba zemnieka Dominika Bochona un E. Isaka liķus. Viņu rokas bija sasietas ar dzelonstieplēm. Pustinas grantsbedrēs nošāva arī skolotāju Leonovu un zemkopi Dubru — pilnīgi nevainīgus cilvēkus. Asūnes policists vairāku aculiecinieku klātbūtnē Rubinavcu ciemā ar nazi nodūris Pēteri Rubinu. Liksnas pagastā zvēriski nogalināta Ivanovu ģimene. Vecais Ivanovs pakārts, un vācieši viņa liķi neļāvuši 8 stundas noņemt — citiem par biedinājumu. Komjaunieši Ivanovu nošāva, bet mājas nodedzināja.

Vācieši ļoti necilvēcīgi izrēķinājās ar ģimenēm, par kuņģiem bija aizdomas, ka vīrs vai dēls darbojas partizānos. Tā kā partizāni kopš 1943. g. vāciešiem lika drebēt kā naktīs, tā dienās, vācieši kļuvuši ļoti nervozi. Zalves pagastā tie nošāvuši 3 mierīgos iedzīvotājus, kam nebijis nekādu sakaru ar partizāniem. Arī Sunakstes, Seces un Sēlpils pagastos izdarīti masu aresti.

Asūnes pagastā 1943. gada augustā Pilānu mājās iebrukuši gestapovieši, lai arestētu vecos Pizānus, jo vāciešiem bijušas aizdomas, ka viņu dēli darbojas partizānos. Sirmāis Pizānu tēvs pateicis, ka dzīvs viņš no savām mājām projām neies, ja jau viņu gribot šaut, lai šaujot turpat. Kāds gestapovietis viņam iezvēlīs pa galvu ar šautenes laidī, tā ka sirmgalvis pakritis nesamaņā. Tad vācieši izlaupījuši māju un, tā kā Pizāns bijis atzirdzis, piekāvuši viņu no jauna. Arī Pizānu māti vācieši piekāvuši, sadragājuši viņai kājas, pēc kam abus vecīšus iecēluši smagajā automašīnā un aizveduši uz Daugavpils cietumu, kur tie nobendēti.

Ap to pašu laiku Asūnes pagastā arestēti 200 cilvēku, kas vai nu Daugavpils cietumā nomocīti un nomērdēti badā, vai aizsūtīti uz Salaspils nometni.

Tādu pašu iemeslu dēļ Biķernieku pagastā Janišķu sādžā nobendēts 60 gadu vecais Titovs. Vācieši sadzinuši pie Titova mājas piecu apkārtējo sādžu iedzīvotājus un sirmgalvi publiski pakāruši mājas priekšā pie koka zara. Liķis tur karāties trīs dienas, jo vācieši neļāvuši to noņemt.

1944. gada 30. martā gandrīz visi Druvaku novada iedzīvotāji aizdzīti uz Zalves pagasta Znotiņiem. Tur viņi „izšķiroti” divās daļās. Pirmo grupu vācieši tikai piekāvuši un ar draudiem palaiduši mājās, bet pārējos, 40 cilvēku, nogādājuši Jēkabpils cietumā. Starp šiem nelaimīgajiem bijušas pat sievietes grūtniecības stāvoklī. Šajā pašā laikā sievas un dēla acu priekšā nobendēts Andrejs Ēvelītis, bet vācieši pēc tam paziņojuši, ka viņš ceļā nezināmu iemeslu dēļ miris.

Partizānu — tautas atriebēju drošie triecieni vēlāk vāciešus bija padarījuši pilnīgi hysteriskus. Pietika zemniekiem iedot maizes gabalu ceļa gājējam, lai viņu apvainotu palīdzībā partizāniem. Tā tas noticis Madlienas pagastā, kur Maziku māju saimnieks paēdinājis nogurušu garāmgājēju. Visa ģimene apcietināta un nošauta.

Liepnašas pagastā vācieši tūlīt pēc ienākšanas kopā ar vietējiem neliešiem — aizsargiem sākuši izrēķināties ar iedzīvotājiem. Vispirms arestēti 65 cilvēki, kas sadzīti šaurā, mitrā, tumšā pagrabā un turēti tajā vairākas nedēļas.

Komjauniešus no nopratināšanas atveda sadauzītus kā asiņainus gaļas gabalus un iesvieda pagrabos. Cilvēki nosirmoja, klausoties nelaimes biedru vaidos un piedzērušo fašistu nīrgās. Cilvēkus izveda uz nošaušanu.

Par ko šāva? Šāva par to, ka 1941. gadā saņēma zemi, ka bija arodbiedrību un MOPR'a biedri, ka piedalījušies sienas avīzes izdošanā.

Vienā no Liepnas masu kapiem guļ 19 cilvēku: Kārlis Orlovs, Fjodors Brjuskovs, Nikolajs Brjuskovs, Jegors Kutuzovs, Nikolajs Nikapovs, Antoņina Koļesņikova, Pēteris Maļiņins, Vladimirs Veresovs, Jevdokija Veresova, Jānis Napatovs, Jānis Ļichačovs, Pāvils Romanovs, Jānis Lomkovs, Stepans Domovs, Makejs Berezins, Fjodors Astašenkovs, Anatolijs Serebjankovs, Aleksejs Maslovs, Anastasija Tšorgaševa.

SLIMNIEKU BENDĒŠANA

Jau iepriekš minējām par nervu slimnieku noslepkavošanu Strenču psihiatriskajā slimnīcā. Arī Rīgā vācieši iznīcinājuši visus nervu slimniekus — 809 personas, un tāpat citur, sastādot īpašus aktus, ierakstot tajos, ka visi šie slimnieki miruši dabiskā nāvē.

Par Daugavpils psihiatriskās slimnīcas pacientu apšaušanu ārsts F. Grigorajs raksta „Cīņā”:

„Man kā ārstam un Padomju darbiniekam 1941. gadā nācās iepazīties ar Daugavpils psihiatriskās slimnīcas slimniekiem. Vairumā tie bija viegli slimie, kas periodiski atgriezās normālajā ikdienas darbā un dzīvē. Daudzi no tiem bija cilvēki ar ļoti lielām spējām. Tur bija veikli drēbnieki, kurpnieki, lieļiski dārznieki, mākslinieki utt.

Tagad, pēc trim kara gadiem, atgriezies no okupantiem atbrīvotajā Latvijā, es, atkal apmeklējams Daugavpils psihiat-

risko slimnīcu, slimniekus tur nesastapu. Uz ļautājumu, kur palikuši slimnieki, saņēmu atbildi, ka slimniekus vācieši nogalinājuši. Lūk, ko par to stāsta aculiecinieki. Feldšeris K. Novickis un sanitārs N. Kazaks ir seni psihiatriskās slimnīcas kalpotāji. Viņi arī bijuši šausmīgās slepkavības aculiecinieki. 1941. gadā Daugavpili ārstējās apmēram 950 slimnieku. Izpildot vāciešu pavēli, galvenais ārsts devis rīkojumu ātri savākt visus slimniekus, iesēdināt mašīnās un evakuēt uz bij. Aglonas garīgā semināra telpām. Tur slimos bāztin sabāza telpās, tā ka viņi bija spiesti gulēt uz kailas grīdas, jo visiem nepietika pat salmu.

Nebija iespējams organizēt kaut kādu apkopšanu. Drīz ieviesās utis. Ēdienu — udeņainu viru no bojātiem kartupeļiem un biešu lapām — izsniedza tikai reizi dienā. No šāda režīma nomira ļoti daudzi.

— Katru dienu, — saka feldšeris Novickis, — mēs atradām 6—8 liķus. Tādā kārtā pāris mēnešu laikā nomira apmēram pāris simtu slimnieku.

1941. gada 23. augusta rītā bij. Aglonas garīgā semināra ēku ielencā divkārša vācu rokaspuišu ķēde — Aglonas pagasta zemniekus piespieda turpat 100 m no ēkas izrakt 20 m garas, 10 m platas un 5 m dziļas bedres.

Redzēdams šādu sagatavošanos, apkalpotāju personāls kļuva nemierīgs, bet vācu bendes „paskaidroja”, ka te tikšot ierīkota municijas noliktava.

Kad visi slepkavības priekšdarbi bija veikti, vācieši deva pavēli slimniekus grupās pa 20—30 cilvēku atvest pie bedrēm. Vācu bendes tos sagrūda iekšā un nošāva. Slimniekus, kas pretojās, vācieši nošāva uz vietas un jau beigtus iebrūda bedrē. Turpat nošāva arī 45 bērnus, vecumā no 8—12 gadiem.

— Vai var vēl kaut ko zemiskāku izdomāt, — noslēdz Dr. Grigorašs, — kā nošaut nevarīgus, slimus cilvēkus un mazus bērnus?”

EBRĒJU IZNĪCINĀŠANA

Viens no Hitlera politikas paņēmieniem no laika gala bijis tautu rīdīšana savā starpā. Nostādot vācu tautu par kaut kādu augstākas, kungu rases kopumu, viņš izputroja murgainu „teoriju” par „virscilvēkiem” un „zemcilvēkiem”. Sevišķi smagi pašā Vācijā šī „teorija” vērsās pret ebrējiem kā pret tautu. Pamatots šai rīdīšanai bija zemiska mantkārība, jo

pēc ebrēju ieslodzīšanas koncentrācijas nometnēs un iznīcināšanas viņu īpašumus nodeva vāciešiem, dedzīgākajiem slepkavām, kas komplektējās no nacionālsociālistu partijas biedriem.

Arī Latvijā Ulmaņa laiks deva brīvas rokas šādiem Hitlera agentu murgotājiem. Bēdīgi slavenais namsaimnieks Dāvis brīvi iespieda un izplatīja (par Vācijas naudu!) riebigas kūdīšanas brošūras pret ebrējiem. Iznāca pat speciāls žurnāls antisemitisma propagandai, kuŗā darba ļaužu un inteligences prātus centās novērst no galvenajiem cilvēces ciešanu, bezdarba un kuŗu vaininiekiem — visu zemju un savas tautas kapitālistiem, un uzvelt visu vainu ebrējiem.

Tā Latvijā bija sagatavota zeme ebrēju grautiņiem. Un tie sākās, tikko vācieši bija ielauzušies Rīgas ielās. Pirmajās jūlija dienās, 1941. gadā, Biķernieku priedēs nošauti apmēram 8000 ebrēju, starp tiem 60 ārstu. Nākošajās nedēļās sākusies ebrēju sinagogu dedzināšana un kapu postīšana. Maskavas priekšpilsētā ebrēju kapličā sadzīti tās sargi, kaprači un uz ielām saķertie ebrēji, skaitā ap 50 cilvēku. Vācieši vispirms telpā pa logiem iemetuši rokas granātas, pēc tam kapliču aizdedzinājuši. Gogoļa ielas sinagogā dzīvi sadedzināti 300 ebrēju, galvenā kārtā bēgļi no Šauļiem.

Daļa ebrēju aizvesti uz Šmerli un priedēs nošauti. Tādas pašas akcijas notikušas visos okupētajos novados. Samazgu lapa „Tēvija” un radiofons katru dienu kā no netīrumu mucas gāza Latvijas iedzīvotājiem priekšā pļāpu stilā safabricētus sagudrojumus par „žīdiem” un komunistiem, kur viss balstās uz kailiem apgalvojumiem, kā agrāk tā sauktās „tirgus bābas” mēdza pačukstēt viena otrai kaut kur saklausītas baumas. „Tēvijas” kangari un dāvji savus apgalvojumus mēdza sniegt it kā zinātniskā stilā, publicējot pašu uzrakstītos „Ciānas gudro protokolus” un fantastiskas ebrēju „atzīšanās” protokolus par nagu maukšanām un citām spīdzināšanām. Šie pēdējie apraksti tiem tiešām nebija jāizgudro — „Tēvijas” līdzstrādnieki tos varēja noskatīties Rīgas cietumos un koncentrācijas nometnēs, kur vācieši ar mūsmāju bendēm sacentās jaunu spīdzinājumu veidu izdomā.

1941. g. 31. augustā ģenerālkomisārs Rīgā izdevis rīkojumu, ka ebrējiem jānēsā krūšu kreisajā pusē un uz muguras dzeltena zvaigzne. Ebrējiem aizliegts: 1. mainīt dzīves vietu; 2. iet pa trotuāriem, lietot satiksmes līdzekļus, 3. parādīties atpūtas vietās, parkos, sporta laukumos; 4. apmeklēt teātrus, kino, bibliotēkas un muzejus; 5. apmeklēt skolas utt.

Ebrēju ārsti un zobārsti drīkst ārstēt tikai ebrēju tautības piederīgos. Ebrējiem aptiekāriem un veterinārārstiem aizliegts praktizēt.

Nākošajā rīkojuma punktā ebrējiem noliegta gandrīz katra nodarbošanās.

Ebrējiem sākumā noteiktas uz pusi mazākas pārtikas normas kā pārējām tautībām.

1941. gada 23. oktobrī Rīgas pilsētas apgabala komisārs izdevis rīkojumu par geto ierīkošanu, nosakot, ka Rīgā dzīvojošiem ebrējiem jāierodas geto līdz 1941. g. 25. oktobrim. Ar otru rīkojumu noteiktas geto robežas Maskavas priekšpilsētā. Noteikts arī, ka pārējo tautību piederīgiem stingri aizliegts ieiet geto robežās, kas apvilktas ar dzeloņstiepli. Visiem aizliegts satīties ar ebrējiem ārpus geto, piedraudot ar cietumu un „sevišķi smagos gadījumos” ar pārmācības namu. Uz katru, kas sarunājas ar ebrējiem pār geto sētu, sargiem tiesība šaut bez brīdinājuma. Geto sadzīti ap 40.000 cilvēku. Tie dzīvojuši necilvēcīgi saspiesti, uz katru personu atļauts tikai pusotra kvadrātmetra platības.

Geto ieslodzītos ebrējus katru rītu grupās izdzina darbos. Vakarā tumsā pārnākot, pie geto vārtiem viņus stingri izkrautāja, bieži vien kā vīriešus, tā sievietes izģērbjot kailus. Kādreiz trim ebrējiem atrada zem svārkkiem paslēptas pussapuvušas kāpostu galviņas. Par šo „pārkāpumu” nelaimīgos uz vietas nošāva.

29. novembrī visi vīriešu kārtas ebrēji nostādīti kolonās it kā iziešanai darbā. Pie vārtiem visi nojautuši, ka gatavojas kaut kas draudīgs. Bez parastās apsardzības pie vārtiem stāvējis liels bars piedzērušos, bruņotu vīru — tā sauktie „Arāja zēni”, deģenerāti, kuņģiem slepkavošana kļuvusi par profesiju un kas jau bija paspējuši „viesoties” Cēsu un citos apriņķos. Šī banda vispirms ielauzusies aiz vārtiem izdzīto ebrēju dzīvokļos un sākusī laupīt, demolēt un piekaut mājās palikušos ģimenes locekļus, darba nespējīgos sirmgalvjus, sievietes un bērnus. Aiz vārtiem vīriešus nošķirojuši divās grupās. Fiziski vājākie un vecākie atdalīti, spēcīgākie dzīti uz tā saukto mazo geto.

Daudzi vīrieši, redzēdami, ka viņus atšķir no ģimenēm, pieskrējuši pie žoga, kur sievas tiem mēģinājušas pasniegt kaut kādus ātrumā paķertus drēbju gabalus. Hitlerieši kā saniknoti asinssuņi uzbrukuši sievietēm, situši tās pletnēm, spārdījuši kājām un šāvuši pūlī. Vakarā Arāja „trיעiennieki” izdzinuši no dzīvokļiem visus vecīšus, sievietes un bērnus. Tie nostādīti rindās un tā sniegā un lietū nostāvējuši līdz rītam, kad

ieradušies gestapo pārstāvji — vesels bars apdzērušos šturmun šārfīreru, kas tūlīt sākuši savas izpriecas, šaujot pūli. Pēc tam milzīgais ļaužu bars, ap 20.000 cilvēku, dzīti pa L. Maskavas ielu Salaspils virzienā. Cilvēki nesuši līdzī drēbju un vērtslietu saiņus, jo tiem paziņots, ka viņus vedīs uz Salaspili. Gājiens virzījies, slepkavu bandas ielenkts. Mātes spiedušas pie krūtīm zīdaiņus, mazi bērni un vārgi vecīši ceļā paguruši, bet gestapovieši un šucmaņi tos triekuši uz priekšu, reizēm ar zirgiem iedrāzdamies cilvēku kolonās un sabradādami to zirgu pakaviem. Nespēcīgākos jau ceļā apšāvuši, tā ka līdz Rumbulai, kur jau bijušas sagatavotas nāves bedres, ceļš klājies cilvēku liķiem.

Rumbulas priedēs, netālu no dzelzceļa, šucmaņi piespieduši cilvēkus izģērbties līdz kreklam. Drēbes tūlīt izšķirotas. Vērtslietas saliktas atsevišķās kastēs. Izģērbtie cilvēki dzīti uz bedri, kur tiem likts nokāpt un nogulties ar kājām pret vidu. Bende, stāvēdams uz bedres malas, ar mašīnšauteni pārlaidis bedrē gulošajiem ložu kārtu. Virs beigtajiem noguldīta jauna cilvēku kārtā, un šaušana turpinājusies, kamēr noguldīti visi atdzītie. Pēc tam bedre pārbērta ar plānu smilšu kārtu. Daži bedrē bijuši tikai ievainoti un naktī izrāpušies ārā un miruši krūmos, vai vēlāk notverti un nošauti.

Līdzīgas akcijas atkārtotās 9. decembrī un vēlāk, līdz geto palicis gandrīz tukšs. Tad Rīgā pienākuši ešloni ar Vācijas, Čehoslovākijas un Francijas ebrējiem. Tiem, tāpat arī minēto zemju iedzīvotājiem, stāstīts, ka Vācija vienojusies ar Ameriku pārsūtīt ebrējus uz turieni caur Zviedriju. Ar šādu manevru hitlerieši gribējuši turienes iedzīvotājiem parādīt savu „humānismu”. Daudzi ārzemju ebrēju sūtījumi novietoti Rīgas geto, daži Salaspils koncentrācijas nometnē, bet bijuši gadījumi, kad tie vienkārši tūlīt apkauti. Visi atbraukušie iepriekš aplaupīti.

„Āriskās rases” slepkavas nogalinājuši visus ebrēju tautības ārstus, starp kuņiem daudziem bija ļoti augsta zinātniskā kvalifikācija. Daļu ārstu — lielākos speciālistus — vācieši nenobendēja tūlīt, vairākus gadus tie izmantoja viņu lielās zināšanas un praksi, visu laiku viņus morālisti pazemojot.

Geto ieslodzīti un dažādās akcijās nobendēti konservātorijas mācības spēki — doc. I. Tagers, docente M. Zalmonoviča, pianists Šalītis, visai Rīgas mūzikālajai pasaulei pazīstamais profesors pianists Adolfs Mecs u. c. Āriskajam rases ārprātam par godu savas galvas nolikuši 67 konservātorijas audzēkņi, starp tiem 4 bērni, apveltīti neparastām mūzikālām spējām. Masu kapa bedrē izbeidzās 8 gadus vecā brīnumbērna čellista

Neihauza īsā, daudzsološā dzīve. Te apgūlās viņa māsa — vijolniece. Te aplusa četrpadsmit gadu vecā apdāvinātā vijolniece Gordina.

Līdzīgā kārtā Latvijā nobendēti visi ebrēju tautības iedzīvotāji. Cēsīs ebrēju šaušanas notikušas idiliskā Niniera ezera krastos. Cēsīniece Marta Vītola stāsta, ka ebrēju apšaušanā vācieši centušies saistīt latviešus, ieinteresējot tos ar nošauto mantas atdošanu. Kas reiz piedalījies šaušanās, vairs neticis vaļā. Šaušanas skatus vācieši fotografējuši, lai būtu pierādījumi, ka šāvēji ir latvieši. Reiz ausu ārsta uzgaidāmās telpās Vītolas klātbūtnē divi šucmaņi sarunājušies, ka, šaujot ebrējus un viņu bērnus, upuri tik drausmīgi kliezot, ka šiem esot aizkritušas ausis. „Nejauša aculieciniece,” stāsta Vītola, „man stāstīja, ka pie Niniera ezera uzdūrusies šaušanas ainai. Vakarā krēslā gar Ninieri nākot, tā izdzirdusi savādu troksni. Pagājusi dažus soļus, viņa ieraudzījusi ebrējietī, kuŗai apkārt ķēries bērns. Šāvēji rupji atrāvuši bērnu no mātes. Sieviete nevarējusi šo skatu panest un steigusies projām. Tūlīt atskanējis šāviens un kliedziens.” Paši šāvēji stāstījuši, ka visdrausmīgāka esot bērnu atraušana no mātēm. Bērnus dažkārt dzīvus svieduši pret akmeņiem un dzīvus metuši bedrēs.

Niniera ezera krasti, kur agrāk atpūsties steidzās katrs cēsīnieks, baigajos vācu varas gados pārvērsti par moku un šausmu lieciniekiem. Krūmos mētājušies cilvēku kauli un apģerbu skrandas, jo sekli ieraktos līķus izkasījuši suņi un lapsas.

Smiltē visi apkārtnes ebrēji iepriekš sadzīti cietumā. „Agrajās rīta stundās,” raksta P. Kaļķis, kas tajā laikā bijis apcietināts, „bieži mūs, cietuma iemītniekus, modināja piedzērušo šucmaņu klaigas un ieroču žvadzēšana gaitenī. Bendes bija ieradušies pēc saviem upuriem, kas iepriekšējās dienas vakarā bija no kopējām kamerām savākti apakšstāvu nāviņu kamerā. Satricinošas bija šīs agrās, citkārt jaukās vasaras rīta stundas. Atskanēja sirdi plosošas sieviešu vaimanas. Nelaimīgos, kas bija nolemti nāvei un no uztraukuma nespēja nostāvēt kājās un iet ierindā uz soda vietu, šucmaņi sita runģām un spārdīja kājām. Ja tas nelīdzēja, tad tos pusdzīvus iesveda pajūgā, kas šādām reizēm bija speciāli paredzēts. Sadauzītie vecāki vaidot gulēja pajūgā, bet bērni, redzot vecāku ciešanas un nojaušot vēl lielāku nelaimi, skaļi raudādami un vaimanādami sekoja pajūgam uz soda vietu. Drīz pēc tam, kad drūmā procesija nozuda aiz cietuma stūŗa, atskanēja skaļas vaimanas, un izmisuma saucieni sajaucās ar vairākām mašīnpistoļu zalvju kārtām. Kad vaimanas un ložu kārtas bija aplukušas, pēc brīža sekoja atsevišķi šāvieni. Tas liecināja,

ka bendes vēl turpina savu mežonīgo darbu — pabeidz nogalināt tos, kas vēl izrādīja kādas dzīvības zīmes. Šīs akcijas skaitījās par parastām, ikdienišķām, jo tās notika bieži. Bija vēl ārkārtējās akcijas, kad nāvei nolemtos veda nošaušanai uz Smiltenes sporta laukumu un Niedrāja ezera kalnos ar smagajām automašīnām. Šo masveida slepkavību aculiecinieki stāsta, ka bendes ar neapraktāmu mežonību apgājušies ar saviem upuriem. Kādreiz vairākas sievietes un bērni, kas nostādīti uz bedres malas, pēc pirmajām zalvēm tikai ievainoti. Kliegdami un vaimanādami, asinīm noplūduši, tie metušies bēgt uz mežu. Fašistu bendes kā vilku bars dzinušies tiem pakā, ar šauteņu laidēm tos nosituši un aiz kājām vilkuši uz kopējo bedri, kurā vaidējuši pusdzīvi ieogrūstie.”

Viļakā vācieši 1941. gada rudenī nošāvuši 850 cilvēku. Kādā rītā pilsētiņā atskanējuši nelaimīgo kliegzieni. Grupās pa 20—30 cilvēku tie sadzīti automašīnās, ar kuŗām vesti uz 2 km attālo meža stūri, kur iepriekšējā dienā izraktas bedres. Upuri bijuši ieslodzīti noliktavā. Šajā rītā pa noliktavas durvīm rautas ārā sievietes un bērni. Šāvēji ieradušies no Rīgas un Gulbenes. Starp pieaugušo līķiem bedrēs bērni sasviesti dzīvi. Piepildītas trīs lielas bedres. Pēc kāda laika apkārtnē izplatījies neciešama liķu smaka. Tad klausu kārtā samobilizēti apkārtējie zemnieki, kuŗiem likts apmest bedres ar biezāku smilšu kārtu.

Laikraksta „Kurzemes Vēstnesis”, kas iznācis Liepājā, 1943. gada 15. oktobra numurā ievietots šāds ziņojums:

Paziņojums

Geto darbnīcas slēgtas. Visus šais darbnīcās izlabošanai vai jaunizgatavošanai nodotos priekšmetus vai drēbes jāizņem visvēlākais līdz 1943. g. 22. oktobrim.

Liepājā, 1943. g. 14. oktobrī.

Novada komisārs
Geto pārvalde

Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka Liepājā 1943. g. 13. oktobrī iznīcināts pēdējais ebrējs.

Daudzi asins orgijās un mantkāribā noreibušie šucmaņi pēc vairākkārtīgām bērnu masu slepkavībām nodevušies neprātīgai dzeršanai, izskatījušies pusārprātīgi. Kāds Smiltenes šucmanis pēc lielākas akcijas nošāvies, pirms nāves izsakoties piederīgajiem, ka viņam vairs neesot miera ne dienu, ne nakti: acu priekšā rēgojoties mazs, kails bērns ar lūgšanā saliktām rokām.

Mēs neticam, ka tā būtu sirdsapziņa, kas sākusi mocīt šos bērnu slepkavas. Zvēriem un mantkārīgajiem nav sirdsapziņas. Ne sirdsapziņa, bet aklas, kustoniskas bailes dzina šos šucmaņus alkohola tvanā un dažus pat pašnāvībā. Viņi apzinājās, varbūt tikai zemapziņā nojauta, ka nevainīgo upuru asinis no rokām tiem nenomazgāt un pienāks reiz brīdis, kad par viņu noziegumiem prasīs norēķinu.

VIŅUS ATDZINA ŠEIT, LAI NOBENDĒTU

Atkāpjoties no Padomju Savienības Krievijas un Ukrainas republiku apgabaliem, vācieši ar varu izdzina no turienes mierīgos iedzīvotājus, nosaucot tos par „evakuētajiem” un bēgļiem. Daļa šo izdzīto nokļuvusi arī Latvijā. Te viņi izšķiroti — daļa novietota pie zemniekiem kā lēts darba spēks, bet viena daļa — ģimenes ar visiem bērniem, ieslodzīti koncentrācijas nometnēs. Kā te klājies šiem nelaimīgajiem, no dzimtenes izdzītajiem cilvēkiem, stāsta LPSR Augstākās Padomes deputāts Kronītis.

Salaspils koncentrācijas nometnē sadzīti daudzi tūkstoši krievu mierīgo iedzīvotāju ar bērniem. Arī bērniem izsniegta tā pati bada norma kas politieslodzītajiem. Vīrieši jau pirmajās dienās atšķirti no ģimenēm un nosūtīti uz Vāciju spaidu darbos. Pēc kāda laika aizsūtītas sievietes, kuŗām bijuši lielāki bērni. Bērni pamesti nometnē, kur viņiem nosūktas asinis. Grūtāk bijis aizsūtīt sievietes, kuŗu bērni bijuši vēl zīdaiņu vecumā. Nometnes sargi brutāli mēģinājuši sievietēm bērnus atraut ar varu, bet izmisumā novestās mātes pretojušās, raudājušas un vaimanājušas. Kāda māte tik stipri turējusi savu bērnu, ka sargi tam noplēsuši drēbes, bet bērniņš palicis mātes rokās. Cita spiedusi savu zīdaiņi pie krūtīm, un tā kā sargi kliegdami un grūstīdami mēģinājuši bērnu izraut, māte saspiedusi mazo, trauslo dzīvībiņu tik stipri, ka tas nosmacis. Nelaimīgā māte zaudējusi prātu.

Tad vācieši aprēķinājuši, ka izmisumā novestās sievietes nevarēs būt labas strādnieces, un nospēlējuši viltīgu, nekrietnu joku. Atveduši bērnu gultiņas, novietojuši kādā barakā glītās rindās, aplājuši baltām sedziņām un saguldījuši tur zīdaiņus. Mātēm, kas pārnākušas no darbiem, parādījuši, cik labos apstākļos turpmāk dzīvos viņu bērni, ja tās būs paklausīgas un brauks uz Vāciju. Cerēdamas glābt bērnus, sievietes padevušās varai un aizbraukušas. Varbūt viena otra, kam izdevies izvilkēt dzīvību spaidu darbu un bada režīmā Vācijā, sapņos redz

savu miluli baltā gultiņā, jo mātes acu priekšā vienmēr un allaž bērns stāv tāds, kādu viņa pēdējo reizi to redzējusi. Un tomēr — neviens no šiem bērniņiem vairs nav dzīvs. Vilciens, kas veda apkrāptās mātes spaidu darbos uz Vāciju, varbūt vēl nebija labi ieskrējies, kad skaistā dekorācija — baltās gultiņas ar veļu — no nometnes pazudušas, bērni samesti vīriešu barakās kailos salmos, kur ieslodzītie tos barojuši ar to pašu biešu lapu un balandu tēju, kas izsniegta visiem „noziedzniekiem”. Trīs mēnešu laikā visi zīdaiņi apmiruši. Viņu un vēl citu Salaspils nometnē nobendēto bērnu liķīšus un kaulus atrada grēdās sakrautus drausmīgajās Salaspils masu kapenēs.

Arī Daugavpils koncentrācijas nometnē smakuši padomju cilvēki, kas atdzīti no okupētās Baltkrievijas, Krievijas, Ukrainas. Dzejnieks Andrejs Balodis, kas Daugavpilī ieradās tūlīt pēc pilsētas atbrīvošanas, apmeklējis šo padomju cilvēku moku un nāves nometni un savus iespaidus apraksta „Cīņā”:

„Tās pašas smilšu paugurā ieraktās barakas, tikai šoreiz bez apkures iespējām. Guļamvietās vēl mētājas daži apgērba piederumi, trauku vietā lietotās konservu kārbas un mazi bērnu zābacīni. Kur palicis pats valkātājs? Droši vien arī viņš guļ aiz loga kopējā brāļu kapā. Kā gan citādi zābacīni viņam būtu kļuvuši nevajadzīgi?

Uz barakas sienām un durvīm palikuši nelaimīgo uzraksti: „Marija Daškova ar meitu. 1944. g. 9. jūnijā aizbrauca uz Vāciju.” „Natālija Kurikova no Carskoje Selo 6. jūlijā aizbrauca uz Vāciju.” Ir uzraksti no Kaļiņinas apgabala, no Baltkrievijas un no citām okupācijā bijušām vietām. Garnizona kapsētas sargs Ronis stāsta: „Nometnē ieslodzīto pārtika bija balandu vīra un mazs gabaliņš maizes. Cilvēki mira badā...”

Baigi noskatīties tukšajās barakās, šajos ar neveiklu roku uzskrīpotajos rakstos. Šeit mituši cilvēki, cietuši badu, pazeļojumus, mocības. Šeit lijušas bērnu un sieviešu asaras. Daudzi nomirušie un noslepkavotie ierakti kopējos kapos aiz žoga. Citi turpinājuši tālāk savu sāpju ceļu. Kur tagad visi tie, kas saukušies šajos vārdos, kuņus uz baraku dēļiem jau izdzēs lietus un aizputina vējdzītā smilts?

Viņi reiz dzīvoja mierīgu dzīvi savās mājās, kopā ar saviem piederīgajiem. Bērnu gaišās actiņas mierīgi vērās pretim mātei, kas vakarā noliecās pār gultiņu.

Šīs ciešanas neizdzēsīs gadi. Tās nevar aizmirst, tās nevar piedot.”

nāla auto drāzies taisni gūstekņu pulkā. Trīs gūstekņi nogalināti uz vietas, četri ievainoti. Šo apjukumu sargi izmantojuši, lai atkal piekautu sarkanarmiešus, un, nesot līdzī ievainotos biedrus, skumjais gājiens lēni attālinājies.

Par gūstekņu masu apšaušanām Republikas Ārkārtējā komisijā liecību nodevis šoferis Antons Pāvuls, kas 1941. gada decembrī, braucot pa Pionieņu ielu, nejauši gadījies par aculiecinieku baigam gadījumam. Pionieņu ielā viņu apturējis vācu kareivis un pavēlējis braukt atpakaļ. Laukumā ielas galā viņš ieraudzījis 25 gradu aukstumā pilnīgi kailu izgērbtu cilvēku rindu. Katram pie kājām atradusies drēbju kaudzīte, bet pretim nostādīti ložmetēji. Tie bijuši padomju gūstekņi no tuvumā esošās nometnes. Pāvulam aizbraucot, atskanējušas ložmetēju šāvieni kārtas. Vācieši gūstekņus apšāvuši.

Grigorijs Barinbaums stāsta par gūstekņu nometni Meža parkā. Tajā atradušies pāri par 5000 cilvēku. Vācieši ar viņiem apgājušies sevišķi nežēlīgi. Gūstekņiem pilnīgi bez vajadzības, vienīgi, lai tos mocītu, likts pārvelt pusotra kilometra tālumā benzīna mučas. Gūstekņi sisti pātagām un nūjām. Mežā gulējuši daudzi nobendēti cilvēki.

1941. g. novembrī Barinbaums novērojis šādu gadījumu, kas liecina par to, kādā badā turēti padomju gūstekņi. Pa ielu dzīti ap 1500 sarkanarmiešu. Pretim braukusi smagā automašīna ar lopu raušiem. Tā apstājusies, un gūstekņi sākuši izķert raušus. Sargi metušies gūstekņiem virsū, sitot ar šauteņu laidēm, bet nespējuši tos atvairīt no mašīnas. Tad tie pavēlējuši šoferim braukt, un mašīna devusies pāri cilvēkiem. Uz ielas palicis daudz sabraukto.

Par gūstekņu mokām Salaspils koncentrācijas nometnē lasītāji jau zina no K. Sausnīša apraksta par šo nāves ieleju. LPSR Augstākās Padomes deputāts Kronītis, kuŗš ilgāku laiku bijis ieslodzīts Salaspilī, par krievu kara gūstekņiem stāsta:

„Gūstekņus turēja atsevišķā nodalījumā un visu iedzīvotāju acu priekšā mērdēja badā. Laukumā, kuŗā tos turēja ieslēgtus, nevienam kokam cilvēka stāva augstumā vairs nebija mizas — gūstekņi tos bija apgrauzuši. Kas vēl spēja kaut cik kustēt, tie rāpās kokos augstāk un grauza mizu. Lielais vairums tomēr sēdēja smiltīs, kur bija apēduši zāli ar visām saknēm. Monotoni tie locījās pret zemi un, ar pirkstiem kādu gruzīti sagrābuši, bāza mutē. Viņi nelīdzinājās cilvēkiem, bet ar ādu apvilktiem skeletiem, un savoŗ pelēkajos šineļos, kas tagad tiem bija kļuvuši pārmērīgi lieli, atgādināja dīvainus putnus.”

Bez Rīgas un apkārtnes otra lielāka gūstekņu masu slepkavību vieta bijusi Daugavpils, kur arī ierīkota plaša koncentrā-

cijas nometne kara gūstekņiem. Dzejnieks Andrejs Balodis, kas 1944. gada rudenī apmeklējis šo nāves nometni, raksta par to „Cīņā”:

„Aiz Daugavpils cietokšņa, Mežciema virzienā sākas paugurains, vietvietām ar nelielām priedēm apaudzis smilšu klajums. Šī klajuma malā, šosejas un dzelzceļa iestūrī rēgojas dzeloņžogos ievītas baraku rindas. Plašs, turpat kvadrātkilometru liels laukums, ko šķērso ielas un ejas un kas savukārt ar žoģiem sadalīts zonās un stārponās. Laukuma stūros paceļas augsti sargtorņi ar logiem un lūkām šaušanai. Tā vāciešu izbūvētā Daugavpils gūstekņu nometne. Nometnes sardzes ēkas un daļa baraku vāciem atkāpjoties nodedzinātas, bet vairums vēl palikušas neskartas un savā kopiespaidā pauž visas tās šausmas, kādas šeit izcietuši padomju cilvēki.

Zvēru dārzs cilvēkiem — šī ir tā sauktā jaunā nometne, celta 1942. g. sākumā. Līdz tam padomju gūstekņi turēti ar dzeloņžogu nodalītās kara noliktavu ēkās, kas nav varējušas visu ieslodzīto skaitu uzņemt.

Nometne paredzēta 80.000 ieslodzītajiem, bet tur novietoti un turēti divreiz tik daudzi. Tajā vēl tagad veselas saglabājušās ap 60 barakas.

Nometne sadalīta zonās, nošķirot vienu ieslodzīto grupu no otras. Netālu no galvenajiem vārtiem atradusies sagūstīto padomju virsnieku zona, kuŗas ārpusē izbūvētas vācu sardzes pozīcijas ar pret visu gūstekņu nometni vērstiem ložmetēju šaujloģiem.

Nometnes tālākā stūrī atradusies no okupētiem apgabaliem atdzīto iedzīvotāju zona. Tur bijušas barakas sievietēm un bērniem.

Nometnes žogs ir ap 2,5 m augsts, ar divkāršām dzeloņstieple rindām, kuŗu vidū, apmēram metra platumā un augstumā, izvilkti dzeloņstieple žoģi, ka pat putnam tur neizkļūt cauri.

Barakas celtas no dēļiem un līdz pusei ieraktas zemē. Tās visas apmēram 60 m gaŗas un 6 m platas, ar ieejām no galiem. Jumti saplaisājuši, un pa tiem nācis iekšā lietus un sniegs. Griestu nav. Dažās barakās bijušas primitīvas krāsnis, bet daļa ir pavisam bez tām. Gar abām sienām visā gaŗumā stiepjās divstāvu nāras. Pa vidu šaura eja. Logu nav. Virs durvīm, kas naktīs aizbultētas ar lielu koka aizbīdņi, ir divas lūkas.

Nometnes vienā malā ir nodegusi ēka ar vairākiem izmūrētiem pavardiem. Šeit kādos desmit katlos visai nometnei vārīta balandu zupa.

Vācu sardzes mājas ir bijušas ierīkotas ar ērtībām. Par to liecina apdegušās dzelzs gultu un krāšņu atliekas.

Katram vienkāršam šīs briesmu vietas apmeklētājam atklājas šausmu aina par to, kā vācieši bendējuši un iznīcinājuši padomju cilvēkus.

Iepretim nometnes galvenajiem vārtiem cietokšņa virzienā stiepjas četras gaŗas ar zāli apaugušas uzbēruma grēdas. Sākumā tās nepamana. Tās izskatās it kā cietokšņa nocietinājumu rakumi, bet nometnes uzraugs stāsta:

„Tie ir kapi, apšauto gūstekņu kapi.“

„Kapi? Bet cik tur varētu būt aprakti?“ — jautāju, vērojot gaŗos un augstos uzbērumus.

„Daudzi tūkstoši cilvēku. Tā, mazākais, mēs — šejienieši vērtējam...“

Tālāk noskaidrojas, ka visi šeit apraktie ir nošauti, it kā epidēmijas apkaŗojot. Ja kādā barakā pāris cilvēku saslimuši ar tīfu, visi tās barakas iemītnieki izvesti aiz žoga un apšauti. Tā radušās šīs milzīgās kapu grēdas.

Nometnes otrā pusē atrodas klusa, lieliem kokiem apaugusi garnizona kapsēta. No vienas puses tā pieslejas pavisam tuvu nometnei. Šeit viss paugurs, kapsēta un teritorija aiz tās pārklāta daudzām kapu kopām. Tie nometnē ieslodzīto kapi. Daļa ar vienkāršiem koka krustiem, bet lielākaī daļai kapu uzsprautas vai iestādītas nelielas priedītes. Uz dažām kapu kopām šīs priedītes sākušas zaļot. Tās acīm redzot iestādījuši nelaimīgo biedri, kas apglabājuši mirušos. Kapu uzraudze Natālija Roģionova stāsta: „Daudzos no šiem kapiem aprakti katrā pat līdz 40 cilvēku. Es šeit dzīvoju visu laiku. Redzēju, ka katru dienu ieslodzītie no rīta līdz vakaram astoņos pajūgos veda liķus uz kapiem. Pajūgos vilka paši gūstekņi, pa astoņi katru. Ja bija vairāk mirušo, tad tos nespēja aprakt un kailos liķus krāva grēdās.“ Uz jautājumu, vai gūstekņi šauti arī kapos, viņa atbild, ka reizēm bijuši dzirdami šāvieni arī kapsētā. Pirms nometnes evakuēšanas sevišķi daudz liķu vests no cietokšņa slimnīcas, kur atradusies daļa slimo gūstekņu.

„Mēs liķu smaku vairs nejutām. Bet sveši atnācēji stāstīja, ka tā esot neciešama,“ nobeidz savu stāstu Roģionova.

Vāciešiem tomēr šie kapi drīz kļuvuši par šauriem. Viņi ierīkojuši citus vēl tālāk aiz nometnes, tukšajos smilšu pauguros. Lieli koka krusti rāda to atrašanās vietu. Par šo kapu īstajiem apmēriem iespējams katram pārliecināties, tos apmeklējot. Kapu vietas ir veselas 12. Tās ir ap 40—100 m gaŗas un ap 8 m platas. Liķi krauti 2 grēdās cits uz cita. Divi milzīgi kapi

vēl palikuši neizlietoti. Trešais ir līdz pusei aizrakts. Visdrausmīgāko iespaidu atstāj taisni šīs tukšās, milzīgās bedres. Tās bijušas sagatavotas no metnes ieslodzītajiem. Sarkanās Armijas uzbrukums aizkavējis vāciešus tālākās slepkavībās.

Vācieši nav jutušies droši. Tos baidījuši viņu slepkavību apmēri. Tie jutuši, ka no viņiem prasīs atbildību par visiem šiem noziegumiem. Tāpēc viņi sākuši slēpt savu ļaundarbību pēdas. Par to liecina arī Daugavpils no metne ar savām kap-sētām. Bet velti hitleriešu liķu vilki pūlējušies noslēpt savas neģēlības. Šis kailais nāves lauks vēl vairāk sauc pēc at-rie-bības."

Liecinieks Orbidāns par nāves no metni Daugavpilī stāsta:

"Gūstekņus izmantoja darbā no 6—18 vakarā, grupās pa 50. Ejot pa ceļu virzienā no Daugavpils uz Liksnu, es redzēju daudz nošautu kara gūstekņu liķu, kas gulēja uz šosejas ne-viena nenovākti. Kā vēlāk uzzināju, viņi nošauti par to, ka nevarējuši tikt uz priekšu ar smago malkas kravu. Divi kilo-metri garā ceļa gabalā es saskaitīju 10 liķu..."

Noskaidrots drausmīgais režīms, kādu nācies pārciest kara gūstekņiem. Pirms nosūtīšanas uz no metni viņiem atņemas drēbes un apavi, viņi ieģērbti skrandās un koka tupelēs un tādā apģērbā pat ziemas laikā dzīvojuši plānu dēļu barakās, bez apsildīšanas. Daudzi gūstekņi vienkārši nosaluši.

Gūstekņi baroti ar sakņu atkritumiem. No bada un aukstuma daudzi nomiruši paši, daudzi, kad tie vairs nespējuši kustēties, nošauti. Katru dienu no no metnes izvesti aprakšanai 50—70 liķi.

Pavasaros no gūsteņu vidus izdalīti fiziski spēcīgākie un no-doti darbā pie vietējiem saimniekiem. Vairums zemnieku pret nelaimīgajiem izturējušies cilvēcīgi, bet mēs zinām arī gadī-jumus, kas savā neģēlībā kliez pēc atrie-bības. Lai minam tikai tādu „varoni” pret neaizsargātu cilvēku, kāds Madlienā bijis darbnīcas īpašnieks Miķelsons, kuram arī nodoti darbā krievu gūstekņi. Viņš laikam labi pazinis no metnes apstākļus un centies gūstekņus tādos pašos nostādīt arī savā mājā. Mad-lienieši ar dziļu riebumu stāsta par šādiem skatiem Miķelsona mājā: saimnieki pusdienās ēduši treknu gaļu, taukus laizīdami, bet apgrauztos kaulus, iepriekš apspļaudami, pasvieduši gū-stekņiem, ar teicienu: „Ēd, krievu cūka!” Šādiem latviska dzi-muma lopiem nav vietas godīgā darba ļaužu sabiedrībā. Mi-ķelsons to arī apzinājies un aizbraucis līdz saviem vāciskajiem skolotājiem.

Gūstekņu nometnes bija ierīkotas daudzos Latvijas stūros un visur tajās kā zirnekļa tīklā nelaimīgie cietuši badu, mocības un beigās vairums aizslojies baigo nāves ceļu uz masu kapeņēm. Tikai dažiem ar vietējo iedzīvotāju palīdzību laimējies izbēgt un pārklūt pāri fronteī dzimtenē. Iedzīvotājiem par palīdzību gūstekņiem draudēja ļoti smagi sodi, visbiežāk nošaušana. Par draudzību pret gūstekņiem cietumā nokļuva zvēr. adv. Munkevičs un tajā pašā reizē 150 cilvēku, no kuņiem lielais vairums vairs nav starp dzīvajiem. Ar dzīvību samaksāja Munkeviča meita Ņeplujeva.

Par ārsta pienākuma izpildīšanu — palīdzības sniegšanu cietējam, dzīvību zaudēja ārste Lidija Kirchenšteina. Dzejnieces Mirdzas Ķempes māte par līdzjūtību gūstekņiem ieslodzīta cietumā, kur, noraugoties cilvēku mokās un izciešot tās pati, nonākusi nervu sabrukumā. Jau redzējām, kāds liktenis ķēra Audriņu ciemu par dažu izbēgušu sarkanarmiešu slēpšanu.

Un tomēr tauta nekad neattaisnoja mežonīgo rīcību ar kara gūstekņiem. Ir simti un tūkstoši gadījumu, kur Latvijas iedzīvotāji, riskējot ar dzīvību, snieguši draudzīgu atbalstu vācu zvēru nagos nokļuvušajiem sarkanarmiešiem.

BAISMĀS KAPENES

1944. gada rudenī Republikas Ārkārtējā Komisija atvēra nogalināto padomju cilvēku un kara gūstekņu kapus Biķernieku mežā, Rumbulā un pārējās Rīgas apkārtnes slepkavību vietās, kā arī Salaspilī un visā Latvijā. Tās ir vietas, kuņām neviens Latvijas iedzīvotājs nevar tuvoties bez nodrebēšanas, neviens godīgs savas zemes cilvēks nevar neiekaist naidā un atmaksas prasībā par desmitu un simtu tūkstošu šeit izdzēstām dzīvībām.

Bendes — vācieši un mūsu tautas zemiskie atkritumi zinājuši, kādus necilvēcīgus briesmu darbus tie strādā, sākumā pat lielīdamies, cik kuņais nošāvis cilvēku — vīriešu, sieviešu, bērnu. Bet tad, kad Sarkanā Armija tiem deva vienu triecienu pēc otra, kad visas pasaules brīvību mīlošo tautu balsis sāka saukt pēc atmaksas par slepkavībām, šie bendes notrīcēja par savu sabiedrībai nevajadzīgo dzīvību un mēģināja dzēst ļaundarību pēdas.

Ilgāku laiku 1944. gada vasarā Rīgas apkārtnē tinās smagos, smirdošos dūmos, un visi zināja, ka vācieši Biķernieku mežā, Rumbulā, Dreiliņos uzrok liķus, aplej tos ar naftu un

dedzina. Bet pat aukstā zeme, kas šķietami vienaldzīgi uzņem savā klēpī līdz galam nodzīvojušu vai nelaikā pārtrauktu dzīvi, tagad runā kā lieciniece par tām mokām, ko pārcieta hitlerisko slepkavu upuri. Zeme nodod liecību, ka viņas klēpī gulējuši tūkstoši cilvēku: tā atklāj viņu pāroglotos kaulus, atklāj pusatrūdējušos ķermeņus, personu dokumentus.

Bīķernieku mežs, šī Rīgas darba ļaužu atpūtas vieta, vācu laikā pārvērsta par slepkavību vietu. Katru nakti tajā iebraukušas smagās mašīnas, atskanējuši sirdi plosoši kliedzieni, šāvienu zalves, un apkārtnes ļaudis zināja, ka atkal daudzi Latvijas cilvēki nostaigājuši savu pēdējo ceļu.

Kā šajā laikā notikušas masveidīgas šaušanas, raksturo Centrālcietuma Līckrastiņa liecība Republikas Ārkārtējā komisijā. Līckrastiņš stāsta, ka 1941. gada jūlijā sākušās masu apšaušanas. Viņš bijis aculiecinieks, ka pirmajās divās jūlija mēneša nedēļās pa Centrālcietuma I un IV korpusa vārtiem katru diennakti izvesti 200—300 cilvēku, iesēdināti smagajās automašīnās un vesti nošaut. Kādā naktī izvesti 850 cilvēku.

Centrālcietuma uzraugs Jānis Cirītis nodevis liecību, ka 1943. gada vasarā kādā naktī uz šaušanu izvesti 230 cilvēku, vīrieši un sievietes, starp tiem arī slimie. Tie aizvesti uz Bīķernieku mežu un Dreiliņiem.

Kā mežā notikusi šaušana, stāsta Centrālcietuma uzraugs D. Usāns. Agri no rīta pie cietuma vārtiem gaidījušas smagās automašīnas. Tās apsargājuši tā sauktie „nāves galvas”, kas arī bijuši šāvēji. Parasti tie bijuši piedzērušies. Šāvēji stāstījuši, ka šaušana notiekot tā: viena komanda vedot nelaimīgos, katru pavadot divi bendes un, aiz rokām saņēmuši, atmuguriski novedot pie bedres, kur jau stāvēt citi, gaidīdami uz šaušanu.

Bez šaubām, katrai komandai bijuši savi paņēmieni. Bet visi kopā šie slepkavas piepildījuši milzu bedres.

Aiz pēdējām mājām no Bīķernieku ielas pa kreisi mežā iegriežas ceļš, speciāli noklāts ar koka segumu, lai smagās nāves mašīnas negrimtu smiltīs. Mežā vēl mētājas naftas mucas, skaitā ap 60. Tagad tās tukšas, jo nafta izlietota liķu dedzināšanai. Meža vidū, starp diviem uzkalniem, smilšaina nogāze, kas pārvērsta par īstu nāves ieleju. Baltās, irdenās smiltis, kas pēc atrakšanas un liķu dedzināšanas vēl nav sagūlušās, uzrāda milzīgi platās un gaŗās bedres — upuru kapu vietas. Vējš un lietus izskalojis virs zemes kaulu atliekas, sīkas, baltas drumstalas.

Ne visus liķus vācieši sadedzinājuši. Daļu varbūt nav paspējuši, daļu kapu varbūt jau aizmirsuši. Bet tauta tos nebija aizmirsusi. Tajās dienās Bīķernieku mežā ieradās cilvēki un uzrādīja — lūk, tur vajaga būt kapam.

Vēl plašāks kapu lauks ceļa labajā pusē. Te tie stiepjas krustām, šķērsām, uzkalnos un ielejās. Pavisam Bīķernieku mežā 53 šādi masu kapi.

Pie dažiem liķiem saglabājušies dokumenti. Atrodas A. Gaseļa arodbiedrības grāmatīņa. No tās redzams, ka šis cilvēks 22 gadus nostrādājis par stiklu griezēju. Atrodas Jēkaba Soloveja īres kvīts, konservātorijas šofera darba apliecība (vārds nesalasāms). Nav šaubu, ka šos strādniekus te noslepkavojuši hitlerbendes.

Rumbula. Retas, sīkiem paegļu krūmiem pieaugušas priedes šalko pār milzīgo kapeni. Te visi liķi sadedzināti. Virs zemes izkaisījušies balti, trausli sadeguši kaulu gabaliņi. Pie kāda celma izmētāti zobi un zobu protēzes. Acīm redzot bendes, liķus aprokot, nav jaudājuši visiem upuriem zelta zobus izlauzt. Kas toreiz palicis pāri, to tagad pievākuši marodieņi. Varbūt viņi tagad staigā ar liķiem izlauzto zeltu savās mutēs.

Slepkavas ir drebējuši bailēs, jo Rīgai tuvojās taisnības nesēja Sarkanā Armija. Lai slēptu upuru kapa vietu, viņi mēģinājuši to nomaskēt — sastādījuši smiltīs priedītes un paegļus. Bet daba atteikusies piedalīties zvērību slēpšanā, krūmi nokaltuši. Tos var izcelt no zemes ar vienu roku, un čupā saspīestās saknes it kā smejas par naīvo maskēšanas paņēmieni. Pēc aculiecinieku liecībām un Ārkārtējās Komisijas novērtējuma, te nogalināti 35.000 cilvēku, starp tiem vairāki tūkstoši bērnu.

Apmēram tāda pati aina Dreiliņos. Šeit priedes aug cieši ap milzīgo kapu un tagad stāsta, ka liķus dedzinot liesmas šāvušās pāri viņu galotnēm. Apkārtējo priežu zari un galotnes apdeguši, un brūnās skujuas kā asaras birst un klājas pār tūkstošu cilvēku moku vietu. Te guldīti arī 13 upuri — padomju cilvēki, kuŗus vācieši noslepkavojuši pēc liķu dedzināšanas, 1944. gada oktobrī, tātad īsi pirms savas bēgšanas. Arī Dreiliņu mežā mētājas tukšas naftas mucas, kuŗas fašistiskie bandīti nav paspējuši novākt.

Tuvojoties Salaspīlij, sirds sažņaudzas sāpēs un naidā. Šalaspils — tās vārdu mēs dzirdējam jau pirms gadiem tālajos Padomju Savienības novados. Par to stāstīja no Latvijas atnākušie partizāni, stāstīja krievu lidotāji — izlūki. Te savu

nāvi atraduši simti tūkstoši cilvēku — strādnieki, zemnieki, intelekti. Te bada nāvē nomērdēti un neģēlīgi nosisti simti tūkstoši Sarkanās Armijas, Gaismas armijas cīnītāju. Te zvēriski nogalināti desmiti tūkstoši cilvēku, kuŗu vienīgais noziegums — ebrēju tautība. Un te gul arī 3000 padomju bērnu, kuŗiem izsūktas asinis, kas nomērdēti badā, kas izrauti no rokām raudošām, izmisušām mātēm un sasviesti bedrēs.

Salaspils koncentrācijas nometne — klajs, vairākus kvadrāt-kilometrus plašs lauks, vietām krūmu un priežu puduŗu klāts. Masu kapi te izkaisīti vairākās vietās. Lūk, līdzenā, klajā vietā stieŗjas daudzas paaugstinātas zemes strēmeles, dažas jau apaugušas ar zāli, dažas svaigām smiltīm nobērtas. Daŗiem paaugstinājumiem kā tiešs turpinājums galā dziļi grāvji — sagatavoti kapi, kuŗus kāškrustainie asinssūcēji nepaspēja piepildīt ar liŗiem.

Kāda grāvja galā no irdenām smiltīm rēŗojas miroŗa roka. Lēni atveŗas kaps un atsedz upuŗus. Pirmie trīs liŗi, kuŗus atrok, kapā guldīti pilnīgi kaili. Viņus uzliek uz nestuvēm un aiznes uz telti, kur ārsti izdara sekciju un nosaka nāves cēloņus. Bet katram tie liekas skaidri arī bez sekcijas — bads, jo nesatrūdējušie liŗi līdzinās skeletiem. Tālāk atrok divus spēcīŗus vīrus, kuŗu galvaskausi pilnīgi sašķaidīti. Abi liŗi bijuši satīti segā. Kā baisi vācu zvēru darbu liecinieki liŗi viens pēc otra ceļo uz telti, kur viņu liecības saprot ārsti un pastāsta arī citiem. Lielākā tiesa šo cilvēku nosisti. Daudziem tumši asiņu izplūdami zem ādas, iekšējie organi sadragāti ar spēcīŗu zvēlienu pa vidukli. Daŗiem pāršautas rokas un pēc tam tie tomēr ņosisti.

Pie kāda liŗa atrod avīzes gabaliņu krievu valodā. Tā ir pašu fašistu lapele, kādas tie izplatīja arī cietumos un koncentrācijas nometnēs. Tajā iespēstās telegramas datētas ar 1944. gada 24. augustu. Tātad augusta beigās šie cilvēki vēl bijuši dzīvi, vēl cerējuši un gaidījuši savu atbrīves stundu.

Citā bedrē gul 1941. gada upuŗi. Laiks viņu miesas pārvērtis trūdos, bet kauli un drēbes pretojušies laika varai. Atveŗot bedri, mazā tās laukumīņā atrod septiņus galvaskausus un veselu kaudzi citu kaulu. Tātad liŗi bedrē samesti vairākās kārtās. Tālu aizstieŗjas šī kapene. Un cik daudz šādu brāļu kapu visā nometnē.

Kādas asinsdzīres hitleriskie zemkustoņi sarīkojuši visā Latvijā, kādu robu tie iecirtuši mūsu tautas dzīvajā miesā, rāda šādi skaitļi, ko Republikas Ārkārtējā Komisija sakopojusi par atbrīvotiem Latvijas novadiem uz 1945. gada 1. februāri.

Tikai Rīgā un Rīgas apkārtņē — Bīķerniekos, Rumbulā, Dzegužkalnā, Ziepniekkalnā, Spilvē, Meža parkā, Juglā u. c. noslepkavoti un aprakti 179.000 mierīgo iedzīvotāju, starp tiem 5000 bērnu, Rīgas apriņķī nogalināti 758 pieaugušie un 2 bērni. Daugavpilī nogalināti 40.000, bet Daugavpils apriņķī — 5029, no tiem 250 bērnu. Jelgavā hitlerieši noslepkavojuši 4650 mierīgo iedzīvotāju, līdz šim atbrīvotajos Jelgavas apriņķa pagastos — 649. Briesmīgs noslepkavoto skaits ir arī Rēzeknē — 11.000, starp tiem 1000 bērnu, bet Rēzeknes apriņķī — (ziņas par 17 pagastiem) 4199, no kuriem 1045 bērni. Ludzā un Ludzas apriņķī nogalināti 3000 cilvēku, Grīvā un Ilūkstes apriņķī — 1956 (190 bērnu), Jēkabpilī un apriņķī — 4000, Cēsis — 590 (32 bērni), Cēsu apriņķī — 112, Valkas pilsētā un apriņķī — 1534, Valmierā un apriņķī — 1802, Abrenes apriņķī — 2158 (506 bērni), Bauskā un apriņķī — 2350, Madonā un apriņķī — 1600 mierīgo iedzīvotāju. Pa visu Latviju šie skaitļi rāda, ka trīs un pus gados hitlerieši noslepkavojuši 264.389 cilvēkus, starp tiem 8026 bērnus.

Baiga ir arī Latvijā nobendēto padomju kara gūstekņu bilance.

Republikas Ārkārtējā Komisija, noskaidrojot vācu zvērības, atvēra kapus. Un izrādījās, ka Rīgā un apkārtņē nobendēti 130.801 gūsteknis, Daugavpilī un apriņķī — 125.609, Jelgavā un atbrīvotajā apriņķa daļā — 30.559, Rēzeknē un apriņķī — 35.429, Ludzas pilsētā un apriņķī — 19 (še nav ziņas par visiem pagastiem), Jēkabpilī un apriņķī — 4000 utt., bet pa visu Latvijas atbrīvoto teritoriju, cik līdz šim izdevies noskaidrot, nogalināti vairāk kā 327.000 padomju kara gūstekņu.

Tie ir drausmīgi skaitļi. Bet tie izskatīsies vēl briesmīgāki, kad varēsīm savilkt bilanci par visu Padomju Latviju. Un tie kļūst vēl briesmīgāki, kad noslepkavotajiem pieskaitām tos 175.000 cilvēku — mūsu spēcīgākos vīrus un jauniešus, ko vācieši aizdzinuši verdzībā uz Vāciju, no kurienes maz vairs pārnāks, jo hitlerieši šos nelaimīgos cilvēkus vai nu ieskaita savās sakāvēm nolemtajās armijās, vai novieto darbos gaīsa uzbrukumu sevišķi apdraudētās rūpniecības pilsētās. Tāpat nēzinām, cik pārnāks to, kuŗus piespiedu kārtā aizdzina uz Kurzemi, cik paliks dzīvu pašu kurzemnieku.

Nav latviešiem ļaunāka ienaidnieka par vācieti. To liecina visi mūsu tautas vēstures posmi. Visos laikos vācieši savas rokas mazgājuši latviešu sviedros, bradājuši pa latviešu asinīm. Bet tik masveidīga tautas izkaušana kā pēdējās okupācijas gados vēl nebija piedzīvota visā latviešu tautas smagajā vēsturē.

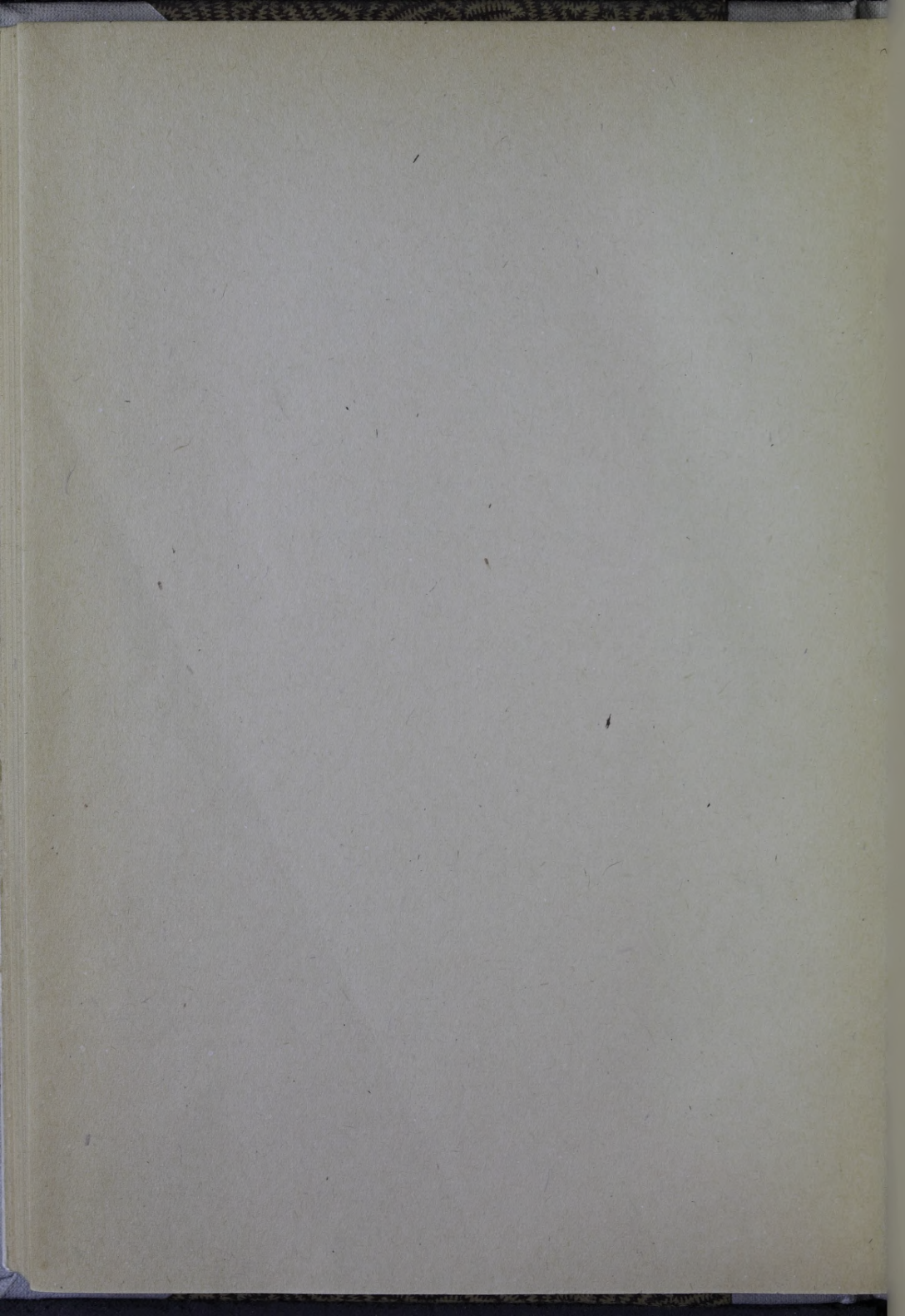
Hitleriešiem jāatbild par šīm mūsu tautas asinīm. Pienāk
diena, kuŗu pēc 1905. gada pravietoja mūsu tautas dzejnieks
Rainis:

Mēs neaizmirsīsim neviena paša,
Ko savā varas laikā nokāvāt.
Lai nāvesliste ir diezin cik plaša,
Ī neskaitītos zināsim tāpat.
Par katru zidokli un katru māti,
Un sirmo veci — katrs minēts kļūs,
Kaut tūkstoši vēl tiktu kapu klāti.
Tie kautie gari cīņā vadīs mūs,
Līdz jūsu moku pilis taču grūs.

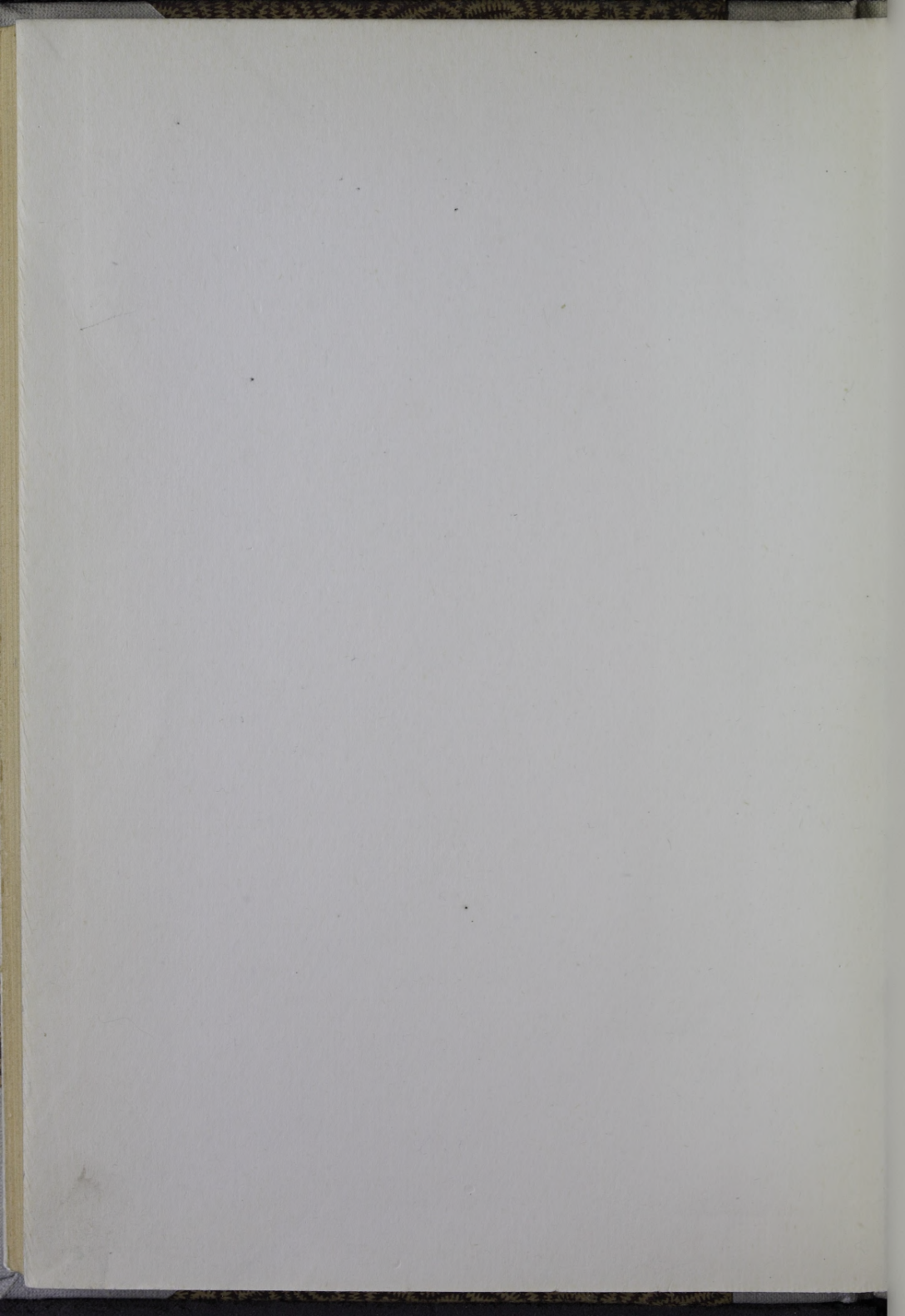

S A T U R S.

	Lpp.
J. Sudrabkalns:	
Pagātnes ēnas	3
Fašisms	7
Mēs neaizmirsīsim	14
A. Sakse:	
Tie, kuŗu rokas mirka asinīs	19
Prefektūra un gestapo moku kambari	21
Rīgas Centrālcietums	26
Rīgas Terminālcietums	28
Salaspils koncentrācijas nometne	44
Bērnu asins sūkšana un slepkavības	52
Nāves un moku nams Valmierā	55
Bērtuļu dienas Liepājā	59
Hitleriešu asiņainās pēdas Cēsu apkārtnē	64
Asiņainā Rauna	67
Arī pārējie Vidzemes novadi stenēja zem bendes cirvja	68
Par šucmaņu zvēribām Rūjienā	69
Drausmīgs atriebības akts	70
Slimnieku bendēšana	75
Ebrēju iznīcināšana	<u>76</u>
Viņus atdzina šeit, lai nobendētu	82
Padomju kara gūstekņu mocības un nāve	83
Baismās kapenes	89

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309049905